

SIJAISSYNNYTYS JA KOHDUNVUOKRAUS

KRISTA HUUPPONEN

Maisteritutkielma

Oikeustieteiden tiedekunta

Kansainvälinen yksityisoikeus

ja oikeusvertailu

Lapin yliopisto

Kevät 2014

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sijaissynnytys ja kohdunvuokraus

Tekijä: Huupponen, Krista

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Kansainvälinen yksityisoikeus ja oikeusvertailu

Työn laji: Tutkielma Laudaturtyö Lisensiaatintyö Kirjallinen työ

Sivumäärä: XIV + 74

Vuosi: kevät 2014

Tiivistelmä:

Perehdyn tutkielmassani sijaissynnytykseen sekä sijaissynnytyksen maksulliseen muotoon, kohdunvuokraukseen. Esittelen sijaissynnytyksen asemaa Suomessa ennen ja jälkeen hedelmöityshoitolaain voimaantuloa. Lisäksi tutkielmani sisältää oikeusvertailua, sillä selvitän sijaissynnytyksen oikeudellista sääntelyä myös ulkomaisissa valtioissa.

Sijaissynnytyksen täyskielto tuli Suomessa voimaan vuonna 2007. Hedelmöityshoitolaain 8 §:n 6 kohta kieltää hedelmöityshoidon antamisen, mikäli on syytä olettaa, että hoidon avulla tähdätään sijaissynnytyksjärjestelyihin.

On kuitenkin olemassa myös valtioita, joissa sijaissynnytys sallitaan, kuten Venäjällä ja useissa Yhdysvaltojen osavaltioissa. Mikäli sijaissynnytys on kielletty lapsettoman parin kotimaassa, useat lapsettomista pareista hakeutuvatkin sijaissynnytyksjärjestelyihin niihin valtioihin, joissa ne on sallittu. Sijaissynnytyksjärjestelyiden kattava oikeudellinen sääntely on nähty lähes mahdottomana tehtävänä. Ongelmallisena on koettu se, että sijaissynnytyksjärjestelyissä on useita osapuolia mukana ja osapuolet tuottavat vanhemmuutta koskevia samanaikaisia, mutta toisilleen vastakkaisia odotuksia ja merkityksiä. Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan Etenen mukaan asiaa ei kuitenkaan tulisi kieltää pelkästään sen vuoksi, että se on vaikea tai siitä voi seurata väärinkäytöksiä.

Mater semper certa est –sääntö on sijaissynnytystapauksien kannalta ongelmallinen. Sijaissynnytykset sallivissa valtioissa lapsen huoltajuuden siirto aiotuille vanhemmille toteutetaan valtion lakien mukaisesti joko adoption kautta tai merkitsemällä aiotut vanhemmat suoraan lapsen syntymätodistukseen hänen vanhemmikseen.

Avainsanat: sijaissynnytys, kohdunvuokraus, lapsettomuus.

Oikeudet: Julkaisu on tekijänoikeussäännösten alainen. Teosta voi lukea ja tulostaa henkilökohtaista käyttöä varten. Käyttö kaupallisiin tarkoituksiin on kielletty.

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Sisällysluettelo

LÄHDELUETTELO	V
KIRJALLISUUS	V
LAKIALOITTEET JA HALLITUKSEN ESITYKSET	VIII
MUUT VIRALLISLÄHTEET	IX
MUUT LÄHTEET	X
TUOMIOISTUINTEN RATKAISUT	XIII
LYHENTEET	XIV
1 JOHDANTO	1
2 SIISSYNNYTYS TUTKIMUKSEN KOHTEENA	3
3 SIISSYNNYTYSJÄRJESTELYIHIN LIITTYVIÄ KÄSITTEITÄ	4
3.1 SIISSYNNYTYKSEN JA KOHDUNVUOKRAUKSEN TERMISTÖÄ	4
3.2 LAPSETTOMUUDEN JA HEDELMÖITYSHOITOJEN TERMISTÖÄ	7
4 SIISSYNNYTYS	10
4.1 SIISSYNNYTYSTYYPIT	10
4.1.1 Sukusolujen luovutus	11
4.1.2 Sukusolujen ja alkioiden säilyttäminen	12
4.2 SIISSYNNYTYS JÄRJESTELYNÄ	13
4.2.1 Lapsettoman parin haasteet	13
4.2.2 Sijaissyntyttäjäksi ryhtyminen	14
4.2.3 Järjestely syntyvän lapsen kannalta	16
5 OIKEUSTILA SUOMESSA ENNEN JA NYT	18
5.1 ENNEN LAKIA HEDELMÖITYSHOIDOISTA	18
5.2 LAKI HEDELMÖITYSHOIDOISTA	20
5.2.1 Lääkäreiden selonottovelvollisuuden puute	20
5.2.2 Lain sallivuus	21
5.2.3 Hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan kumoamisaloite	22
5.2.4 Lakialoitteen perustelut	22
5.2.5 Sijaissyntytyksen kieltämisen syyt	22
6 SIISSYNNYTYKSEN OIKEUDELLISET ONGELMAT	24
6.1 VANHEMMUUDEN MÄÄRITTELY	24

6.1.1	<i>Hedelmöityshoidon avulla syntyneen lapsen isyys</i>	25
6.1.2	<i>Isyyden kumoaminen</i>	26
6.1.3	<i>Äitiys</i>	27
6.2	SIJAISYNNYTTÄJÄN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA RISKIT SYNNYTYKSESSÄ	28
6.3	LAPSEN LUOVUTUKSEEN LIITTYVÄT ONGELMAT	29
6.3.1	<i>Sijaissyntytyssopimukset</i>	30
6.3.2	<i>Lapsen etu</i>	33
7	SIJAISYNNYTYKSEN ULKOMAILLA	35
7.1	POHJOISMAAT	35
7.1.1	<i>Ruotsi</i>	36
7.1.2	<i>Norja</i>	36
7.1.3	<i>Tanska</i>	37
7.1.4	<i>Islanti</i>	37
7.2	MUU EUROOPPA	38
7.2.1	<i>Venäjä</i>	38
7.2.2	<i>Viro</i>	39
7.2.3	<i>Englanti</i>	39
7.3	EUROOPAN ULKOPUOLISET MAAT	40
7.3.1	<i>Yhdysvallat</i>	41
7.3.2	<i>Kanada</i>	42
7.3.3	<i>Israel</i>	43
7.4	SIJAISYNNYTYKSEN SAMAA SUKUPUOLTA OLEVIEN PARIEN MAHDOLLISUUTENA	44
7.5	SIJAISYNNYTYSMATKAT ULKOMAILLE.....	46
7.5.1	<i>Lapsen tuominen kotimaahan</i>	47
7.5.2	<i>Synnyttäminen Suomessa</i>	48
7.5.3	<i>Suomalaista oikeuskäytäntöä</i>	50
8	LOPUKSI	54
8.1	SIJAISYNNYTYKSEN VASTUSTAVIA ARGUMENTTEJA	54
8.2	SIJAISYNNYTYKSEN TUKEVIA ARGUMENTTEJA.....	57
9	LOPPUPÄÄTELMÄT	60

LÄHDELUETTELO

KIRJALLISUUS

Kotimaiset

Aaltonen, Anna-Kaisa, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita Prima Oy. Helsinki 2009.

Ahokas, Peppiina, Sijaissynnytykseen uusi kanta syksyllä. Helsingin Sanomat 21.05.2011. Saatavissa sähköisesti: <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Sijaissynnytykseen+uusi+kanta+syksyll%C3%A4/1135266306211>.

Burrell, Riitta, Katkelmia avustetusta lisääntymisestä. Lakimies-lehti 2001/6-7.

Burrell, Riitta, Sijaissynnytyjärjestelyt, oikeudellisia näkökohtia. Lakimies-lehti 2011/5.

Gottberg, Eva, Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. yksityisoikeuden sarja A: 128. Turku 2010.

Halila, Ritva, Sijaissynnytytys ja etiikka. Helsingin yliopisto, 14.03.2013. Saatavissa sähköisesti: <http://www.sloes.fi/Sijaissynnytytys0313.pdf>.

Hakkarainen, Tuuli, Äitiyden monet kasvot. Lipsanen, Laura ja Karusto, Sini (toim.) Väestöliitto, väestötietosarja 19. Newprint Oy. Loimaa 2009. Saatavissa sähköisesti: <http://vaestoliito-fi-bin.directo.fi/@Bin/5d349e68a48c10159daff9cca98e7b3a/1373699690/application/pdf/315383/%C3%84itiyden%20monet%20kasvot.pdf>.

Hovatta, Outi ja Niemi, Mikko, Saisimmepa lapsen. Weilin + Göös. Espoo 1987.

Hovatta, Outi, Lapsettomuuden uudet ratkaisutavat. Teoksesta Luonnotonta lastensaantia? Häyry, Heta ja Häyry, Matti (toim.). Gaudeamus. Helsinki 1989a, s. 15-41.

Hovatta, Outi, Lisää laillisen sääntelyn ristiriitaisuuksia: ”Lapsen etu”, rajoitus pareihin ja kohdunvuokrakieltö. Teoksesta luonnotonta lastensaantia. Häyry, Heta ja Häyry, Matti (toim.). Gaudeamus. Helsinki 1989b, s. 164-173.

Huhtanen, Ann-Mari, Munasolujen pakastaminen onnistuu syksyllä Suomessakin. Helsingin Sanomat, 04.07.2013. Saatavissa sähköisesti: <http://www.hs.fi/terveys/a1305694237763>.

Jämsä, Juha, Sijaissynnytytys selvitettävä perusteellisesti. Helsingin Sanomat 25.05.2011. Saatavissa sähköisesti: <http://melissam.fi/assets/2013/05/sijaissynnytytys-selvitettava-perusteellisesti-juha-jamsa-hs-2011-05-25.html>.

Kangas, Urpo, Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Unigrafia Oy. Helsinki 2012.

Lötjönen, Salla, Elinsiirrot. Helsingin yliopisto, 12.10.2009. Saatavissa sähköisesti: <http://www.helsinki.fi/oikeustiede/oppiaineet/medibio/materiaaleja/SallaLotjonen131009.pdf>.

Mattila, Heikki E. S., Lapsioikeuden pääpiirteet. Juridica. Helsinki 1984.

Miettinen, Aki, Röppänen, Päivi ja Viinikainen, Heli, Sosiaalialan tietoteknologiahanke, Adoptioeuvonnan toimintaprosessit. Toimintaprosessien kuvauksia, 5.4.2011, versio 2.0. Saatavissa sähköisesti: http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/adoptioeuvonnan_toimintaprosessit.pdf.

Mikkola, Tuulikki, Kansainvälinen Lapsioikeus. Sanoma Pro Oy. Helsinki 2012.

Mikkola, Tuulikki, Kansainvälisen yksityisoikeuden perusteet. Teoksesta Oikeusjärjestys osa I (8. painos). Tammilehto, Timo (toim). Lapin yliopisto. Rovaniemi 2012, s. 202-217.

Mikkola, Tuulikki, Vierasta oikeutta koskevasta selvityskynnyksestä oikeudenkäynnissä. *Lakimies* 6/2012, s. 875-890. Julkaistu Edilexissä: <http://www.edilex.fi/login.ezproxy.ulapland.fi/lakimies/9218.pdf>.

Munter, Hilikka, Lapsi aloittaa päivähoidon. Teoksesta *Pienet päivähoidossa*. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helenius, Aili, Karila, Kirsti, Munter, Hilikka, Mäntynen, Pirkko & Siren-Tiusanen, Helena (toim.). 1. painos. WS Bookwell Oy. Juva 2001, s. 35-63.

Mäkelä, Maija, Tahaton lapsettomuus –biopsykososiaalinen ilmiö. Teoksesta *Näkökulmia hedelmöityshoitoihin*. Ritamo, Maija & Kautto, Sari (toim.). Helsinki Stakes 49/1997, s. 1236-9845.

Nieminen, Liisa, Raskaana olevien päihteitä käyttävien naisten tahdosta riippumaton hoito perusoikeuksien kannalta – kenen etu ratkaisee? *Lakimies* 4/2010, s. 537-55. Julkaistu Edilexissä: <http://www.edilex.fi/login.ezproxy.ulapland.fi/lakikirjasto/7198.pdf>.

Notkola, Irma-Leena, Hedelmättömyyden yleisyys kolmesta näkökulmasta. Stakesin työryhmän ehdotus; Hedelmöityshoitoja koskevien lakiesitysten valmistelun kiirehtimiseksi 14/1996. STAKESin monistamo. Helsinki 1996.

Nousiainen, Anu, Vaikea raskaus. *Helsingin Sanomat*, kuukausiliite 9/2012. Saatavissa sähköisesti: http://www.jurconsult.ru/smi/print/finland/helsingin_sanomat_babies.pdf.

Peltomaa, Miikka (päätoimittaja), Lääkärin Etiikka. Julkaisijana Suomen lääkäriliitto. Helsinki 2000.

Rajala, Juha, Sovinnollisesta rakkaudesta ja parista olutpotusta. Väkivaltarikosten sovittelu Karjalan kannaksen rajaseudulla 1885-1917. Teoksesta *Väkivalta - seuraamukset ja haavoittuvuus*. Terttu, Utraiosen juhla- ja kirjasto. TALENTUM. Helsinki 2006, s. 503-530.

Saarenpää, Ahti, Henkilö- ja persoonallisuus oikeus. Teoksesta *Oikeusjärjestys osa I* (8. painos). Tammilehto, Timo (toim.). Lapin yliopisto. Rovaniemi 2012, s. 218-409.

Saarni, Samuli (päätoimittaja), Lääkärin etiikka, 7. painos. Suomen lääkäriliitto. Esa Print Oy. Lahti 2013. Saatavissa sähköisesti: http://www.laakariliitto.fi/site/assets/files/1273/laakarini_etiikka_2013.pdf.

Saarnilehto, Ari, Lapsen etu ja velvoiteoikeudellinen lainsäädäntö – pari esimerkkiä. Edilex Asiantuntijakirjoitukset 21.6.2010. Julkaistu Edilexissä: <http://www.edilex.fi/login.ezproxy.ulapland.fi/lakikirjasto/7125.pdf>.

Salminen, Sakari, Keinoalkuisen lapsen oikeusasema. Teoksesta *Bio-oikeus lääketieteessä*. Lehtonen, Lasse (toim.). Edita. Helsinki 2006, s. 81-124.

Salminen, Sakari, Sijaissynnytyksen sallitusta kiellettyksi. *Oikeustieto* 2007/1.

Salminen, Sakari, Burrell, Riitta ja Lehtonen, Lasse, Hedelmöityshoidot, lisääntymisvapaus ja lapsen etu. Teoksesta *Oikeustiede, Jurisprudentia, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja 2007*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 2007, s. 303-404.

Söderström-Anttila, Viveca ja Suikkari, Anne-Maria, Sijaissynnytyshoito pitäisi sallia Suomessakin. *Helsingin Sanomat*, 12.06.2013. Saatavissa sähköisesti: <http://www.hs.fi/mielipide/a1370954588311>.

Taskinen, Sirpa, Lastensuojelulain soveltaminen. WSOY pro 2010.

Utraiainen, Terttu, Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi 2013.

Vähäsarja, Irina, Kohduttomien odotus jatkuu. *Helsingin Sanomat*, 26.06.2013. Saatavissa sähköisesti: <http://www.hs.fi/kotimaa/a1372393959836>.

Vieraskieliset

Alpern, Kenneth D., *The Ethics of Reproductive Technology*. Oxford University Press. Oxford, New York, 1992.

Andrews, Lori B., *Surrogate Motherhood: The Challenge for Feminists*. Edited by Alpern, Kenneth D. Oxford University Press, Oxford, New York, 1992.

Blyth, Eric & Landau, Ruth (edited), *Third Party Assisted Conception Across Cultures -Social, Legal and Ethical Perspectives*. Saatavissa sähköisesti:

http://books.google.fi/books?id=qou_ROUJTsC&pg=PA92&dq=18.12.1990+Ehdotus+hallituksen+esitykseksi+Eduskunnalle+laeiksi+ihmisen+keinoalkuisesta+lis%C3%A4%C3%A4ntymisest%C3%A4+sek%C3%A4+isyyslain+muuttamisesta&hl=fi&sa=X&ei=rZfZUbmHFsBK4ATQhYGQCg&ved=0CDMQ6AEwAA#v=onepage&q=18.12.1990%20Ehdotus%20hallituksen%20esitykseksi%20Eduskunnalle%20laeiksi%20ihmisen%20keinoalkuisesta%20lis%C3%A4%C3%A4ntymisest%C3%A4%20sek%C3%A4%20isyyslain%20muuttamisesta&f=false

Brinsden, Peter R., *Clinical Aspects of IVF Surrogacy in Britain*. Teoksesta *Surrogate Motherhood International Perspectives*. Edited by Cook, Rachel and Sclater, Shelley Day with Kaganas, Felicity. HART Publishing. Oxford – Portland Oregon, 2003, s. 99-112.

Field, Martha A., *Surrogate Motherhood*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, London, England, 1988.

Hatzis, Aristides N., "Just the Oven": A Law & Economics Approach to Gestational Surrogacy Contracts. Teoksesta *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*. Edited by Boele-Woelki, Katharina. Intersentia, Antwerp – Oxford – New York, 2003, s. 412-433.

Kanckos, Lise, *Barnets bästa i politikens främsta rum. Finlands riksdags debatt om assisterad befruktning*. Åbo Akademi University Press. Finland 2012.

Kaplan, Lawrence J. & Tong, Rosemarie, *Controlling our Reproductive Destiny*. The MIT Press. Cambridge, 1994.

Krimmel, Herbert T., *Surrogate Mother Arrangements from the Perspective of the Child*. Teoksesta *The Ethics of Reproductive Technology*. Edited by Alpern, Kenneth D. Oxford University Press. Oxford, New York, 1992, s. 57-70.

Liu, Athena, *Artificial Reproduction and Reproductive Rights*. Dartmouth, Aldershot, Brookfield, USA, Hong Kong, Singapore, Sydney, 1991.

Mazor, Miriam D., *Emotional Reactions to Interfertility*. Teoksesta *The Ethics of Reproductive Technology*. Edited by Alpern, Kenneth D. Oxford University Press. Oxford, New York, 1992, s. 32-38.

Narayan, Uma, *The Gift of a Child: Commercial Surrogacy, Gift Surrogacy and Motherhood*. Teoksesta *Expecting Trouble: Surrogacy, Fetal Abuse and New Reproductive Technologies*. Edited by Boling, Patricia. Westview Press. Boulder, San Francisco, Oxford, 1995, s. 177-201.

Nuphar, Lipkin & Samana, Etti, *Surrogacy in Israel, Status Report 2010 and Proposals for Legislative Amendment*. Edited by Daphna, Rosenbluth, 2010. Saatavissa sähköisesti: http://www.isha.org.il/upload/file/surrogacy_Eng00%5B1%5D.pdf.

Overall, Christine, *Ethics and Human Reproduction: A Feminist Analysis*. Allen & Unwin. London, Sydney, Wellington, Boston, USA 1987.

Parker, Philip J., *Motivation of Surrogate Mothers: Initial Findings*. *American Journal Psychiatry* 140:1. January 1983.

Pretorius, Diederika, *Surrogate Motherhood, a Worldwide View of the Issues*. Edited by Ralph, Slovenko. Charles C Thomas Publisher. Springfield, Illinois, USA, 1994.

Rae, Scott B., *The Ethics of Commercial Surrogate Motherhood. Brave New Families?* Westport, Connecticut, London. Praeger 1994.

Rae, Scott B., *Pregnancy for Profit?: Legal and Moral Perspectives on Commercial Surrogate Motherhood. Teoksesta Bioethics and the Future of Medicine: A Christian Appraisal.* Edited by Kilner, John F., Cameron, Nigel M de S and Sciedermayer, David L. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids. Michigan, USA, 1995, s. 227-237.

Radin, Margaret Jane, *Market-Inalienability. Teoksesta The Ethics of Reproductive Technology.* Edited by Alpern, Kenneth D. Oxford University Press, Oxford, New York, 1992, s. 174-194.

Rao, Radhika, *Surrogacy Law in United States: The Outcome of Ambivalence. Teoksesta Surrogate Motherhood International Perspectives.* Edited by Cook, Rachel and Shelley, Day Sclater with Kaganas, Felicity. HART Publishing. Oxford – Portland Oregon, 2003, s. 23-34.

Rassaby, Alan A., *Surrogate Motherhood: The Position and Problems of Substitutes. Teoksesta Test-Tube Babies: A Guide to Moral Questions, Present Techniques and Future Possibilities.* Edited by Walters, William A. W. & Singer, Peter. Melbourne, Oxford University Press, Oxford, Auchland, New York, 1984, s. 97-109.

Raymond, Janice G., *Reproductive Gifts and Gift Giving: The Altruistic Woman, Hastings Center Report, 1990.*

Robertson, John A., *Surrogate Motherhood: Not so Novel After All. Teoksesta The Ethics of Reproductive Technology.* Edited by Alpern, Kenneth D., Oxford University Press, Oxford, New York, 1992, s. 45-56.

Robertson, John A., *Children of Choice: Freedom and the New Reproductive Technologies.* Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1994.

Ryan, Mayra A., *The Argument for Unlimited Procreative Liberty: A Feminist Critique. Hasting Center Report, vol 20, 3. July/August 1990.*

Schuz, Rhona, *Surrogacy in Israel: An Analysis of the Law in Practice. Teoksesta Surrogate Motherhood International Perspectives.* Edited by Cook, Rachel and Shelley, Day Sclater with Kaganas, Felicity. HART Publishing. Oxford – Portland Oregon-, 2003, s. 35-53.

Zipper, Juliette & Sevenhuijsen, Selma, *Surrogacy: Feminist Notions of Motherhood Reconsidered. Teoksesta Reproductive Technologies -Gender, Motherhood and Medicine.* Edited by Michelle, Stanworth. Polity Press. Cambribge, 1988, s. 118-138.

LAKIALOITTEET JA HALLITUKSEN ESITYKSET

HE 76/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sukusolujen ja alkioden käytöstä hedelmöityshoidossa ja isyyslain muuttamisesta (hedelmöityshoitolaki). Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2002/20020076>. (katsottu 23.01.2013).

HE 3/2006 Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060003.pdf>. (katsottu 23.01.2013).

LA 72/2002 vp. Laki sukusolujen ja alkioden käytöstä hedelmöityshoidossa ja laki isyyslain muuttamisesta. Saatavissa: http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/la_79_2002_p.shtml (katsottu 03.12.2013).

MUUT VIRALLISLÄHTEET

Kotimaiset

Arviomuistio sijaissynnytyjärjestelyistä 6/2013. Saatavissa:

http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1360585982261/Files/OMML_6_2013_Sijaissynnytykset_Lausuntotiivistelmä_46_s.pdf. (katsottu 16.08.2013).

Eduskunnan puheenvuorot, täysistunto 34/2007. Saatavissa: <http://puheenvuorot.kansanmuisti.fi/istunnot/34-2007/4351-laki-hedelmöityshoidoista-annetun-lain-8-n-6-kohdan-kumoamisesta>. (katsottu 23.01.2013).

Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999. Saatavissa:

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>.

Hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan kumoamishdotuksen käsittely, 28.11.2006. Saatavissa:

<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vkx3000.sh?TUNNISTE=LA+150/2006>. (katsottu 05.02.2013).

Isätoimikunnan mietintö. Oy Edita Ab, Helsinki 1999. Julkaisija sosiaali ja terveysministeriö.

Lakivaliokunnan käsittelyasiakirjat, LA 150/2006, 28.11.2006. Saatavissa:

<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vkx3000.sh?TUNNISTE=LA+150/2006>. (katsottu 22.01.2013)

Lapsen oikeuksien sopimus, (SopS 59-60/1991). Saatavissa:

http://www.minedu.fi/export/sites/default/lapset_nuoret_perheet/lapsenoikeudet/Artiklat_1_-54.pdf. (katsottu 29.10.2013).

Lapsiasiavaltuutetun lausunto sijaissynnytyjärjestelyistä. Oikeusministeriölle 12.11.2012, viite OM 24/41/2010. Saatavissa: <http://www.lapsiasia.fi/nyt/lausunnot/lausunto/-/view/1841615>. (katsottu 12.07.2013).

Oikeusministeriön arviomuistio isyyslain uudistamistarpeista, 37/2011. Saatavissa:

<http://www.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURlapptype=BlobServer&SSURIconainer=Default&SSURIsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;%20filename=OMSO%2037%202011%20Arviomuistio%20isyyslain%20uudistamistarpeista.pdf&SSURIsscontext=Satellite%20Server&blobwhere=1296731647180&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf>. (katsottu 03.02.2013).

Oikeusministeriön arviomuistio sijaissynnytyjärjestelyistä, 52/2012. Saatavissa:

http://www.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURlapptype=BlobServer&SSURIconainer=Default&SSURIsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;%20filename=OMSO%2052%202012%20Arviomuistio%20sijaissynnytyks%C3%A4rjestelyist%C3%A4_24%20s.pdf&SSURIsscontext=Satellite%20Server&blobwhere=1342017204711&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf. (katsottu 19.01.2013).

Oikeusministeriö, Mietintöjä ja lausuntoja, 84/2010, Adoptiolainsäädännön uudistaminen. Saatavissa:

http://www.hel.fi/static/helsinki/paatosasiakirjat/Kh2011/Esityslista8/Liitteet/Adoptiolainsaadannon_uudistaminen_OM_Mietintoja_ja_lausuntoja_84_2010.pdf?Action=sd&id={D928B900-9A87-4C93-95E8-37508BB51E13}. (katsottu 29.10.2013).

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira), Adoption tarkoitus on edistää lapsen parasta, 23.04.2013.

Saatavissa: http://www.valvira.fi/valvira/valvojan_vinkkelista/adoption_tarkoitus_on_edistaa_lapsen_parasta. (katsottu 17.08.2013).

Suomen tilastokeskus Stakesin tilastotiedote 7/2007. Saatavissa:

http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2007/Tt07_07.pdf. (katsottu 13.07.2013).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Miten voin auttaa masentunutta äitiä hoitopolun avulla?, 2013. Saatavissa: http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit.fi/tyon/toimintatavat/masentuneen_aidin_hoitopolku. (katsottu 14.07.2013).

Valtakunnallisen sosiaali- ja terveystieteiden neuvottelukunnan (ETENE) 28.09.2011 antama lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä. Saatavissa: http://www.etene.fi/c/document_library/get_file?folderId=72662&name=DLFE-2319.pdf. (katsottu 26.06.2013).

Valtioneuvoston hankerekisteri, 1988. Saatavissa: http://www.hare.vn.fi/mJulKaisujenSelailu.asp?h_iId=10859&ju_iId=2930. (katsottu 13.07.2013).

Vieraskieliset

Ruotsin lääkintäeettisen neuvottelukunnan lausunto, 2013. Saatavissa: http://www.smer.se/wp-content/uploads/2013/02/Smer_rapport_2013_1_webb.pdf. (katsottu 26.06.2013).

Norjan bioteknologisen toimikunnan kannanotto, 23.03.2011. Saatavissa: http://www.bion.no/filarkiv/2011/03/2011_03_23_surrogati.pdf. (katsottu 28.06.2013).

MUUT LÄHTEET

Kotimaiset

Duodecim terveyskirjasto, Pakastetun alkion siirto, 23.09.2013. Saatavissa: http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00868. (katsottu 04.09.2013).

Fertinova, Alkioiden pakastus, 2013. Saatavissa: <http://www.fertinova.fi/fi/Fertinova/Palvelut/Hoitomuodot/Alkioiden-pakastus/>. (katsottu 04.09.2013).

Fertinova, Mikrohedelmöitys (ICSI), 2013. Saatavissa: <http://www.fertinova.fi/fi/Fertinova/Palvelut/Hoitomuodot/Mikrohedelmöitys-ICSI/>. (katsottu 04.09.2013).

Hedelmöityshoitoklinikka Ovumian internetsivut, Koeputkihedelmöityshoito, 2013. Saatavissa: <http://ovumia.fi/lapsettomuuden-tutkimukset-ja-hoidot/lapsettomuushoidot/koeputkihedelmöityshoito/>. (katsottu 02.07.2013).

Kirkkohallituksen lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä, 07.11.2012. Saatavissa: [http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/1A168F35F6541D6EC2257AD100505B81/\\$file/Lausunto%20sijaissynnytys%2011122012.pdf](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/1A168F35F6541D6EC2257AD100505B81/$file/Lausunto%20sijaissynnytys%2011122012.pdf). (katsottu 01.07.2013).

Lapsettomien yhdistys Simpukka ry, Tietoa lapsettomuudesta, 2010. Saatavissa: http://www.simpukka.info/fi_fi/etusivu/tietoa-lapsettomuudesta. (katsottu 27.10.2013).

Mannerheimin lastensuojeluliiton kannanotto sijaissynnytykseen, 19.11.2012. Saatavissa: http://www.mll.fi/ajankohtaista/kannanotot_ja_lausunnot/?x41070=16145211. (katsottu 06.02.2013).

Pelastakaa Lapset ry, Lapsen luovuttaminen adoptioon, 2013. Saatavissa: <http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/lastensuojelutyo/adoptiot/kotimaiset-adoptiot/>. (katsottu 17.08.2013).

Perhesuunnittelusivut, Äitini synnytti tyttäreni, 26.01.2011. Saatavissa: <http://metku.net/~pesu/artikkelit/lainakohtu.php>. (katsottu 18.08.2013).

Rikostarinoita historiasta, Esitetty kanavalla Yle TV 1, Maanantaina 29.07.2013, klo 18.30-19.00.

Sateenkaariperheet ry:n lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä, 52/2012. Saatavissa: http://www.sateenkaariperheet.fi/userfiles/documents/Lausunto_sijaissynnytysta_koskevasta_arviomuistiosta_-_Sateenkaariperheet_ry_131112.pdf. (katsottu 17.08.2013).

Suomen fertilitteettiyhdistys, Susanna, Apterin teksti, 17.10.2012. Saatavissa: <http://www.suomenfertilitteettiyhdistys.fi/blogi/2012/10/17/3/?page2>. (katsottu 01.07.2013).

Suomen fertilitteettiyhdistyksen työryhmä, Mäkinen, Sirpa (pj), Aaltonen, Johanna, Bredbacka, Peter, Foudila, Tuija, Kaijaluoto, Kaija-Leena, Kulomaa, Pirkko, Perheentupa, Antti, Ranta, Varpu, Savander, Miia, Seppälä, Anja, Simberg, Niklas, Söderström-Anttila, Viveca ja Vuoristo, Päivi. Ennakoiva munasolun pakastus, hyvän toimintatavan suositukset, 2013. Saatavissa: <http://www.felicitas.fi/sites/database/suomi/Ajankohtaista/documents/Ennakoivamunasolupakastussuosituks.pdf>. (katsottu 04.09.2013).

Väestöliiton lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä, 08.11.2012. Saatavissa: <http://www.vaestoliitto.fi/@Bin/2033215/Sijaissynnytysj%C3%A4rjestelyt.pdf>. (katsottu 04.06.2013).

Väestöliitto, Lapsettomuuskliniikka, Koeputkihedelmoityshoito -IVF-hoito menetelmänä, 2013. Saatavissa: <http://www.vaestoliitto.fi/lapsettomuuskliniikka/lapsettomuushoidot/hedelmoityshoidot/koeputkihedelmoityshoito-ivf/>. (katsottu 03.03.2013).

Väestöliiton uutiskirje, Väestöliitto ei kannata sijaissynnytysjärjestelyiden täyskieltoa, 2012. Saatavissa: <http://www.vaestoliitto.fi/vaestoliitto/uutiskirje/marraskuu-2012>. (katsottu 24.02.2013).

Väestöliitto, Lapsettomuuskliniikka, Inseminaatio eli keinohedelmoitys eli IUI, 2013. Saatavissa: <http://www.vaestoliitto.fi/lapsettomuuskliniikka/lapsettomuushoidot/hedelmoityshoidot/inseminaatio-eli-keinohedelmoitys/>. (katsottu 04.09.2013).

Vieraskieliset

Advanced fertility Care, Sperm Donor, 2012. Saatavissa: <http://www.azfertility.com/ivf-in-vitro-fertilization/additional-ivf-options/donor-sperm.php>. (katsottu 02.07.2013).

British Surrogacy Centre, Lesbian Surrogacy, 2013. Saatavissa: <http://www.britishsurrogacycentre.com/lesbian-surrogacy>. (katsottu 17.08.2013).

Center for American Progress, Guide to State Surrogacy Laws, Allows but Regulates, 17.12.2007. Saatavissa: <http://www.americanprogress.org/issues/women/news/2007/12/17/3758/guide-to-state-surrogacy-laws/>. (katsottu 17.08.2013).

Center for Surrogate Parenting, Inc, Become Gay Parents, 2009. Saatavissa: http://www.gaysurrogacyagency.com/gay_parenting.htm. (katsottu 17.08.2013).

Center for Surrogate Parenting, Inc., Must Have a Child of her Own, 2007-2013. Saatavissa: http://www.creatingfamilies.com/sm/SM_Info.aspx?Type=131 . (katsottu 17.08.2013).

Center for Surrogate Parenting, Inc., Typical Surrogate Mom Profile, 2007-2013. Saatavissa: http://www.creatingfamilies.com/sm/SM_Info.aspx?Type=131. (katsottu 05.07.2013).

Circle Surrogacy, Why Should You Consider Surrogacy in the United States?, 2013. Saatavissa: <http://www.circlesurrogacy.com/parents/international>. (katsottu 01.07.2013).

Fertility Authority, Surrogacy Step-by-Step for Gay Men, 2013. Saatavissa: <http://www.fertilityauthority.com/your-fertility/family-building-options-gays-and-lesbians/gay-men-and-surrogacy/surrogacy-step-step-g>. (katsottu 17.08.2013).

Fertility Clinic, IVF-surrogacy/Gestational Carrier Program, 2010-2013. Saatavissa: <http://www.acfs2000.com/ivf-surrogacy-gestational-carrier-program.html>. (katsottu 29.06.2013).

Human Fertilization, Embryology Authority. Freezing and Storing Sperm, 09.01.2013. Saatavissa: <http://www.hfea.gov.uk/74.html>. (katsottu 04.09.2013).

Human Reproduction Act, 2004. Saatavissa: <http://www.parl.gc.ca/HousePublications/Publication.aspx?DocId=2331611&File=19&Language=e&Mode=1>. (katsottu 11.07.2013).

Human Rights Campaign, State Laws & Legislation, 29.08.2004. Saatavissa: <http://www.hrc.org/laws-and-legislation/entry/arizona-surrogacy-law>. (katsottu 29.06.2013).

IARC, International Assisted Reproduction Center, Surrogate Compensation, 2013. Saatavissa: http://surrogates-eggdonors.com/index.php/surrogates/surrogacy-compensation?utm_source=fertilityhelp. (katsottu 01.07.2013).

Interfertility Research Centre, IVF, Commercial Surrogacy, 1993-2013. Saatavissa: http://www.delhi-ivf.com/typ_surrogacy.html. (katsottu 13.07.2013).

Louisiana Right to Life Federation, Surrogates Can Choose or Be Encouraged to Abort, 2008. Saatavissa: <http://www.prolifelouisiana.org/education/medicaethics/surrogacy.html>. (katsottu 04.08.2013).

Läkartidningen 18.01.2011, nummer 3. Surrogatmoderskap: Varför och varför inte? Saatavissa: <http://www.lakartidningen.se/07engine.php?articleId=15828>. (katsottu 28.06.2013).

Mom Service, Surrogate & Donation, Why Russia?, 2013. Saatavissa: http://www.surrogate-donation.com/why_russia.shtml. (katsottu 01.07.2013).

Private Healthcare UK, Surrogacy – Criteria for Becoming a Surrogate Mother, 2005-2013. Saatavissa: <http://www.privatehealth.co.uk/hospitaltreatment/find-a-treatment/infertilitytreatment /infertility-treatment-ivf-guide/infertility-treatments/surrogacy/criteria/>. (katsottu 05.07.2013).

Surrogacy Centre India, Legal Considerations, 2013. Saatavissa: <http://surrogacycentreindia.com/legal-considerations.html>. (katsottu 29.10.2013).

Surrogacy in Canada Online, Risks to Surrogate Mothers, 2001-2013. Saatavissa: <http://www.surrogacy.ca/resources/articles/96-risks-to-surrogate-mothers.html>. (katsottu 10.07.2013).

Surrogacy in Canada Online, Surrogacy in Canada, 2001-2013. Saatavissa: <http://www.surrogacy.ca/resources/faq.html>. (katsottu 11.07.2013).

Surrogacy in Canada Online, What is Considered “Out-of-Pocket Expenses”?, 2001-2013. Saatavissa: <http://www.surrogacy.ca/resources/faq.html>. (katsottu 11.07.2013).

Surrogacy UK, Host (or Gestational) Surrogacy, 2013. Saatavissa: http://www.surrogacyuk.org/about_us/types-of-surrogacy. (katsottu 02.07.2013).

Surrogacy UK, Straight (or Traditional) Surrogacy, 2013. Saatavissa: http://www.surrogacyuk.org/about_us/types-of-surrogacy. (katsottu 01.07.2013).

Surrogacy UK, Types of Surrogacy, 2013. Saatavissa: http://www.surrogacyuk.org/about_us/types-of-surrogacy. (katsottu 02.07.2013).

Surrogacy UK, Criteria for a Coming a Surrogate, 2013. Saatavissa: http://www.surrogacyuk.org/for_surrogates/your-questions-answered. (katsottu 02.07.2013).

The Law of Surrogate Motherhood in the United States, Oklahoma City University School of Law. January 2010. Saatavissa: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=carla_spivack. (katsottu 29.06.2013).

The Warnock Report, 11.11.2007. Saatavissa: <http://www.nataliegambleassociates.com/assets/assets/Nov%202009%20-%20International%20family%20law%20%20The%20chosen%20middle%20ground,%20England,%20surrogacy%20law%20and%20the%20international%20arena.pdf>. (katsottu 28.06.2013).

Reproductive Technology Council, Altruistic Surrogacy, 2012. Saatavissa: <http://www.rtc.org.au/glossary/>. (katsottu 13.07.2013).

UK Border Agency, Inter-Country Surrogacy and the Immigration Rules, 01.06.2009. Saatavissa: <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/residency/Inter-country-surrogacy-leaflet>. (katsottu 01.07.2013).

West Coast Surrogacy, INC., Financial Information, 2013. Saatavissa: <http://www.westcoastsurrogacy.com/financial.html>. (katsottu 01.07.2013).

Worldwide Surrogacy, Ovum Donation, 2011. Saatavissa: <http://www.assistedreproductionlaw.com/ovum-donation>. (katsottu 01.07.2013).

Worldwide Surrogacy, Sperm Donation, 2011. Saatavissa: <http://www.assistedreproductionlaw.com/sperm-donation>. (katsottu 01.07.2013).

Worldwide Surrogacy, Traditional Surrogacy & Traditional Surrogacy Contracts, 2011. Saatavissa: <http://www.assistedreproductionlaw.com/traditional-surrogacy>. (katsottu 01.07.2013).

TUOMIOISTUINTEN RATKAISUT

Helsingin hovioikeuden ratkaisu 05.07.2013. HelHO:2013:4. Päätös Nro 2064. Diaarinumero H 13/1327. Asia: Vieraassa valtiossa annetun isyyttä koskevan päätöksen vahvistaminen. Saatavissa: [http://www.finlex.fi/fi/oikeus/ho/2013/helho20132064?search\[type\]=pika&search\[pika\]=isyy%20vahv*](http://www.finlex.fi/fi/oikeus/ho/2013/helho20132064?search[type]=pika&search[pika]=isyy%20vahv*). (katsottu 29.10.2013).

Helsingin hovioikeuden ratkaisu 12.07.2012. Päätös Nro 2029. Diaarinumero H 12/1731. Asia: Venäjän federaatiossa isyydestä annetun päätöksen vahvistaminen Suomessa tunnustettavaksi.

Helsingin hovioikeuden ratkaisu 13.06.2013. Päätös Nro 1736. Diaarinumero H 12/2981. Asia: Vieraassa valtiossa annetun isyyspäätöksen vahvistaminen.

Helsingin hovioikeuden ratkaisu 07.05.2013. Päätös Nro 1305. Diaarinumero H 12/2605. Asia: Vieraassa valtiossa annetun isyyspäätöksen vahvistaminen.

LYHENTEET

HE Hallituksen esitys

LA Lakialoite

MML Mannerheimin lastensuojeluliitto

vp valtiopäivät

1 JOHDANTO

Noin joka viides suomalainen hedelmällisessä iässä oleva pari kärsii lapsettomuudesta¹. Lapsettomuusongelmiin on 1980-luvulta lähtien keksitty useita ratkaisuja. Jo käytössä olevien hedelmöityshoitojen lisäksi on keskusteltu sijaissyntytyksestä ja kohdunvuokrauksesta. Näistä vaihtoehtoista olisi apua tapauksissa, joissa naiselta puuttuu kokonaan kohtu tai raskaus ei ole mahdollinen kohdun rakenteellisten ominaisuuksien vuoksi². Sijaissyntyttäjämahdollisuus tulee kyseeseen lähinnä lapsettomuuden hoidossa. Joissakin maissa sijaissyntyttäminen on kuitenkin mahdollista ilman lapsettomuusperustettakin, eli jos nainen ei itse halua ryhtyä kantamaan ja synnyttämään lastaan, voidaan etsiä sijaissyntyttäjää.³ On myös maita, joissa sijaissyntytyjärjestelyt sallitaan miespareillekin.⁴

Sijaissyntytytys herättää ristiriitaisia tunteita, ja yleinen suhtautuminen asiaan vaihtelee suuresti. Lähes kaikissa Euroopan maissa ilmiö nähdään oikeudellisesti kielteisenä siihen liittyvien mahdollisten ongelmien vuoksi. Useimmiten osapuolet noudattavat velvollisuuksiaan ja prosessi etenee loppuun asti ongelmitta, mutta riitaisiin tilanteisiin ennalta varautuminen on tärkeää. Pulmia voi aiheutua esimerkiksi lapsen siirtymisessä biologisille vanhemmille kuin myös muissa mielenmuutostilanteissa. Näitä tapauksia varten tarvitaan kattava lainsäädäntö tai tarkat sopimusoikeudelliset ehdot.

Kohdunvuokraukseen liittyvä taloudellinen hyötyminen nähdään usein ongelmallisena ja siksi sijaissyntyttäjille maksettaviin korvauksiin suhtaudutaan kielteisesti. Sijaissyntyttäjää halutaan suojella ja välttää tilanne, jossa toimenpiteeseen ryhdyttäisiin väärin perustein. Niinpä monissa maissa, joissa itse sijaissyntytytys hyväksytään, siitä maksettava palkkio on kielletty. Kuitenkin joissakin valtioissa myös kaupallinen sijaissyntytytys on mahdollista, muun muassa naapurimaassamme Venäjällä sekä joissakin Yhdysvaltojen osavaltioissa⁵.

Suomessa sijaissyntytytys kiellettiin hedelmöityshoitolain säätämällä vuonna 2007. Ennen kyseistä lakimuutosta sijaissyntytytysjärjestelyihin ehdittiin kuitenkin ryhtyä noin 20 tapauksessa

¹ Lapsettomien yhdistys Simpukka ry: Tietoa lapsettomuudesta (2013).

² HE 3/2006 vp. s. 4.

³ Robertson (1992) s. 55.

⁴ Arviomuistio (52/2012) s. 9.

⁵ Arviomuistio (52/2012) s. 14-15.

ja näiden kautta arvioidaan syntyneen kymmenen lasta.⁶ Sijaissynnytyksen uudelleen käyttöön ottamisesta on käyty sittemmin paljon keskustelua ja siitä on tehty myös hallituksen esitys. Hanke ei kuitenkaan saanut kannatusta lakivaliokunnassa ja se raukesi. Sijaissynnytystä siis vastustetaan, mutta on myös useita julkisia mielipiteitä, joiden mukaan olisi jo aika muuttaa lainsäädäntöä sijaissynnytyksen sallivaksi. Esimerkiksi eduskunnan täysistunnoissa on käyty värikästä keskustelua sijaissynnytyksen sallittavuudesta.⁷

⁶ HE 3/2006, 1. Johdanto: Sijaissynnyttäjät. Katso myös Arviomuistio (6/2013) s. 17.

⁷ Eduskunnan täysistunnon puheenvuorot (34/2007).

2 SIISSYNNYTYS TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Valitsin tutkimukseni kohteeksi sijaissynnytyksen ja kohdunvuokrauksen, koska ne ovat viime vuosina olleet vilkkaan julkisen keskustelun kohteena. Sijaissynnytystä on ehdotettu jälleen sallittavaksi Suomessa, mutta maksullista kohdunvuokrausta vieroksutaan. Koin aiheen todella mielenkiintoiseksi ja halusin selvittää tarkemmin asian oikeudellista puolta. Selaillessani sijaissynnytyksensyntyksen ympärille kohdistuvia internetin keskustelupalstojen kommentteja huomasin, että monet mainitsivat sijaissynnytyksestä löytyvän kovin vähän suomenkielistä tietoa. Tämä motivoi minua entisestään tarttumaan tähän tutkimusaiheeseen ja tuottamaan siitä lisää tietoa.

Käsittelen tutkimuksessani Suomen suhtautumista sijaissynnytykseen ja kohdunvuokraukseen sekä vertailen tilannetta muihin valtioihin. Tutkimukseni on siis sekä oikeusdogmaattinen että oikeusvertaileva. Tutkimusongelmanani selvitän, mikä on sijaissynnytystä koskeva oikeustila Suomessa ja vertailun vuoksi käsittelen sijaissynnytyksen asemaa myös muissa pohjoismaissa sekä muutamissa Euroopan ja Euroopan ulkopuolisissakin valtioissa. Suomen osalta käsittelen sijaissynnytyksen asemaa ennen hedelmöityshoitolaian voimaantumista, sen tuomaa oikeustilan muutosta sekä myös tulevia näkökohtia. Ulkomaisten valtioiden kohdalla keskityn sijaissynnytyksen asemaan vaikuttaviin syihin ja selvitän myös, millainen vaikutus käsittelemieni maiden lainsäädännöllä on sijaissynnytyksjärjestelyihin. Tutkielmani on sekä taustoitus että yleisesitys aiheen oikeudellisesta puolesta.

3 SIISSYNNYTYSJÄRJESTELYIHIN LIITTYVIÄ KÄSITTEITÄ

3.1 SIISSYNNYTYKSEN JA KOHDUNVUOKRAUKSEN TERMISTÖÄ

Termien *sijaissyntyys* ja *kohdunvuokraus* ymmärtäminen on välttämätöntä tutkimukseni aiheen käsittämiseksi. Esimerkiksi internetin keskustelupalstoilla kuin myös eduskunnan puheenvuoroissakin näitä termejä on harhaanjohtavasti käytetty jopa toistensa synonyymeinä. Välillä on sijaissyntyttäjän synonyyminä käytetty jopa sijaisäitiä, joka ei todellisuudessa millään tavalla liity sijaissyntyysjärjestelyihin. Sijaisäidillä tarkoitetaan sijaisperheen äitiä, johon lapsi sijoitetaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen kautta, jos kyseessä on lastensuojelulain mukainen järjestely lapsen sijoituksesta⁸.

Käsitteinä sijaissyntyys ja kohdunvuokraus sekoittuvat kuitenkin selvästi useimmin toisiinsa. Lainsäädännöllisten erojen ja eri maiden käytäntöjen vuoksi on tärkeää erottaa nämä termit toisistaan. Sijaissyntyysjärjestelyihin liittyy lisäksi useampia oikeussubjekteja, joista käytetyt termit on tarpeellista määritellä. Tässä luvussa määrittelen lisäksi lapsettomuuden eri tyypeistä käytettäviä termejä.

Sijaissyntyttäjällä tarkoitetaan henkilöä, jonka kohdussa sikiö kehittyy ja joka synnyttää toisten henkilöiden biologisen lapsen. Sijaissyntyttäjää käyttävän parin omista sukusoluista hedelmöitetty alkio siis siirretään keinohedelmöityksen jälkeen toiseen naiseen siinä tarkoituksessa, että sikiö voi kehittyä lainakohdussa.⁹ Tarkoituksena on, että synnytyksen jälkeen sijaissyntyttäjä luovuttaa lapsen biologisille vanhemmilleen.¹⁰ Juuri tästä toimen väliaikaisesta luonteesta johtuu termi *sijaissyntyttäjä*.

Sijaissyntytykseen päädytään lähinnä lapsettomuuden viimesijaisena hoitokeinona. Silloin kun biologinen äiti ei itse voi kantaa lastaan, sijaissyntytyksen avulla lapseton pari pystyy silti saamaan oman biologisesti yhteisen lapsen, mikäli heidän sukusolunsa ovat toimintakykyisiä. Sijaissyntyttäjää käytetäänkin usein tapauksissa, joissa naiselta puuttuu kohtu tai se on

⁸ Taskinen (2010) s. 89.

⁹ Salminen, Burrell ja Lehtonen (2007) s. 325.

¹⁰ Arviomuistio (52/2012) s. 9.

rakenteellisesti vioittunut, mutta hänen munasarjansa kuitenkin toimivat.¹¹ Tällaisissa tapauksissa sijaissynnytys on ainoa mahdollisuus saada oma biologinen lapsi.

Oikeusministeriön tekemässä sijaissynnytysjärjestelyiden arviomuistiossa termi määriteltiin seuraavasti:

Sijaissynnytys on järjestely, jossa nainen (*sijaissynnyttäjä*) saatetaan raskaaksi ja hän synnyttää lapsen siten, että järjestelyn tarkoituksena on luovuttaa lapsi synnytyksen jälkeen toisen henkilön tai pariskunnan (*aiotut vanhemmat*) kasvatettavaksi. Järjestelyyn voidaan ryhtyä esimerkiksi silloin, jos äidiksi haluavalta naiselta puuttuu kohtu tai synnyttäminen on muutoin terveydellisistä syistä erityisen riskialtista.¹²

Aiotuilla vanhemmillä tarkoitetaan sijaissynnyttäjän kantaman lapsen biologisia vanhempia eli vanhempia joiden kasvatettavaksi lapsi on tarkoitettu synnytyksen jälkeen luovuttaa. Alkio on sijaissynnytysjärjestelyissä melkein aina hedelmöitetty aiottujen vanhempien omista sukusoluista, jolloin lapsi on geneettisesti aiottujen vanhempien. Poikkeustapauksissa on käytetty sijaissynnyttäjän omaa tai ulkopuolisen luovuttajan munasolua.

Myös ulkopuolisen luovuttajan siittiöitä on mahdollista käyttää munasolun hedelmöittämiseen.¹³ Näissä tapauksissa pareista toisen tai molempien sukusoluilla hedelmöittäminen ei ole ollut mahdollista ja siksi on turvauduttu luovuttajaan, jolloin lapsi ei ole biologisesti molempien tai kummankaan aiotun vanhemman lapsi. Sijaissynnytysjärjestelyn kautta syntynyt lapsi voi siis olla geneettisesti molempien aiottujen vanhempien yhteinen, vain toiselle vanhemmalle sukua tai sitten geeniperimältään täysin vieras molemmille aiotuille vanhemmille.¹⁴

Biologiasta huolimatta lapsen synnyttäneitä naista pidetään lapsen äitinä ja lainsäädännön mukaan äidin aviomies on isyysolettaman kautta lapsen isä, mikäli nainen on naimisissa. Oikeudellisesti siis aiottujen vanhempien sijasta sijaissynnyttäjä on lapsen äiti ja lapsen isyys määräytyy sijaissynnyttäjän siviilisäädyn mukaan, joko isyysolettaman tai isyyden tunnustamisen kautta. Aiotuista vanhemmista tulee biologisen lapsensa *oikeudelliset vanhemmat*

¹¹ Arviomuistio (52/2012) s. 9.

¹² Arviomuistio (52/2012) s. 9.

¹³ Arviomuistio (52/2012) s. 9.

¹⁴ Arviomuistio (52/2012) s. 9.

adoption kautta. Oikeudellisilla vanhemmilla viitataan siis lain mukaan määräytyviin lapsen vanhempiin.¹⁵

Kohdunvuokrauksessa biologiset vanhemmat maksavat palkkion henkilölle, jonka kohdussa heidän lapsensa kasvaa¹⁶. Tämä rahallinen korvaus maksetaan nimenomaan raskauden ajalta ja synnytyksestä, joten juuri tästä toiminnan maksullisesta luonteesta johtuen on päädytty termiin *kohdunvuokraus*. Nainen, jonka kohtuun alkio on siirretty, *korvausta vastaan* kantaa ja synnyttää lapsen, jonka sitten sopimuksen perusteella luovuttaa biologisille tai sosiaalisille vanhemmille.¹⁷ Kohdunvuokrausta kutsutaan myös kaupalliseksi sijaissynnytykseksi.¹⁸

Suomessa kohdunvuokraukseen suhtaudutaan vieläkin negatiivisemmin kuin sijaissynnytykseen, sillä vallitsevan kannan mukaan toimeen pitäisi ryhtyä pelkästä auttamisen halusta eikä korvausta saisi maksaa. Suomessa tämän termin käyttämistä vältetään, jotta täällä käytävää sijaissynnytykseskustelua ei liitettäisi eräissä ulkomaalaisissa valtioissa tehtäviin kohdunvuokrauksiin, joissa sijaissynnyttäjille maksetaan tuntuja palkkioita.

Kohdunvuokrauksen ja sijaissynnytyksen ero liittyy siis vastikkeeseen. *Kohdunvuokraus*-termiä käytetään, kun sijaissynnyttäjälle maksetaan palkkio.¹⁹ Valtioissa, joissa tätä kaupallisen sijaissynnytyksen muotoa vieroksutaan, pyritään välttämään tuon termin käyttöä. Sen sijaan puhutaan vain sijaissynnytyksestä, johon tulee ryhtyä pelkästä vastikkeettomasta auttamisen halusta. Pelkästään auttamisen haluun perustuvaa ja ilman korvausta tapahtuvaa sijaissynnytyksen muotoa taas kutsutaan toiselta nimeltään altruistiseksi sijaissynnytykseksi.²⁰

Lapsien hankkimista pidetään yhteiskunnassa yleisesti perustavanlaatuisena tarpeena. Lapsettomuudestaan kuuleville pareille oma hedelmättömyys on yleensä shokki, joka aiheuttaa avuttomuutta sekä stressiä.²¹ Lapsettomuus voi johtaa jopa parisuhdeongelmiin ja lapsettomuudesta puhuminen koetaan vaikeana sekä sitä pidetään uhkana sosiaaliselle

¹⁵ Kangas (2012) s. 42-43.

¹⁶ Salminen, Burrell ja Lehtonen (2007) s. 325.

¹⁷ HE 76/2002 vp. 1.1 Sijaissynnyttäjän käyttö hedelmöityshoidoissa, tarkistettu versio 2.1.

¹⁸ Interfertility Research Centre: Commercial Surrogacy (1993-2013).

¹⁹ HE 3/2006. 3.2 Keskeiset ehdotukset, hedelmöityshoidon käytön edellytykset, sijaissynnyttäjän käyttö.

²⁰ Reproductive Technology Council: Altruistic Surrogacy (2012).

²¹ Mazor (1992) s. 32-36.

hyvinvoinnille. Lapseton pari voi hoitaa ongelmaansa hakeutumalla lapsettomuushoitoihin tai adoptoida lapsen.

Adoptioprosessi nähdään usein hankalana ja se voi kestää useita vuosia.²² Yleensä lapsettomat parit myös pitävät juuri oman biologisen lapsen saamista todella tärkeänä. Naisille, joiden lapsettomuus johtuu kohdun puuttumisesta tai sen rakenteellisista ongelmista, sijaissynnytysjärjestely on ainoa mahdollisuus saada oma biologinen lapsi.²³ Luonnollisestikin tämä houkuttelee ryhtymään prosessiin ulkomailla, kun se kotimaassa ei ole mahdollista.

3.2 LAPSETTOMUUDEN JA HEDELMÖITYSHOITOJEN TERMISTÖÄ

Lapsettomuus jaetaan *tahalliseen ja tahattomaan lapsettomuuteen*. Tahallista lapsettomuuden katsotaan olevan silloin kun pari ei syystä tai toisesta halua hankkia lapsia.²⁴ Lapsettomuus ei siis tällöin johdu siitä, että parilla olisi ongelmia saada lapsia vaan he ovat vain tehneet päätöksen olla hankkimatta niitä. Esimerkiksi monet nuoret pariskunnat haluavat olla melko pitkään kahdestaan, ennen kuin edes alkavat harkitsemaan lasten saantia vakavasti ja jotkut päättävät olla tekemättä niitä ollenkaan.²⁵ Tällöin synonyyminä voidaan myös käyttää termiä *harkittu lapsettomuus*.

Tahatonta lapsettomuus on taas silloin, kun raskaus ei ole alkanut parin toiveista huolimatta. Lapsettomuus määritellään tahattomaksi, kun hedelmällisessä iässä oleva pari on harjoittanut yhdyntöjä ilman ehkäisyä vuoden verran, eikä nainen ole näistä toistuvista yrityksistä huolimatta tullut raskaaksi. Tällöin katsotaan kyseessä olevan alentuneen hedelmättömyyden, joka voi olla joko primaarista tai sekundaarista, riippuen siitä, todetaanko hedelmättömyys ensimmäistä raskautta yritettäessä vai onko raskaaksi tuleminen aiemmin onnistunut.²⁶ Suomessa tahatonta lapsettomuutta esiintyy noin 10-15 prosentilla pareista.²⁷

²² Nousiainen (2012) s. 1.

²³ Etenen lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä (2011) s. 4.

²⁴ Hovatta ja Niemi (1987) s. 13.

²⁵ Notkola (14/1996) s. 21.

²⁶ Ks. Merck Seronon ylläpitämät sivut, tietoa hedelmällisyydestä, internet:

http://www.hedelmällisyys.fi/concern/Infertility_An_Introduction/Some_Definitions.jsp.

²⁷ Hovatta ja Niemi (1987) s. 15.

Sijaissynnytykseen liittyvät olennaisesti erilaiset avustetun lisääntymisen hedelmöittämismuodot. Nainen voidaan saattaa raskaaksi erilaisilla avustetun lisääntymisen vaihtoehdoilla. Keinotekoisista hedelmöittämissvaihtoehdoista valitaan se, mikä kuhunkin tilanteeseen soveltuu parhaiten. Seuraavaksi esittelen keinotekoisia hedelmöittämismenetelmiä ja selvitän myös, millaisissa tilanteissa mikäkin menetelmä on tarpeellinen.

Inseminaatiolla tarkoitetaan keinosiemennystä, jossa miehen siemenneste viedään naiseen muuten kuin yhdyntän kautta.²⁸ Inseminaatioissa naisen kohtuonteloon ruiskutetaan munasolun irtoamisen aikaan erityisellä pesumenetelmällä erotettuja hyvin liikkuvia siittiöitä.²⁹ Siittiöiden siirto naiseen tapahtuu ohuen muovikatetrin avulla³⁰ ja toimenpiteen jälkeen jäädään odottamaan normaalin kehonsisäisen hedelmöityksen tapahtumista. Inseminaatiota käytetään lähinnä silloin kun kyseessä on lievä siittiötuotannon häiriö tai kun lapsettomuudelle ei ole löytynyt selvää syytä.³¹

Koeputkihedelmöityksessä munasolun hedelmöittäminen tapahtuu naisen kehon ulkopuolella. Munarakkuloiden kasvua edistetään ensin naiselle annettavina FSH-hormonipistoksilla³² ja munasolut poimitaan talteen juuri ennen niiden irtoamista.³³ Tämän jälkeen kerättyjen munasolujen joukosta etsitään kypsät munasolut ja ne laitetaan viljelymaljalla olevaan lämpimään kudosviljelynesteseen, johon lisätään laboratoriossa siemennesteen pesun yhteydessä erotettuja parhaiten liikkuvia siittiöitä 10 000-100 000 kappaletta munasolua kohti.³⁴ Hedelmöitys tapahtuu muutaman tunnin kuluessa ja aikaan saatu alkio voidaan siirtää parin päivän päästä naisen kohtuun kasvamaan.³⁵ *Koeputkihedelmöitys* on välttämätön välivaihe niissä sijaissynnytystapauksissa, joissa sijaissynnyttäjän kohtuun siirretään aiottujen vanhempien sukusoluista hedelmöitetty alkio.

²⁸ Hovatta ja Niemi (1987) s. 76.

²⁹ Väestöliitto: Lapsettomuuslinikka, Inseminaatio eli keinohedelmöitys eli IUI (2013).

³⁰ Hovatta ja Niemi (1987) s. 78.

³¹ Väestöliitto: Lapsettomuuslinikka, Koeputkihedelmöityshoito –IVF-hoito menetelmänä (2013).

³² Väestöliitto: Lapsettomuuslinikka, Koeputkihedelmöityshoito –IVF-hoito menetelmänä (2013).

³³ Hovatta ja Niemi (1987) s. 72.

³⁴ Väestöliitto: Lapsettomuuslinikka, Koeputkihedelmöityshoito –IVF-hoito menetelmänä (2013).

³⁵ Hovatta ja Niemi (1987) s. 72.

Mikrohedelmöitys on hedelmöityshoidon muoto, jossa yksittäinen siittiö ruiskutetaan ohuen neulan avulla munasolun sisään.³⁶ Mikrohedelmöitystä käytetään koeputkihoidon yhteydessä varmistamaan hedelmöityksen onnistuminen. Sen sijaan, että useita siittiöitä laitettaisiin keinohedelmöityksen tavoin pelkästään munasolun päälle, mikrohedelmöityksessä viedään vain yksi siittiö suoraan kypsään munasoluun, joten ei jää riskiä, että yksikään siittiö ei pääsisi munasolun sisälle. Mikrohedelmöitystä käytetään lähinnä silloin, kun siittiöt ovat niin heikkoja, etteivät ne pysty omin avuin tunkeutumaan munasoluun.³⁷ Mikroinjektiota voidaan käyttää myös siittiöiden vähäisen määrän vuoksi tai kun epäillään, ettei munasolu hedelmöity tavallisessa IVF-hoidossa.³⁸

³⁶ Fertinova: Mikrohedelmöitys (ICSI)(2013).

³⁷ Ks. Helsingin Sanomissa 05.05.2012 julkaistu tutkimus, Mikrohedelmöitys lisää kehityshäiriön riskiä, internet: <http://www.hs.fi/ulkomaat/a1305561382125>.

³⁸ Fertinova: Mikrohedelmöitys (ICSI) (2013).

4 SIISSYNNYTYS

4.1 SIISSYNNYTYSTYYPIT

Sijaisynnytyksen yhteydessä hedelmöitys voi tapahtua eri tavoin. Klinikakäyntejä ei tarvita ollenkaan, kun toimenpide suoritetaan normaalissa yhdynnässä sijaisynnyttäjän ja lasta haluavan parin aviomiehen välillä tai viedään aviomiehen siemenneste sijaisynnyttäjään kotikonstein ilman sukupuoliyhdyntää, käyttämällä niin sanottua muumimukimenetelmää.³⁹ Nämä ovat kuitenkin sijaisynnytystapauksissa melko vähän käytettyjä vaihtoehtoja, sillä luonnollisesti toteutettuna sukupuoliyhdyntä vaatii aviomiehen uskottomuutta ja muumimukimenetelmääkin käytettäessä tuleva lapsi on biologisesti sijaisynnyttäjän, eikä aiottujen vanhempien vaimolla ole mitään geneettistä osaa asiassa. Ulkomailla tämä vaihtoehto kuitenkin lukeutuu yhdeksi traditionaalisen sijaisynnytyksen alullelaittamistavaksi.⁴⁰

Traditionaalisessa sijaisynnytyksessä sijaisynnyttäjälle tehdään yleensä inseminaatio aiottujen vanhempien aviomiehen spermalla. Tällöin käytetään sijaisynnyttäjän omaa munasolua ja näin ollen lapsi on biologisesti sijaisynnyttäjän ja aiottujen vanhempien aviomiehen yhteinen.⁴¹ Tässä tapauksessa tulee kysymykseen eettinen ongelma, kun aiotuille vanhemmille luovutettava lapsi on biologisesti myös sijaisynnyttäjän oma ja tällöin siitä luopuminen voi olla vaikeampaa. Tukholman Karoliinisen instituutin sekä Tampereen yliopiston solu- ja kudosteknologian keskuksen johtaja professori Outi Hovattan mielestä traditionaalisessa sijaisynnytyksessä ei ole kysymys sijaisynnytyksestä, vaan tavallisesta keinosiemennyksestä, jonka tuloksena syntyneen lapsensa sijaisynnyttäjä sitten antaa adoptoitavaksi.⁴² Ulkomailla kuitenkin toteutetaan jonkin verran myös traditionaalisia sijaisynnytyksiä,⁴³ vaikkakin esimerkiksi Yhdysvalloissa 96 prosentissa järjestelyjä ei käytetä sijaisynnyttäjän sukusoluja.⁴⁴

Toinen sijaisynnytystyyppi on raskaudenaikainen sijaisynnytyksessä, jossa aiottujen vanhempien sukusoluista keinohedelmöityksellä hedelmöitetty alkio siirretään sijaisynnyttäjän kohtuun

³⁹ Kangas (2012) s. 67.

⁴⁰ Surrogacy UK: Types of Surrogacy (2013).

⁴¹ Surrogacy UK: Straight (or Traditional) Surrogacy (2013).

⁴² Hovatta (1989b) s. 172-173.

⁴³ Worldwide Surrogacy: Traditional Surrogacy & Traditional Surrogacy Contracts (2011).

⁴⁴ Helsingin Sanomissa julkaistu perhesosiologin ja Sateenkaariperheet ry:n puheenjohtajan Juha, Jämsän teksti: Sijaisynnytyksessä selvitettävä perusteellisesti (25.05.2011).

kehittymään.⁴⁵ Tämä sijaissyntytyyppi tunnetaan myös in vitro fertilization sijaissyntytyksenä (IVF), ja siinä syntyvä lapsi on siis geneettisesti aiottujen vanhempien.⁴⁶ Lapsettoman parin vaimolle annetaan hormoneja, jotka stimuloivat hänen munasarjojaan tuottamaan munasoluja, minkä jälkeen ne kerätään talteen ja hedelmöitetään aviomiehen siemennesteellä lasimaljassa tai koeputkessa. Tässä naisen kehon ulkoisessa hedelmöityksessä, hedelmöitetty munasolu siirretään sijaissyntyttäjän kohtuun.⁴⁷ Tätä hedelmöitetyn munasolun viemistä sijaissyntyttäjään kutsutaan myös alkion siirroksi.⁴⁸ Näin meneteltäessä sijaissyntyttäjän kantama lapsi on siis geneettisestikin aiottujen vanhempien lapsi, joka vain kasvaa ja kehittyy sijaissyntyttäjän kohdussa.⁴⁹ Tutkielmassani käsittelen enimmäkseen sijaissyntytystä, jonka avulla aiotut vanhemmat voivat saada oman biologisen lapsen, joten tutkielmani painottuu juuri raskaudenaikaisen sijaissyntytyksen käsittelyyn.

4.1.1 Sukusolujen luovutus

Sukusolujen luovutuksetkin voivat tulla kyseeseen sijaissyntytyksen yhteydessä. Mikäli aiottujen vanhempien omat sukusolut eivät ole toimintakykyisiä, voidaan käyttää lahjasukusoluja. Yksin lasta haluavat naiset sekä samaa sukupuolta olevat parit luonnollisesti tarvitsevat lahjasukusoluja lähtiessään tähän prosessiin.⁵⁰ Ulkomailla toteutettavissa sijaissyntytyjärjestelyissä on mahdollista käyttää lahjasiittiöitä tai lahjamunasoluja.

Tällöin sukusolu on peräisin ulkopuoliselta luovuttajalta. Lahjasiittiöitä käytetään yleensä tilanteissa, joissa mies on hedelmätön tai hänen spermansa ei ole tarpeeksi aktiivista.⁵¹ Munasolun luovutusta tarvitsevat luonnollisesti miesparit sekä heteroparit siinä tapauksessa, jos vaimon munasolujen käyttö syystä tai toisesta ei ole mahdollista.⁵² Väestöliiton toteuttamissa

⁴⁵ Surrogacy UK: Host (or Gestational) Surrogacy (2013).

⁴⁶ Ks. Surrogate Motherhood International Perspectives, Clinical Aspects of IVF Surrogacy by Brinsden, Peter, s. 101.

⁴⁷ Rae (1994) s. 77-78.

⁴⁸ Koeputkihedelmöityshoidosta lisää, internet:

<http://ovumia.fi/lapsettomuuden-tutkimukset-ja-hoidot/lapsettomuushoidot/koeputkihedelmöityshoito/>.

⁴⁹ Surrogacy UK: Host (or Gestational) Surrogacy (2013).

⁵⁰ Advanced Fertility Care: Sperm Donor (2012).

⁵¹ Worldwide Surrogacy: Sperm Donation (2011).

⁵² Worldwide Surrogacy: Ovum Donation (2011).

sijaissynnytyjärjestelyissä vuosina 1991-2006 käytettiin vain lasta haluavan parin omia sukusoluja.⁵³

4.1.2 Sukusolujen ja alkioiden säilyttäminen

Nykyisin, lääketieteen kehityksen ansiosta niin munasoluja, siittiöitä kuin alkioitakin voidaan pakastaa ja säilyttää nestetyypen lämpötilassa.⁵⁴ Prosessiin käytettäviä lääketieteellisiä pakastusmenetelmiä on useita ja niistä valitaan sopivin sen perusteella, ollaanko pakastamassa miehen vai naisen sukusoluja.⁵⁵ Munasolujen pakastamisprosessi on solun koon ja rakenteen vuoksi hieman monimutkaisempaa kuin siittiöiden, mutta onnistuneen pakastamisprosessin avulla ne on saatu siitä huolimatta säilymään käyttökelpoisina parhaimmillaan 5-7 vuotta.⁵⁶ Sukusolujen pakastamista voidaan käyttää apuna lapsettomuuden ehkäisemisessä, varautumalla tulevaan hedelmättömyyteen keräämällä sukusoluja talteen jo hedelmällisessä iässä tai esimerkiksi ennen sairauden johdosta aiheutuvaa hedelmättömyyttä tai hedelmällisyyden laskua.⁵⁷

Koeputki- tai mikrohedelmöityksessä saadaan yleensä aikaan enemmän alkioita kuin yhteen alkionsiirtoon tarvitaan, jolloin nämä ylimääräiset mutta hyvälaatuiset alkiot voidaan pakastaa myöhempää käyttöä varten.⁵⁸ Aikaan saadut alkiot ovat pariskunnan yhteistä omaisuutta ja siksi niiden pakastaminen edellyttääkin säilytys sopimuksen allekirjoittamista pariskunnan ja hoitopaikan välillä.⁵⁹

⁵³ Arviomuistio sijaissynnytyjärjestelyistä (6/2013) s. 33.

⁵⁴ Hovatta ja Niemi (1987) s. 71.

⁵⁵ Pakastusmenetelmistä lisää: Suomen fertilitteettiyhdistyksen työryhmä, Sirpa, Mäkinen (pj) ja muut, Ennakoiva munasolun pakastus, hyvän toimintatavan suositukset (2013) s. 3-5.

⁵⁶ Huhtanen (2013).

⁵⁷ Huhtanen (2013).

⁵⁸ Fertinova: Alkioiden pakastus (2013).

⁵⁹ Duodecim terveyskirjasto: Pakastetun alkion siirto (2013).

4.2 SIISSYNNYTYS JÄRJESTELYNÄ

Sijaissynnytysjärjestelyihin liittyy useampi osapuoli, joiden kaikkien etu on otettava huomioon. Tarkastelen seuraavassa sijaissynnytystä ja sen elementtejä monipuolisesti eri näkökulmista: aiottujen vanhempien, sijaissynnyttäjän sekä järjestelyn kautta syntyvän lapsen kannalta.

4.2.1 Lapsettoman parin haasteet

Lapsettomuutta pidetään suurena tragediana, sillä nimenomaan geneettinen suvun jatkaminen on useille pareille todella tärkeää.⁶⁰ Kohduttomat naiset ovatkin perustelleet sijaissynnytyksen sallimista sillä, että sen kautta myös heillä olisi yhteiskunnallisesti humaani, erilaisuutta salliva sekä yhdenvertainen mahdollisuus saada oma geneettinen lapsi.⁶¹ Sijaissynnytys on lapsettomuudesta kärsivälle parille mahdollisuus, mutta se sisältää myös paljon haasteita. Sijaissynnytys on tällä hetkellä Suomessa kiellettyä, joten pari joutuu hakemaan avun ulkomailta. Henkisesti haastava projekti vaikeutuu entisestään, kun se joudutaan toteuttamaan vieraalla kielellä kotimaan ulkopuolella.

Aiottuja vanhempia saattavat huolettia sijaissynnyttäjän elintavat, sillä ne vaikuttavat olennaisesti heidän lapsensa kasvuun ja kehitykseen. Juuri siksi sijaissynnyttäjät valitaankin huolellisesti ja haastatteluissa pyritään selvittämään naisen taustaa ja elintapoja. Sijaissynnyttäjille asetettavilla kriteereillä pyritään myös ehkäisemään turhia riskejä, jotka vaikuttaisivat niin sijaissynnyttäjään, aiottuihin vanhempiin kuin heidän tulevaan lapseensaakin. Näin ollen sijaissynnyttäjälle asetetut terveyst-, tupakoimattomuus- ja raittiusvaatimukset, ikärajoitukset sekä vaatimus siitä, että sijaissynnyttäjällä olisi oltava jo vähintään yksi oma lapsi ja että aikaisemmat raskaudet ja synnytykset ovat sujuneet hyvin, turvaavat kaikkien osapuolien etuja.⁶² Vaatimukset kuitenkin vaihtelevat valtioittain, mutta vaatimusten tarkoituksena on pyrkiä turvaamaan osapuolten edut sekä minimoida sijaissynnyttäjän ja lapsen terveystriskit.

Sijaissynnytykseen liittyy samat epäonnistumisen riskit kuin muihinkin keinohedelmöityksiin. Koeputkihedelmöitys voi epäonnistua tai voi käydä myös niin, että onnistuneista alkion siirroista

⁶⁰ Mazor (1992) s. 36-37.

⁶¹ Etenen lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä (2011) s. 3.

⁶² Private Healthcare UK: Surrogacy – Criteria for Becoming a Surrogate Mother (2005-2013).

huolimatta sijaissyntyttäjä ei tulekaan raskaaksi. Projekti vaatii siis henkistä kestävyyttä ja siksi sijaissyntysjärjestelyt alkavatkin psykologin haastattelulla, jossa kartoitetaan tarkasti osapuolten valmiudet kestää prosessi.⁶³

Aiotuille vanhemmille projekti voi olla raskas. Se on kuitenkin ainoa vaihtoehto, joka voi onnistuessaan johtaa toivottuun tulokseen. Ennuste on hyvä, sillä keinohedelmöityksien kautta saadaan alkamaan yhä useampia raskauksia, joista suurin osa johtaa elävän lapsen syntymään.⁶⁴ Sijaissyntyttäjän tultua raskaaksi, aiotuilla vanhemmilla voi olla huoli raskauden etenemisestä. Etenen arviomuistiossa tähdennetäänkin, että aiottujen vanhempien tulee saada raskauden aikana kaikki tarvittavat tiedot raskauden kulusta ja myös mahdollisista ongelmista. Lisäksi aiottujen vanhempien tulevaa vanhemmuutta tulisi tukea koko ajan, etteivät he tunne jäävänsä ulkopuolisiksi.⁶⁵

Lapsen luovutukseen liittyvä epävarmuus voi myös vaivata aiottuja vanhempia. Yhdeksän kuukautta on pitkä aika odottaa ja pelätä, saavatko he biologisen lapsensa itselleen vai eivät. Näin ollen sijaissyntytyksen oikeudellisella sääntelyllä ja sillä, miten valtiot suhtautuvat sijaissyntys sopimusten sitovuuteen, on aiottujen vanhempien näkökulmasta katsottuna olennainen vaikutus järjestelyyn.

4.2.2 Sijaissyntyttäjäksi ryhtyminen

Sijaissyntyttäjien haastattelujen mukaan heillä on monia syitä ryhtyä sijaissyntyttäjäksi. Palkkio ei yleensä ole ainoa syy sijaissyntyttäjäksi ryhtymiselle.⁶⁶ Sijaissyntyttäjäksi haluavilla naisilla on usein myös suuri halu auttaa lapsetonta paria. Lisäksi sijaissyntyttäjäksi haluavat kokevat yleensä raskausajan miellyttävänä ja jotkut uskovat voivansa käsitellä tämän projektin kautta aikaisempia menetyksen tunteitaan.⁶⁷ Haastattelujen perusteella sijaissyntyttäjät harkitsevat

⁶³ Ks. Perhesuunnittelusivut, Äitini synnytti tyttäreni. Alla olevan linkin artikkelista kappale; sijaissyntytyksessä vai adoptio, jossa sijaissyntysjärjestelyn läpi käynyt nainen kertoo projektiin liittyneestä psykologin haastattelusta. Kyseinen sijaissyntysjärjestely on suoritettu ennen hedelmöityshoitolaian voimaan tuloa, silloin kun sijaissyntysjärjestelyitä ei vielä oltu Suomessa kielletty, internet: <http://metku.net/~pesu/artikkelit/lainakohtu.php>.

⁶⁴ Stakes, Tilastotiedote (7/2007) s. 2.

⁶⁵ Etenen lausunto sijaissyntysjärjestelyistä (2011) s. 3.

⁶⁶ Robertson (1992) s. 52.

⁶⁷ Parker (1983) s. 118.

tarkkaan ennen kuin hakeutuvat järjestelyyn ja usein he kokevat saavansa kokemuksesta mahdollisen palkkion lisäksi muutakin hyötyä.

Sijaissynnyttäjät suhtautuvat kantamaansa lapseen eri tavoin kuin omaan lapseensa, kun tietävät, että lapsi on geneettisesti toisen parin ja nämä kasvattavat lapsen synnytyksen jälkeen.⁶⁸ Sijaissynnytysjärjestelyissä lapsi lähes aina hedelmöitetään aiottujen vanhempien sukusoluista eikä lapsella tällöin ole mitään geneettistä yhteyttä sijaissynnyttäjään. Tällä onkin nähty olevan myös vaikutusta sijaissynnyttäjiin lapsen luovutusprosessissa, sillä sijaissynnyttäjien mieli on muuttunut lapsen luovutuksen osalta enimmäkseen tapauksissa, joissa on käytetty sijaissynnyttäjän omaa munasolua.⁶⁹ Tällöin sijaissynnyttäjällä on lapseen myös geneettinen side, minkä vuoksi lapseen tulee luonnollisesti luotua raskausaikana kiinteämpi suhde kuin luovutettavaan lapseen, joka on geneettisesti täysin vieras.

Altruistisen sijaissynnytyksen kohdalla sijaissynnyttäjäksi ryhtymistä harkitsevat naiset voivat kokea sukulaisten painostusta tai tuntea jopa velvollisuudekseen ryhtyä auttamaan lähimmäistään.⁷⁰ Sijaissynnyttäjän kannalta järjestelyn aloittamisen tiukat kriteerit sekä psykologin haastattelut ovat hyvä käytäntö, sillä tätä kautta pyritään selvittämään todelliset olosuhteet ja ammattilaisten avulla varmistamaan, että sijaissynnyttäjäksi ryhtyminen tapahtuu naisen vapaasta tahdosta.

Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan Etenen lausunnossa mainitaan, että mikäli sijaissynnytysjärjestelyt otettaisiin Suomessa käyttöön, myös sijaissynnyttäjälle ja hänen perheelleen olisi koko raskausajan ja sen jälkeenkin tarjolla oikeustieteellistä, lääketieteellistä sekä psykologistakin neuvontaa.⁷¹ Näin varmistetaan, että sijaissynnyttäjä saa kattavasti tietoa ennen projektiin ryhtymistä kuin myös sen aikana. Psykologisen neuvonnan avulla taas pyritään edesauttamaan lapsen luovutusprosessia. Tällä tavoin sijaissynnyttäjänkin asema pyritään turvaamaan ja hänestä huolehditaan myös projektin jälkeen.

⁶⁸ Robertson (1992) s. 55.

⁶⁹ Hovatta (1989a) s. 41.

⁷⁰ Narayan (1995) s. 184.

⁷¹ Etenen lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä (2011) s. 3.

4.2.3 Järjestely syntyvän lapsen kannalta

Sijaissynnytysjärjestelyiden yhteydessä kiinnitetään usein huomiota syntyvän lapsen etuun ja vaaditaan, että lasta tulee heikoimpana osapuolena suojella.⁷² Kyseisten järjestelyiden hyväksymistä vastustavat ovat huomauttaneet, että sijaissynnytysjärjestelyissä painottuvat sijaissynnyttäjän ja aiottujen vanhempien etu sekä tarpeet, minkä vuoksi järjestelyn tuloksena syntyvän lapsen intressit jäisivät vähemmälle.

Etenen lausunnon mukaan lapsen kasvatuksen tulee perustua avoimuuteen ja näin ollen lapselle tulisi kertoa, että hän on saanut alkunsa sijaissynnytysjärjestelyn kautta. On arveltu, että aiottujen vanhempien sukulaisen tai muun lapsen elämään olennaisesti osallistuvan henkilön toimiminen sijaissynnyttäjänä voi myöhemmin aiheuttaa hämmennystä lapselle, kun hän saa tietää totuuden.⁷³ Sijaissynnytysjärjestelyjen hyväksyttävyyttä pohdittaessa onkin usein huomautettu siitä, että lapselle voi jäädä traumoja, koska hänet erotetaan syntymän jälkeen naisesta, jonka sisällä hän on yhdeksän kuukautta ollut. Näiden mahdollisten traumojen katsotaan kuitenkin olevan samankaltaisia mitä myös adoptoidut tai muut hedelmöityshoitojen kautta alkunsa saaneet lapset voivat myöhemmin kokea.⁷⁴ Sijaissynnytysjärjestelyillä ei tutkimusten mukaan ole myöskään ollut mitään negatiivista vaikutusta lasten terveydentilaan.⁷⁵

Lapselle koituvat hyödyt ja edut jäävät usein huomiotta sijaissynnytysjärjestelyitä arvosteltaessa. Aiotut vanhemmat, jotka ryhtyvät haastavaan sijaissynnytysprojektiin, tulevat todennäköisesti huolehtimaan lapsensa edun toteutumisesta jopa suuremmassa määrin kuin luonnollisesti lapsen saavat parit – onhan tarve lapsen saamiseen ollut mittaamattoman suuri. Näin ollen sijaissynnytysjärjestelyin toteutetun lapsen syntymistä ja tämän pääsemistä häntä kovasti toivoneiden vanhempien kasvatettavaksi voidaan pitää lapsen edun mukaisena. Sijaissynnytysjärjestelyissä lapsi on lähes aina hedelmöitetty aiottujen vanhempien sukuoluista, joten lapsi saa kasvaa myös geneettisten vanhempiensa luona. Lapsen etukaan ei siis jää täyttymättä ja näin ollen sijaissynnytysjärjestelyssä kaikkien osapuolien etu on toteutunut.⁷⁶

⁷² Etenen lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä (2011) s. 2.

⁷³ Etenen lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä (2011) s. 2.

⁷⁴ Robertson (1992) s. 49.

⁷⁵ Etenen lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä (2011) s. 2.

⁷⁶ Robertson (1992) s. 47.

Sijaissynnytysjärjestelyiden kieltämisellä sen sijaan voisi olla haitallisia vaikutuksia, jos aiotut vanhemmat toteuttavat sijaissynnytysjärjestelyt ulkomailla. Tällöin voidaan kyseenalaistaa hedelmöityshoitojen laatu ja luotettavuus. Koska toimet tapahtuvat Suomen viranomaissuojan ulkopuolella, seuraukset lapselle voivat olla vaarallisiakin. Näin ollen lapsen etuun liittyvät kysymykset ovat hyvinkin ajankohtaisia myös nykyisen täyskiellon vallitessa erityisesti lapsen näkökulmasta tilannetta tarkasteltaessa.⁷⁷

⁷⁷ Lapsiasiavaltuutetun lausunto sijaissynnytysjärjestelyistä (2012).

5 OIKEUSTILA SUOMESSA ENNEN JA NYT

5.1 ENNEN LAKIA HEDELMÖITYSHOIDOISTA

Ennen hedelmöityshoidoista annetun lain voimaantuloa oikeustila oli Suomessa sijaissynnytyksen kohdalta avoin. Siitä ei ollut omaa lakia eikä mistään muustakaan laista löytynyt sitä koskevia säännöksiä. Sijaissynnytystä ei siis ollut laillistettu Suomessa käytössä olevaksi tahattoman lapsettomuuden hoitokeinoksi eikä sitä toisaalta vielä laissa kiellettykään. Tosin tuolloin ei vielä ollut sääntelyä hedelmöityshoidoistakaan.⁷⁸

Avoimen oikeustilan aikana tehtiin kuitenkin lakiesityksiä, joissa otettiin huomioon myös sijaissynnytyksymykset. Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi ihmisen keinotekoisista lisääntymismenetelmistä sekä isyyslain muuttamisesta annettiin lääkintöhallituksen selvitystyön perusteella vuonna 1988.⁷⁹ Tämä ehdotus ei kuitenkaan vielä hyväksynyt sijaissynnyttäjän käyttöä, sillä ehdotuksen mukaan sallittuja avustettuja lisääntymismenetelmiä olivat vain keinosiemennys, koeputkihedelmöitys, alkion siirto ja sukusolujen vieminen naiseen. Muutamaa vuotta myöhemmin tehtiin uusi aloite, ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi ihmisen keinoalkuisesta lisääntymisestä sekä isyyslain muuttamisesta, joka tuli julki 18.12.1990. Tämä aloite sisälsi jo sijaissynnytyksen määritelmän ja ehdotuksessa käsiteltiin sijaissynnytystä melko perusteellisesti, mutta lakiehdotuksessa kuitenkin päädyttiin kielteiseen ratkaisuun.

Kahdeksan vuotta myöhemmin vuonna 1998 annettiin ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi sukusolujen ja alkuiden käytöstä hedelmöityshoidoissa ja isyyslain muuttamisesta.⁸⁰ Tämä ehdotus erosi aikaisemmista sijaissynnytyksymyönteisemmän kantansa vuoksi. Ehdotuksen mukaan luvanvarainen sijaissynnytys voisi olla laillista ja luvan myöntämisen edellytyksenä olisi lääketieteellinen diagnoosi. Ehdotuksesta huolimatta sijaissynnytystä ei kuitenkaan hyväksytty lailliseksi lapsettomuudenhoitomuodoksi.

⁷⁸ HE 76/2002 vp, s. 6.

⁷⁹ Valtioneuvoston hankerekisteri (1988).

⁸⁰ Blyth ja Landau (2004) s. 92.

Ennen hedelmöityshoitolain säätämistä vuonna 2007, sijaissyntytyksen käytöstä ei ollut laissa kieltoa, joten tämän avoimen oikeustilan aikana sijaissyntytyjärjestelyitä suoritettiin myös Suomessa. Pääsääntöisesti käytettiin parin omia sukusoluja, mutta yhdessä tapauksessa oli käytetty aiotun äidin sisaren munasoluja. Aiotut vanhemmat vastasivat itse sijaissyntyttäjän hankkimisesta ja sijaissyntyttäjänä toimi yleensä parin lähiomainen, useimmiten sisar, äiti tai serkku, myös ystävää voitiin käyttää. Muutamassa tapauksessa sijaissyntyttäjäksi oli parille ennestään tuntematon nainen.⁸¹

Sijaissyntytyjärjestelyissä raskauden aloitus tapahtui tekemällä koeputkihedelmöitys aiottujen vanhempien sukusoluilla ja siirtämällä alkio sijaissyntyttäjän kohtuun. Ainoastaan terveydenhuollon ammattihenkilöt suorittivat näitä toimenpiteitä, ja kyseisen järjestelyn käyttämisen mahdollisti vain lääketieteellinen peruste eli kohdun puuttuminen tai muu terveydentilaan liittyvä raskauden estävä syy.⁸²

Suomessa toteutetut sijaissyntytykset olivat altruistisia, jolloin sijaissyntyttäjille ei tietojen mukaan ole maksettu palkkiota tehtävästään,⁸³ vaikka järjestelyistä aiheutuneet kulut korvattiin. Tämä tarkoitti, että parit maksoivat sijaissyntyttäjille lääkärikäynneistä aiheutuneet kulut ja raskauden aikaisen ansionmenetyksen sekä muut mahdolliset sijaissyntytykseen kiinteästi liittyneet menot. Tästä on huomattavissa, että Suomessa ei missään vaiheessa ole suhtauduttu positiivisesti kohdun*vuokraukseen*, vaan on tähdennetty, että kohtunsa lainaaminen toisen lapsen kehittymistä varten on tapahtunut ja tapahtuu vain korvauksettomasta auttamisen halusta.⁸⁴

Lapsen synnyttyä Suomessa käytössä oli kaksi tapaa, joilla lapsesta tuli oikeudellisesti biologisten vanhempiensa lapsi. Koska lain mukaan lapsen synnyttänyt nainen on lapsen äiti, täytyi lapsen huoltajuuden siirto tehdä adoptiolla. Pari adoptoi lapsensa joko yhdessä tai perheen sisäisenä adoptiona. Ensimmäisessä vaihtoehdossa sijaissyntyttäjistä tuli lain mukaan lapsen yksinhuoltaja, kun isyyttä ei tunnustettu. Lapsen oikeat vanhemmat adoptoivat oman biologisen lapsensa yhdessä sijaissyntyttäjältä. Perheen sisäisessä adoptiossa lapsen biologinen isä tunnusti ensin isyytensä, jonka jälkeen hän ja sijaissyntyttäjäksi olivat lapsen oikeudelliset

⁸¹ HE (76/2002) vp, s. 6.

⁸² Arviomuistio (52/2012) s.11.

⁸³ Kanckos (2012) s. 202-203.

⁸⁴ HE (76/2002) vp, s. 6.

vanhemmat. Sitten lapsen biologinen äiti adoptoi lapsensa perheen sisäisellä adoptiolla, johon lapsen oikeudellisena äitinä sijaissynnyttäjän täytyi antaa suostumus. Tällöin lapsesta tuli myös oikeudellisesti molempien biologisten vanhempien lapsi ja kaikki sijaissynnyttäjän oikeudet lapseen lakkasivat.

5.2 LAKI HEDELMÖITYSHOIDOISTA

Laki hedelmöityshoidoista (1237/2006) tuli voimaan 1.9.2007.⁸⁵ Tämän lain nojalla hedelmöityshoidot tulivat lailliseksi ja laki sallii hedelmöityshoitojen antamisen myös yksittäisille naisille. Aikaisempaan oikeustilaan verrattuna uusi laki toi kehitystä, mutta samalla kohduttomien naisten mahdollisuus omaan biologiseen lapseen poistui.

Hedelmöityshoitolakiin sisältyy säännös, jossa kielletään sijaissynnytysjärjestelyyn tähtäävien hoitojen antaminen.⁸⁶ Tämän lain 8 §:n sanamuodon mukaan "hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi". Hedelmöityshoitoa ei siis saa suorittaa sijaissynnytysjärjestelyjä varten ja koska tämä toimenpide on välttämätön sijaissynnytysprojektissa, laki kaikessa hiljaisuudessaan kieltää kyseisen järjestelyn, vaikka sitä ei nimenomaisesti laissa ilmaistakaan.

Säännöksen rikkominen on kriminalisoitu lain 35 §:ssä hedelmöityshoitorikkomuksena, josta seuraa sakkorangaistus. Säännöksen sanamuodon mukaan, "joka tahallaan antaa hedelmöityshoitoa, vaikka on perusteltua syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi, on tuomittava hedelmöityshoitorikkomuksesta sakkoon". Kyseisestä teosta rankaiseminen edellyttää siis tahallisuutta.

5.2.1 Lääkäreiden selonottovelvollisuuden puute

Tuomitsemiskynnys edellyttää näyttöä lääkärin tarkoituksellisesta lain rikkomisesta. Näin lääkäri menettelee antaessaan tietoisesti hedelmöityshoitoa sijaissynnytysjärjestelyä varten. Sen sijaan mitään selonottovelvollisuutta lääkäreille ei ole asetettu. Lääkärillä ei siis ole velvollisuutta

⁸⁵ Kanckos (2012) s. 200.

⁸⁶ Ahokas (2011).

hedelmöityshoidon antamisen yhteydessä tutkia hoitoa saavan tarkoituksena tai selvittää hänen olosuhteitaan siltä osin, kuin ne voisivat vaikuttaa sijaissynnytyskysymykseen. Tämän kanssa korreloivat hoitoa saavan asettamat vaatimukset.⁸⁷ Hallituksen esityksen mukaan hedelmöityshoitoa saava henkilö voi asettaa ehtoja siitä, miten ja millaista hedelmöityshoitoa hänelle saa antaa. Tämä periaatteessa mahdollistaa hedelmöityshoitolaisten kiertämisen sijaissynnytysjärjestelyn toteuttamiseksi, josta seuraava havainnollistava esimerkki:

Jos hoitoa saava asettaa hoidon ehdoksi, että hedelmöityshoidossa saadaan käyttää vain hänen sisarensa ja tämän aviomiehen sukusoluista luotuja alkioita, eikä hän tässä yhteydessä kuitenkaan millään tavalla ilmaise aikovansa antaa syntyvän lapsen ottolapseksi sisarelleen ja tämän aviomiehelle, ei lääkäriillä ole siis mitään lähtökohtaista velvollisuutta kieltäytyä antamasta hoitoa asetettujen ehtojen mukaisesti.⁸⁸

5.2.2 Lain sallivuus

Hedelmöityshoitolaissa ei ole asetettu hoidon antamiselle erityisiä edellytyksiä. Hedelmöityshoidon antaminen ei vaadi tahatonta lapsettomuutta eikä toisaalta laissa ehdottomasti taata syntyvän lapsen oikeutta saada itselleen isä ja äiti tai edes kahta samaa sukupuolta olevaa vanhempaa.⁸⁹ Toisin on Ruotsin nykyisessä laissa, jossa hedelmöityshoidolla alkunsa saaneelle lapselle taataan oikeus vanhempiinsa (Föräldrabalk 1 kap. 9§).

Suomen hedelmöityshoitolaisten mukaan luovutetusta sukusolusta tai alkiosta syntyneellä henkilöllä on tiedonsaantioikeus biologisista vanhemmistaan⁹⁰, mutta sen sijaan laki ei nimenomaisesti takaa näin alkunsa saaneelle lapselle vanhempia. Siihen verrattuna, että laki on kovin salliva ja lapsen etukin on otettu vain vaillinaisesti huomioon, on kielto hedelmöityshoitolaisten antamiseen sijaissynnytysjärjestelyitä varten epäjohdonmukainen. Vielä kun adoptiolaki turvaa lapsen edun siltä osin, kun on kysymys vanhemman sopivuudesta lapsen vanhemmaksi, on erikoista, että sijaissynnytyksen kieltämisessä on vedottu tältä osin syntyvän lapsen etuun.⁹¹

⁸⁷ Salminen (2006) s. 102-103.

⁸⁸ Salminen (2006) s. 102-103.

⁸⁹ Salminen (2007/1) s. 20.

⁹⁰ He 3/2006, Esityksen pääasiallinen sisältö.

⁹¹ Salminen (2007/1) s. 20.

5.2.3 Hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan kumoamisaloite

Aloite hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan kumoamisesta tehtiin eduskunnassa jo ennen kuin kyseinen laki ehti edes tulla voimaan. Hedelmöityshoitoa ei saa antaa, jos on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa ottolapseksi -kohdan kumoaminen toisi sijaissynnytysjärjestelyt jälleen lailliseksi ja näin ollen hedelmöityshoitojen avulla toteutettu sijaissynnyttämismahdollisuus olisi adoptiolain asettamin edellytyksin olemassa.⁹² Mitään erillistä sijaissynnytyislakia ei kuitenkaan ehdotettu, joten siksi lapsen siirtyminen biologisille vanhemmilleen täytyisi tehdä edelleen adoption avulla. Tämän lakialoitteen käsittely valiokunnassa kuitenkin raukesi 13.03.2007.⁹³

5.2.4 Lakialoitteen perustelut

Hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan kumoamista perusteltiin kohduttomien naisten mahdollisuutena omaan biologiseen lapseen ja aikaisemmilla myönteisillä sijaissynnytykokemuksilla. Lakialoitteen mukaan myöskään lapsen luovutukseen liittyviä ongelmia ei ole ollut. Valtaosa naisista pystyy itse kantamaan lapsensa, joten tarvetta sijaissynnyttäjälle on ollut vain muutaman kerran vuodessa. Lisäksi sijaissynnytykseen ei liity samanlaisia eettisiä ongelmia kuin yksinäisen naisen hedelmöityshoitoon, koska sijaissynnytyksessä munasolut kerätään naiselta itseltään ja hedelmöitetään hänen oman aviopuolisonsa siittiöillä.⁹⁴ Lakialoitteessa ehdotettiin hedelmöityshoitojen käytön uudelleen sallimista sijaissynnytyksissä, koska se on lääketieteellisesti perusteltua ja ne ovat olleet ennen hedelmöityshoidoista annetun lain voimaantuloa jo yli kymmenen vuotta käytössä.⁹⁵

5.2.5 Sijaissynnytyksen kieltämisen syyt

On huomionarvoista, että eduskunta kielsi sijaissynnytyksen lailla, kun kyseisen lainkohdan kumoamista ehdotettiin jo ennen kuin laki ehti edes tulla voimaan. Myös kansanedustajat ovat

⁹² Salminen (2007/1) s. 20.

⁹³ Lakivaliokunnan käsittelyasiakirjat (2006).

⁹⁴ Eduskunnan täysistunnon puheenvuorot (34/2007), Laki Hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan kumoamisesta, Asko-Seljanvaaran puheenvuoro.

⁹⁵ Salminen (2007/1) s. 20.

pohtineet tätä kysymystä täysistunnon puheenvuoroissaan. Esille on tullut, että hedelmöityshoitoja koskevan lain säätäminen ja samalla sijaissyntytyksen salliminen olisi ollut turhan suuri haaste lainsäätäjille. Kiellon syynä oli yksinkertaisesti pelko siitä, mikäli eduskunta olisi samassa lakialoitteessa ehdottanut myös sijaissyntytystä sallittavaksi, olisi voinut koko laki hedelmöityshoidoista raueta.⁹⁶ Oikeustilan selkeyttämisen vuoksi hedelmöityshoitosten antamisesta oli välttämätöntä säätää laki, joten tämän lain voimaan tuloa pidettiin niin tärkeänä, että sijaissyntytyksmahdollisuus uhrattiin sen vuoksi.

Lain käsittelyn yhteydessä sijaissyntytykskysymys ei saanut minkäänlaista huomiota. Myöhemmin asia tuli kuitenkin uudelleen esille kantasoluhoidosten uranuurtajan ja Tukholman Karoliinisen instituutin sekä Tampereen yliopiston solu- ja kudosteknologian keskuksen johtaja professori Outi Hovattan toimesta.⁹⁷ Niin kuin edellä jo mainitsinkin, tästä alkunsa saanut lakialoite sijaissyntytyksen sallimiseksi ei kuitenkaan edennyt.

⁹⁶ Eduskunnan täysistunnon puheenvuorot (34/2007), Laki Hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan kumoamisesta, Asko-Seljanvaaran puheenvuoro.

⁹⁷ Eduskunnan täysistunnon puheenvuorot (34/2007), Laki Hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan kumoamisesta, Asko-Seljanvaaran puheenvuoro.

6 SIISSYNNYTYKSEN OIKEUDELLISET ONGELMAT

Sijaissynnytysjärjestelyssä on useita osapuolia, joilla on joko lainsäädännön kautta tulevia (Suomessa mater semper certa est -sääntö) tai biologian kautta aktualisoituvia oikeuksia (aiottujen vanhempien sukusoluista hedelmöitetty lapsi) syntyvään lapseen. Se voi tuottaa hankaluuksia niin käytännön järjestelyissä kuin lainsäädännölliselläkin puolella.

Tämän vuoksi sijaissynnytyksen kattava sääntely on nähty vaikeana tehtävänä. Seuraavaksi käsittelen sijaissynnytykseen liittyviä olennaisimpia oikeudellisia ongelmia.

6.1 VANHEMMUUDEN MÄÄRITTELY

Lapsen oikeuksien ja vanhempien elatusvastuun vuoksi sijaissynnytysjärjestelyjen seurauksena syntyneen lapsen vanhemmuuden määrittäminen on tärkeää. Oikeudellinen vanhemmuus ei aina seuraa biologista totuutta.⁹⁸ Sijaissynnytysjärjestelyjen kannalta vanhemmuuden määritelmät varsinkaan äitiyden osalta eivät ole pysyneet lääketieteen kehityksessä mukana. Lapsen äitiyden määrittämisestä ei ole säädetty mitään erityistä lakia, sillä siitä, kuka on lapsen äiti, on harvoin epäselvyyttä sijaissynnytysjärjestelyitä lukuun ottamatta. Sen sijaan isyyden määräytymisestä on säännelty varsin kattavasti.

Isyyslaki (5.9.1975/700) määrittelee lapsen isyyden ja sen täytöntöönpanokeinot eri tilanteissa. Isyyslaissa on säännökset myös isyyden kumoamisesta.⁹⁹ Lain mukaan lapsen isyys määräytyy isyysolettaman, isyyden tunnustamisen tai vahvistamisen mukaan.¹⁰⁰ Isyysolettamaa sovelletaan avioliitossa olevaan pariin ja oletettaman mukaan lapsen isä on äidin aviomies. Isyysolettaman mukainen oikeudellinen isyys on suojattu aiottua isyyttä vastaan. Sijaissynnytysjärjestelyihin tämä soveltuu niin, että mikäli sijaissynnyttäjä on avioliitossa, lapsen aiotulla isällä ei ole mahdollisuutta ajaa kannetta isyysolettaman nojalla tulleen isyyden kumoamiseksi, vaikka lapsi olisikin biologisesti hänen.¹⁰¹

⁹⁸ Kangas (2012) s. 41.

⁹⁹ Isyyden määrittämisestä lisää, Isätoimikunnan mietintö (1999) s. 9-18.

¹⁰⁰ Gottberg (2010) s. 136.

¹⁰¹ Burrell (2011) s. 1001-1002.

Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyys on tunnustettava. Tämä tapahtuu siten, että mies henkilökohtaisesti ilmoittaa lastenvalvojalle, henkikirjoittajalle tai julkiselle notaarille olevansa lapsen isä. Maistraatti hyväksyy isyyden tunnustamisen. Lapsen isyys vahvistetaan kanteeseen perustuvalla tuomioistuimen päätöksellä tilanteissa, joissa biologinen isyys on selvillä, mutta isyysolettama ei sovellu eikä isyyttä ole tunnustettu. Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen äiti voi kuitenkin isyyslain 8.2 §:n mukaan kieltäytyä lapsen isyyden selvittämisestä.¹⁰²

6.1.1 Hedelmöityshoidon avulla syntyneen lapsen isyys

Isyyslaki sääntelee myös niitä tilanteita, joissa lapsi on syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena. Hedelmöityshoidoissa voidaan käyttää parin omia sukusoluja tai tarvittaessa luovutettuja sukusoluja. Isyyslain 1. luvun 3a §:ssä säädetään hedelmöityshoidolla alkunsa saaneen lapsen isyyden määrittämisestä.

Avioliiton aikana syntyneeseen lapseen sovelletaan isyysolettamaa, vaikka lapsi olisi syntynyt hedelmöityshoidon tuloksena.¹⁰³ Hedelmöityshoidon avulla syntyneen lapsen isä on siis äidin aviomies suoraan lain nojalla, kuten isyyslain 2 § ja 3a § säädetään. Tämä soveltuu myös niissä tilanteissa, joissa hedelmöittämiseen on käytetty toisen miehen luovutettuja sukusoluja. Aviomies on myös lapsen isä, vaikka avioliitto on purkautunut miehen kuoleman johdosta, jos lapsi on laitettu alulle avioliiton aikana.

Avioliiton omaisissa olosuhteissa eläviin sovelletaan isyyden vahvistamismenettelyä. Isyyslain 1 luvun 3a §:n mukaan hedelmöityshoidon tuloksena syntyneen lapsen isäksi vahvistetaan mies, joka yhteisymmärryksessä äidin kanssa antoi suostumuksensa hoitoon.¹⁰⁴ Tätä sovelletaan luonnollisesti myös tapauksiin, joissa parisuhteessa oleva nainen on hedelmöitetty luovutetuilla sukusoluilla.

Poikkeuksena pääsäännöstä on tilanne, jossa hedelmöityshoitoa on annettu naiselle yksin. Isyyslaki säättää, että silloin kun hoitoa on annettu naiselle yksin, lapsen isäksi on vahvistettava mies, jonka siittiöitä hoidossa on käytetty, jos hän on antanut siihen suostumuksensa. Tällaisesta

¹⁰² Kangas (2012) s. 46-47.

¹⁰³ Gottberg (2010) s. 136.

¹⁰⁴ Gottberg (2010) s. 142.

suostumuksesta isyyden vahvistamiseen säädetään hedelmöityshoidoista annetun lain 16 §:n 2 momentissa.

6.1.2 Isyyden kumoaminen

Isyyden kumoamista koskevat säännökset on sovellettavissa myös sijaissyntyystapauksiin. Tämän vuoksi katson tärkeäksi käsitellä Suomen oikeusjärjestelmän isyyden kumoamisen pääpiirteet. Isyyden kumoaminen tulee sijaissyntyystapauksissa esille lähinnä siinä tapauksessa, jos lapsen synnyttyä isyys on tunnustettu perheen sisäistä adoptiota varten, mutta henkilöiden asuinvaltiossa sijaissyntytysjärjestelyitä ei hyväksytä ja näin ollen adoption vahvistaminen hylätään. Näissä tapauksissa isyys yritetään yleensä kumota, sillä mikäli sijaissyntytäjänä on toiminut esimerkiksi miehen sisar, olisi lapsi isyyden tunnustamisen vuoksi oikeudellisesti sisarusten yhteinen.

Tilanne on monimutkainen silloin, jos sijaissyntytjä on avioliitossa. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan synnyttäneen naisen lapsen isä on äidin aviomies ja näin ollen lapsen luovuttaminen biologisille vanhemmilleen edellyttää molempien avioliitossa olevien vanhempien suostumusta. Tällöin isyyttä ei kuitenkaan kumota, vaan asia ratkeaa molempien oikeudellisten vanhempien suostumuksella antaa lapsi adoptioon. Sillä vanhemmuuden siirto voidaan sijaissyntyystapauksissakin nykyisen lainsäädännön mukaan tehdä pätevästi vain adoptiolla.¹⁰⁵ Isyysolettama luo aiottujen vanhempien kannalta epävarmuutta, koska järjestelyn toteutumiseen vaaditaan jälleen yhden henkilön suostumus lisää. Isyysolettama on suojattu oikeus ja mikäli suostumusta adoptioon ei isyysolettaman mukaiselta isältä saada, ei biologinen isä voi ajaa kannetta isyyden kumoamiseksi.¹⁰⁶

Suomessa ennen hedelmöityshoidoista annetun lain säätämistä toteutetuissa sijaissyntytysjärjestelyissä ei ilmennyt ongelmia lapsen luovutuksen suhteen, mutta sen sijaan muissa valtioissa näitä erilaisia isyyden kumoamista koskevia sijaissyntytyksiin liittyviä riitoja on ollut tuomioistuimen ratkaistavana.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Burrell (2011) s. 1001.

¹⁰⁶ Burrell (2011) s. 1001.

¹⁰⁷ HE (76/2002) vp.

Suomessa isyyslaki mahdollistaa isyyden kumoamisen, mikäli on käynyt ilmi, että oikeudellinen isyys ei vastaa biologista totuutta.¹⁰⁸ Tästä poikkeuksena ovat edellä käsitellyt luovutetuista sukusoluista hedelmöityshoidon avulla alkunsa saaneet lapset, kun tähän on saatu miehen suostumus tai sovelletaan isyysolettamaa.

Isyyslain 5 luku sisältää säännökset isyyden kumoamisesta. Lain 34 §:n mukaan tuomioistuimen on kanteen johdosta vahvistettava, ettei mies ole lapsen isä, jos siitä on esitetty pätevää näyttöä. Isyysolettaman kautta tullut isyys voidaan kumota, mikäli on näytetty toteen, että lapsi on siitetty jonkun toisen miehen toimesta ennen avioliittoa tai puolisoiden asuessa erillään välien rikkoutumisen vuoksi. Aviomiehen isyys kumoutuu myös, kun toinen mies on tunnustanut isyytensä ja maistraatti on sen vahvistanut.¹⁰⁹ Lain 35 §:n mukaan isyyden kumoamista koskevan kanteen voivat nostaa aviomies, äiti tai lapsi. Myös tunnustetun isyyden kumoamiseen sovelletaan kyseisiä säännöksiä soveltuvin kohdin. Sen sijaan isyyttä ei voi koskaan kumota, jos lapsi tai molemmat vanhemmat ovat kuolleet.¹¹⁰

6.1.3 Äitiys

Laissa ei ole määritelty äitiyttä. Sen sijaan Suomessa on vahvasti käytössä lakiin kirjoittamaton *Mater semper certa est* -sääntö, jonka mukaan lapsen synnyttänyttä naista pidetään lapsen äitinä.¹¹¹ Äidin ja lapsen välinen oikeussuhde perustuu siis lapsen syntymään, eikä se vaadi vahvistukseksi mitään viranomaistoimenpiteitä.¹¹² Laissa ei siis ole otettu huomioon äitiyskysymyksen mahdollista epäselväksi jäämistä. Oikeuskirjallisuudessa on ehdotettu, että äitiyskanteeseen voitaisiin analogisesti soveltaa isyyslain ja veritutkimuslain säännöksiä, sillä lapsella on oikeus biologisen äitiyssuhteen vahvistamiseen.¹¹³ Mattila on pohtinut äitiyssuhteen vahvistamisen tarvetta olevan mahdollisissa lapsen hylkäystapauksissa tai synnytyssairaalassa tapahtuneiden vauvojen vaihtumisten vuoksi.

¹⁰⁸ Gottberg (2010) s. 151.

¹⁰⁹ Kangas (2012) s. 70.

¹¹⁰ Gottberg (2010) s. 151-152.

¹¹¹ Kangas (2012) s. 43.

¹¹² Mattila (1991) s. 17.

¹¹³ Mattila (1991) s. 17.

Tuohon aikaan ei sijaissyntyyskysymys ilmeisesti ole ollut ajankohtainen, mutta samoja säännöksiä voitaneen soveltaa biologisen äitiyden määräytymiseen myös sijaissyntyystapauksissa. Tosin nykyisen oikeusjärjestyksemme vallitessa lapsen biologisella alkuperällä ei ole mitään vaikutusta oikeudelliseen äitiyteen. Sijaissyntyysjärjestelyiden kannalta Suomessa sovellettava äitiyden määritelmä onkin hyvin ongelmallinen. Siitä huolimatta, että lapsi on hedelmöitetty toisen parin sukusoluista, pidetään lapsen synnyttäneitä sijaissyntyttäjiä oikeudellisesti lapsen äitinä. Tämä johtuu siitä, että Suomen laki ei tunne sijaissyntyttäjäkäsitetä. Vaikka sijaissyntyysjärjestelyt eivät ole tuntemattomia Suomessakaan, sijaissyntyttäjän äiti-lapsi-suhteen kannalta hedelmöitetyn munasolun alkuperällä ei ole juridista merkitystä. Sillä ei siis ole oikeudellisesti relevanttia merkitystä, onko hedelmöitetty munasolu sijaissyntyttäjän oma vai luovutettu.¹¹⁴

6.2 SIAISSYNNYTTÄJÄN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA RISKIT SYNNYTYKSESSÄ

Sijaissyntyttäjällä on määräysvalta omasta kehostaan, vaikka hänen tekemänsä valinnat vaikuttavatkin olennaisesti aiottujen vanhempien biologiseen lapseen. Näin ollen sijaissyntyttäjä voi vaikkapa vakaumuksensa perusteella kieltäytyä tekemästä aborttia. Aiotuilla vanhemmilla ei ole oikeutta velvoittaa sijaissyntyttäjiä keskeyttämään raskautta edes siinä tilanteessa, jos lapsi on vakavasti sairas.¹¹⁵ Sijaissyntyttäjän mahdollinen päihteiden käyttö raskauden aikana on myös ongelmallista jo lapsenkin edun kannalta, mutta ihmisen itsemääräämisoikeus menee aiottujen vanhempien päätösvallan edelle. Aiotuilla vanhemmilla ei siis olisi mahdollisuutta puuttua sijaissyntyttäjän raskauden aikaisiin elämäntapoihin, vaikka ne vaarantaisivatkin odotettavan lapsen terveyden ja hyvinvoinnin.¹¹⁶ Itsemääräämisoikeus on turvattu perusoikeus ja sen rajoittamiseen vaaditaan kaikissa tapauksissa erittäin painavat perusteet.¹¹⁷

Sijaissyntyysjärjestelyihin kielteisesti suhtautuvat ovat tuoneet esille juuri sijaissyntyttäjän itsemääräämisoikeuteen liittyviä ongelmakohtia.¹¹⁸ Sijaissyntytystä on pidetty naisen

¹¹⁴ Kangas (2012) s. 44.

¹¹⁵ Burrell (2011) s. 1003.

¹¹⁶ Burrell (2011) s. 1003.

¹¹⁷ Nieminen (2010) s. 53.

¹¹⁸ Itsemääräämisoikeudesta lisää: Saarenpää(2012) s. 218-409.

välineellistämisenä. On vedottu myös siihen, että ihmisyyden suojeleminen menee henkilön itsemääräämisoikeuden edelle. Tällä tarkoitetaan sitä, että ihmisen välineellistämistä ei sallita edes henkilön suostumuksella. Kantaa puoltaa Euroopan neuvoston biolääketiedesopimus (Sop S 80, 2002.), jonka mukaan ihminen ei edes oman suostumuksensa perusteella saa alistua ihmisarvoa loukkaaviin toimenpiteisiin.¹¹⁹

Tämä on kuitenkin melko radikaali kanta, joka jakaa mielipiteitä. Sijaissynnyttäjien tarkalla valinnalla ongelmia voidaan vähentää ja sijaissynnyttäjäksi pääsee vain tiukat kriteerit täyttäessään. Esimerkiksi ulkomailla sijaissynnyttäjiksi hakeutuneita naisia on paljon enemmän kuin sijaissynnyttäjille on edes tarvetta ja näiden naisten joukosta sitten valitaan parhaiten sijaissynnyttäjäksi soveltuva henkilö. Siitä, että sijaissynnytys on useissa ulkomaisissa valtioissa vielä nykyaikanakin laillista sekä sijaissynnyttäjäksi hakeutuvien naisten suuresta määrästä, on pääteltävissä, että sijaissynnytystä ei yleisesti pidetä ihmisarvoa loukkaavana toimenpiteenä.

Sijaissynnytykseen liittyy riskejä samalla tavalla kuin normaaliin raskauteen ja synnytykseen. Riskien vähentämiseksi sijaissynnyttäjäksi valitaan yleensä nainen, jolla on jo vähintään yksi oma lapsi, joka on hänen kasvatettavanaan. Näin varmistutaan siitä, että sijaissynnyttäjä on jo aikaisemmin kokenut raskauden ja ymmärtää tilanteen.¹²⁰ Jo aikaisemmin synnyttäneellä naisella riskitkin ovat pienemmät kuin ensisynnyttäjällä.¹²¹ Lapsen luovutuksen vuoksi sijaissynnyttäjillä on kuitenkin nähty olevan suurempi riski sairastua synnytysmasennukseen,¹²² mutta nämä sijaissynnyttäjien henkiset vaikeudet ja masennusriskit ovat harvinaisia.¹²³

6.3 LAPSEN LUOVUTUKSEEN LIITTYVÄT ONGELMAT

Lapsen luovutustilanteissa ilmenevissä ongelmissa lapsen biologiset vanhemmat ovat heikossa asemassa. Voimassa olevan periaatteen mukaan lapsen synnyttänyt nainen on lapsen äiti, joten hänellä on kaikki oikeudet määrätä lapsesta. Biologialla ei ole merkitystä tässä asiassa. Jos sijaissynnyttäjä päättää pitää lapsen, ei pakkotäytäntöönpanollakaan ole katsottu olevan

¹¹⁹ Burrell (2011) s.1005.

¹²⁰ Center for Surrogate Parenting INC: Must Have a Child of her Own (2007-2013).

¹²¹ Surrogacy UK: Criteria for a Coming a Surrogate (2013).

¹²² Arviomuistio (52/2012) s. 11.

¹²³ Etenen lausunto sijaissynnytyjärjestelyistä (2011) s. 3.

mahdollista varmistaa adoption toteutumista eli lapsen siirtymistä oikeille vanhemmilleen.¹²⁴ Siinäkin tapauksessa kun sijaissynnyttäjä toteuttaa velvollisuutensa ja antaa lapsen adoptoitavaksi aiotuille vanhemmille, hän voi luopua lapsesta pätevästi vasta kahdeksan viikon kuluttua synnytyksestä.¹²⁵ Käytännössä lapsi on luovutettu jo heti synnytyksen jälkeen, vaikka adoptio on voitu toteuttaa vasta myöhemmin.

Ongelmatilanne on käänteinen, sillä myös lapsen aiotut vanhemmat voivat muuttaa mielensä. Tähän voi olla syynä muuttuneet olosuhteet tai sairaana syntynyt lapsi.¹²⁶ Tämä on nähty hyvin ongelmallisena, koska myöskään lapsen biologisia vanhempia ei voi pakottaa adoptoimaan lasta. Tällöin sijaissynnyttäjä jää lapsen oikeudelliseksi äidiksi.

6.3.1 Sijaissynnytyssopimukset

Voisiko sopimusoikeutta soveltaa sijaissynnytyjärjestelyihin? Sijaissynnytyksen sallivissakin valtioissa käytännöt vaihtelevat. Useat valtiot kieltävät sijaissynnytyjärjestelyihin liittyvät sopimukset kokonaan ja joissakin valtioissa niiden tekemisestä jopa rangaistaan, mutta on myös valtioita, jotka sallivat kyseiset sopimukset. Sijaissynnytyssopimukset ovat rajoitetusti sallittuja Yhdysvaltion osavaltioista esimerkiksi Nevadassa, Floridassa ja Arkansasissa.¹²⁷

Perinteisesti henkilökohtaisen elämän, lisääntymisen ja seksuaalisuuden alueella tehdyt sopimukset eivät ole olleet sitovia.¹²⁸ Avustettujen lisääntymismuotojen kehittyessä tilanne on kuitenkin muuttunut ja sijaissynnytyjärjestelyiden yhteydessä sopimusten tekeminen on osoittautunut tarpeelliseksi. Koeputkihedelmöityksen ja alkionsiirron yhdistäminen mahdollistaa sen, että nainen voi synnyttää lapsen, joka ei ole geneettisesti hänen.¹²⁹ Tämä taas on mahdollistanut sijaissynnytyjärjestelyt, joissa on mukana useita osapuolia ja siksi sopimusoikeutta onkin usein sovellettu näihin tilanteisiin.

¹²⁴ HE 3/2006, Keskeiset ehdotukset, Hedelmöityshoidon edellytykset (jakson viimeinen kappale).

¹²⁵ Burrell (2011) s. 1001.

¹²⁶ Arviomuistio (52/2012) s. 10.

¹²⁷ Center for American Progress: Guide to State Surrogacy Laws, Allows but Regulates (2007).

¹²⁸ Field (1988) s. 79.

¹²⁹ Rassaby (1984) s. 98.

Ilman lakia tai sopimusta tilanne lapsen luovutuksen osalta on avoin ja aiotuilla vanhemmilla ei ole mitään, mihin vedota. Sitovien sopimusten käyttö selkeyttäisi tilannetta, sillä aiotut vanhemmat voisivat luottaa siihen, että saavat oman lapsensa itselleen raskausajan päätyttyä. Mikäli tämän tyyppiset lisääntymiseen liittyvät sopimukset tehtäisiin sitoviksi, se voisi vähentää sitä mahdollisuutta, että osapuolet rikkoisivat sopimuksen ehtoja.¹³⁰ Näiden sopimusten ollessa tuomioistuimessa täytäntöön pantavissa, aiottujen vanhempien asema olisi turvattu, sillä mikäli sijaissyntyttäjä rikkoisi sopimuksen ehtoja, hänet voitaisiin velvoittaa luovuttamaan aiotuille vanhemmille heidän biologinen lapsensa tai vaihtoehtoisesti maksamaan tuntuva korvaus sopimusrikkomuksesta.¹³¹ Ei-sitovalta sopimukselta tällainen vaikutus sen sijaan puuttuisi. Oikeuskirjallisuudessa onkin osuvasti kyseenalaistettu ei-sitovaa sopimusta, sillä se on aiottujen vanhempien kannalta liian epävarma. Sitovaa sopimusta pidetään tärkeänä, koska sen avulla voidaan varmistaa aiottujen vanhempien mahdollisuus saada sijaissyntyttäjän avulla oma biologinen lapsi myös itselleen kasvatettavaksi.¹³²

Aiotut vanhemmat ja sijaissyntyttäjä voivatkin tehdä jonkinlaisen sopimuksen, jossa sijaissyntyttäjä lupautuu synnyttämään lapsettoman parin lapsen. Yleensä sijaissyntytykseen liittyykin joko virallinen tai epävirallinen sopimus, josta käy ilmi se, kuinka järjestely toteutetaan. Ennen kuin hedelmöityshoitolailla kiellettiin sijaissyntytykset, ei Suomessa ollut mitään hedelmöityshoitoa koskevaa lainsäädäntöä, eikä niitä siis ollut vielä kielletty. Tällöin suoritettavissa sijaissyntytyjärjestelyissä sijaissyntyttäjänä toimi usein aiotun äidin äiti tai joku muu läheinen ihminen, joten lapsen luovutus perustui lähinnä osapuolten väliseen läheiseen suhteeseen eikä sopimusoikeudella ollut niin tärkeää merkitystä.¹³³

Silloin, kun käytetään aiotuille vanhemmille täysin vierasta naista sijaissyntyttäjänä, sopimusoikeudellinen malli vaikuttaa turvallisemmalta, elleivät valtion lait sitten turvaa aiottujen vanhempien asemaa ja heidän lapsensa oikeutta päästä omien biologisten vanhempiansa kasvatettavaksi. Joissakin maissa, esimerkiksi Venäjällä, aiotut vanhemmat merkitään suoraan väestötietojärjestelmään sijaissyntytyjärjestelyiden kautta syntyneen lapsen

¹³⁰ Robertson (1994) s. 126.

¹³¹ Robertson (1992) s. 53.

¹³² Robertson (1994) s. 125-126.

¹³³ HE 79/2002 vp, 1.1 Sijaissyntyttäjän käyttö hedelmöityshoidossa (kolmas kappale).

vanhemmiksi.¹³⁴ Jollei näin ole, tulevasta adoptiosta olisi luonnollisesti järkevää sopia jollakin tavalla. Etenen lausunnossa pohditaan sijaissynnytyismahdollisuuden hyväksymistä Suomessa ja mainitaan, että sijaissynnytyjärjestelyihin liittyy sitova suostumus lapsen adoptoinnista.¹³⁵ Lausunnossa ei kuitenkaan mainita, ilmenisikö tämä sitova suostumus vain järjestelyjen aloittamisella vai edellytetäänkö erillistä sitoutumista kirjallisen sopimuksen kautta.

Adoptiolainsäädännön noudattaminen sijaissynnytyjärjestelyissä estää sijaissynnytyssopimukset. Suomessa noudatettavan *mater semper certa est* -periaatteen mukaan synnyttänyt nainen on vieraasta geneettisestä perimästä huolimatta lapsen äiti ja siksi huoltajuuden siirto aiotuille vanhemmille täytyy tehdä adoption kautta. Suomen adoptiolainsäädännön mukaan taas lapsen synnyttäneellä naisella tulee olla oikeus harkinta-aikaan ja hänen tulee synnytyksen jälkeen itse saada päättää, luovuttaako lapsen adoptoitavaksi. Tällöin sijaissynnyttäjä ei voi sijaissynnytyssopimuksen kaltaisesti edeltäpäin luopua lapsesta, koska adoptiolainsäädäntö estää sen. Sillä adoptiosopimus voidaan tehdä pätevästi vasta kahdeksan viikon kuluttua lapsen syntymästä. Sijaissynnytyksen sallimista pohtivan lakialoitteen mukaan adoptioviranomaisten tulisi jo ennen hedelmöityshoitojen aloittamista hyväksyä aiotut vanhemmat adoptiovanhemmiksi. Pelkästään tällä ei kuitenkaan voitaisi sulkea kokonaan pois mahdollisuutta, että raskauden aikana tai sen jälkeen asianosaisten tahto muuttuisi ja alkuperäinen sijaissynnytyjärjestelystä tehty suunnitelma peruuntuisi, vaikka tällaista riskiä pidetäänkin vähäisenä, koska sijaissynnyttäjän käyttäminen sallittaisiin vain tiukoin ehdoin ja ne jo varmasti ehkäisisivät väärin toimimisen riskiä.¹³⁶

Sopimusoikeudellinen malli voisi olla sitovampi vaihtoehto, sillä se turvaisi kaikkien asemia. Mikäli sopimus olisi sitomaton molempia osapuolia kohtaan, tilanne kävisi monimutkaiseksi esimerkiksi siinä tapauksessa, jos kumpikaan osapuoli ei haluaisi lasta. Aiottujen vanhempien elämäntilanne on voinut muuttua odotusajan aikana tai lapsi ei välttämättä olekaan syntyessään terve ja pahimmassa tilanteessa aiotut vanhemmat voisivat kieltäytyä kokonaan ottamasta

¹³⁴ Nousiainen (2012) s. 3.

¹³⁵ Etenen lausunto sijaissynnytyjärjestelyistä (2011) s. 3.

¹³⁶ HE 72/2002 vp.

lastaan itselleen.¹³⁷ Sijaissynnyttäjäkään ei usein ole varautunut kasvattamaan lasta itse. Tällaisissa tilanteissa sopimus varmistaisi osapuolien oikeudet ja velvollisuudet.

6.3.2 Lapsen etu

1970-luvulla käynnistyneessä lapsilainsäädännön uudistuksessa lapsen etu sai keskeisen merkityksen.¹³⁸ Lapsen edun toteutuminen onkin nähty tärkeäksi ja sitä on puollettu esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliiton sijaissynnytyistä koskevissa kannanotoissa. Lapsen etua sijaissynnytyjärjestelyissä tarkasteltaessa on keskitytty sekä sijaissynnytyksellä syntyvän lapsen että sijaissynnyttäjän mahdollisten omien lasten oikeuksiin.

Raskauden aikana naisen ja lapsen välille kehittyvään tunnesiteeseen on kiinnitetty huomiota tarkasteltaessa synnytyksen jälkeistä lapsen erottamista häntä kantaneesta naisesta.¹³⁹ Tärkeänä on myös pidetty sitä, miten sijaissynnyttäjän mahdolliset omat lapset reagoisivat äidin vatsassa yhdeksän kuukautta olleen vauvan pois antamiseen ja millaisia haitallisia vaikutuksia tällä heihin mahdollisesti olisi.¹⁴⁰ Sijaissynnytyksen mahdollisia haitallisia vaikutuksia niin syntyvään lapsen kuin jo olemassa olevien lapsien kehitykseen on korostettu sijaissynnytykseen kielteisesti suhtauduttaessa.¹⁴¹ Sijaissynnytyjärjestelyiden kautta lapselle aiheutuvista haitoista ei kuitenkaan ole mitään tieteellistä näyttöä.¹⁴²

Lapsen edun lisäksi on hyvä myös ottaa huomioon Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukainen perheenperustamisoikeus. Mikäli sijaissynnytys nähdään lapsen edun kannalta kielteisenä asiana, perheenperustamisoikeuden turvaaminen lääketieteen mahdollistamin keinoin on ristiriidassa lapsen edun kanssa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 12 artiklan mukaan ”avioliittoiässä olevilla miehillä ja naisilla on oikeus mennä avioliittoon ja perustaa perhe tämän oikeuden käyttöä säätelevien kansallisten lakien mukaisesti”.¹⁴³ Artiklan mukaan valtioilla on mahdollisuus säännellä tätä oikeutta, mutta voidaan myös pohtia, rajoittaako sijaissynnytyksen

¹³⁷ Arviomuistio (52/2012) s. 10.

¹³⁸ Lapsen edusta lisää: Saarnilehto (1999) s. 9-11.

¹³⁹ Lapsen edusta lisää: Kangas (2012) s. 38-39.

¹⁴⁰ Lapsen oikeuksista lisää: Aaltonen, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa (2009).

¹⁴¹ Mannerheimin lastensuojeluliiton kannanotto: Lapsen edun ensisijaisuus sijaissynnytyjärjestelyissä (2012).

¹⁴² Halila (2013) s. 8.

¹⁴³ Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999).

täyskielto liikaa perheen perustamisen oikeutta ja näin ollen syrjii kohtuperäisestä lapsettomuudesta kärsivien parien mahdollisuutta perheen perustamiseen. Sijaissynnytys voidaan kuitenkin nähdä lapsen edun kannalta myönteisenäkin asiana, sillä kyseisen järjestelyn kautta lapsi, joka ei muuten olisi syntynyt ollenkaan, saa mahdollisuuden elämään. Tällöin lapsen edun toteutuminen tukee perheen perustamisen oikeutta.

7 SIISSYNNYTYKS ULKOMAILLA

Tässä luvussa käsittelen sijaissyntytyksen tilaa muualla maailmassa. Selvitän sijaissyntytyksen asemaa pohjoismaissa, muissa Euroopan valtioissa sekä myös Euroopan ulkopuolisissa maissa. Olen pyrkinyt valitsemaan käsiteltävät maat niin, että saisin esiteltyä mahdollisimman monia vaihtoehtoisia tapoja sijaissyntytyksen sääntelystä valtioissa, joissa kyseiset järjestelyt sallitaan. Niiden valtioiden kohdalla, missä sijaissyntytyksjärjestelyt eivät ole sallittuja, esittelen tapoja, joiden perusteella sijaissyntytyks on kielletty sekä käsittelen tiedossa olevia tulevia näkökohtia asiaan.

7.1 POHJOISMAAT

Tällä hetkellä kaikissa pohjoismaissa kielletään keinohedelmöitykseen perustuvat sijaissyntytykset¹⁴⁴, tosin näissä jokaisessa valtioissa tämä kiello on määritelty hieman eri tavoin. Joidenkin valtioiden laeissa sijaissyntytyks kielletään nimenomaisesti, kun taas useissa valtioissa se on tehty epäsuorasti, kieltämällä esimerkiksi joku sijaissyntytyksjärjestelyihin olennaisesti liittyvä vaihe. Suomessa tämä epäsuora kieltäminen on toteutettu juuri kiellolla antaa hedelmöityshoitoa, mikäli on syytä olettaa, että lapsi annetaan adoptoitavaksi (Laki hedelmöityshoidoista (1237/2006, 8 §:n 6 kohta) ja Ruotsissa taas kieltämällä luovutetun sperman ja munasolun kombinaatio (lag om genetisk integritet 2006/351, 6 kap 3 §).

Jotta aiotut vanhemmat voisivat saada oman biologisen lapsen sijaissyntytyksjärjestelyn avulla, heidän luovuttamiensa sukusolujen kombinaatio keinohedelmöityksen avulla on välttämätöntä ennen alkion siirtämistä sijaissyntyttäjään. Niinpä tämä Ruotsin lainsäädännön luovutettujen sukusolujen kombinaatiokiello tekee Suomen hedelmöityshoitolaain 8 §:n 6 kohdan tapaan sijaissyntytyksjärjestelyjen toteuttamisen mahdottomaksi. Itse asiassa Suomen ja Ruotsin lisäksi myös Tanskassa sijaissyntytyksen kieltäminen on nimenomaisen lain säännöksen sijaan toteutettu vastaavalla tavalla epäsuorasti. Sen sijaan Norjassa ja Islannissa tämä on tehty sijaissyntytyks nimenomaisesti kieltämällä. Seuraavassa käsittelen tarkemmin edellä mainittujen pohjoismaiden lainsäädäntöä kyseisiltä osin.

¹⁴⁴Etenen lausunto sijaissyntytyksjärjestelyistä (2011) s. 17.

7.1.1 Ruotsi

Ruotsissa ei siis ole erillistä sijaissyntytyksen kieltävää säännöstä, mutta keinohedelmöitys luovutetuista sukusoluista on kielletty ja lisäksi lapsen synnyttänyt nainen on aina lapsen äiti mahdollisista munasolun luovutuksista huolimatta.¹⁴⁵ Sijaissyntytyksen sallittavuudesta on kuitenkin käyty keskustelua ja Ruotsin lääkintäeettinen neuvottelukunta antoi jo vuonna 1995 sijaissyntytyksjärjestelyitä koskevan kielteisen lausuntonsa.¹⁴⁶ Keväällä 2010 neuvottelukunta keskusteli konferenssissaan keinohedelmöityksen eri näkökulmista ja keinohedelmöitystä koskevat kysymykset ovatkin herättäneet Ruotsin mediassa vilkasta keskustelua.¹⁴⁷ Ruotsin lainsäätäjät on kuitenkin ainakin toistaiseksi hylännyt kaikki vaatimukset sijaissyntytyksestä koskevan lainsäädännön valmistelusta.¹⁴⁸

7.1.2 Norja

Norjassa sijaissyntytyks on nimenomaisesti lailla kielletty (lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi 5.12.2003 nr. 100).¹⁴⁹ Norjan laissa kielletään hedelmöitetyn munasolun asettaminen muuhun kuin naiseen, josta se on peräisin. Lapsen äidiksi katsotaan lapsen synnyttänyt nainen ja mitkään sopimukset sijaissyntytyksestä eivät ole päteviä.¹⁵⁰ Norjan bioteknologisen toimikunnan maaliskuussa 2011 antamassaan kannanotossa enemmistön suhtautuminen sijaissyntytyksjärjestelyihin oli kielteinen ja lisäksi toivottiin sijaissyntytykskiellon säilyttämistä tulevissa lainsäädäntöhankkeissa.¹⁵¹ Vähemmistöön toimikunnassa jäivät ne mielipiteet, joiden mukaan kansallista lainsäädäntöä tulisi muuttaa sijaissyntytyksen sallivaksi. Bioteknologisen toimikunnan vähemmistön mielestä Norjassa tulisi mahdollistaa sijaissyntytyksen kokeiluhanke bioteknologialakia sekä lapsilainsäädäntöä muuttamalla.¹⁵²

¹⁴⁵ Arviomuistio (52/2012) s. 13.

¹⁴⁶ Aiheesta lisää: Ruotsin lääkintäeettisen neuvottelukunnan lausunto (2013).

¹⁴⁷ Ks. Läkartidningen, internet: <http://www.lakartidningen.se/07engine.php?articleId=15828>.

¹⁴⁸ Etenen lausunto sijaissyntytyksjärjestelyistä (2011) s. 17.

¹⁴⁹ Etenen lausunto sijaissyntytyksjärjestelyistä (2011) s. 17. / katso myös, bioteknologiloven, internet: <http://www.lovdato.no/all/hl-20031205-100.html>.

¹⁵⁰ Arviomuistio (52/2012) s. 13.

¹⁵¹ Aiheesta lisää: Norjan bioteknologisen toimikunnan kannanotto (2011).

¹⁵² Etenen lausunto sijaissyntytyksjärjestelyistä (2011) s. 17.

7.1.3 Tanska

Tanskassa lääketieteellisestä hoidosta, diagnostiikasta ja tutkimuksen yhteydessä suoritettavasta keinoalkuisesta hedelmöityksestä tuli vuonna 1997 voimaan laki, jossa on säännöksiä myös hedelmöityshoitojen antamisesta (lov om kunstig befruktning i forbindelse med lægelig behandling diagnostik og forskning mv 10.06.1997 nr. 460). Sijaissyntytystä ei ole varsinaisesti kielletty, mutta sen sijaan sijaissyntytyjärjestelyiden toteuttaminen on estetty muun lainsäädännön avulla.¹⁵³ Tanskan adoptiolaisissa kielletään niin kaupalliset järjestelyt kuin sijaissyntytyksen mainonta ja välityskin.¹⁵⁴ Lapsista annettu laki taas vahvistaa mater semper certa est -säännön, myös niissä tapauksissa kun alkio on muodostettu keinohedelmöityksellä.

Tanskassa ei myöskään saa antaa keinohedelmöityshoitoja sijaissyntyttäjäksi lupautuneelle naiselle ja tämän kiellon rikkominen on kriminalisoitu. Lisäksi sijaissyntytyssopimukset ovat pätemättömiä ja muu kuin lapsen synnyttänyt nainen voi saada huoltajuuden vain siinä tapauksessa, jos viranomaiset katsovat sen lapsen edun mukaiseksi.¹⁵⁵

Tanskan eettinen neuvottelukunta näkee sijaissyntyttäjän ja lapsen välisen tunnesiteen huomioimatta jättämisen ongelmallisena ja suhtautuu jyrkän kielteisesti varsinkin kaupallisiin sijaissyntytyjärjestelyihin. Neuvottelukunta ei ole myöskään katsonut tarpeelliseksi muuttaa voimassa olevaa lainsäädäntöä altruistisia sijaissyntytyksiä sallivaksi.¹⁵⁶

7.1.4 Islanti

Islannissa on tällä hetkellä lakiin sisältyvällä nimenomaisella säännöksellä kielletty keinohedelmöitykseen perustuvat sijaissyntytyjärjestelyt ja lapsen äidiksi katsotaan aina tämän synnyttänyt nainen. Islannin parlamentti on kuitenkin 2012 vuoden tammikuussa pyytänyt työryhmän kokoamista ei-kaupallisia sijaissyntytyjärjestelyitä koskevan lakiehdotuksen laatimista varten.¹⁵⁷ Lakialoittepyyntöön liittyi olennaisesti mediassa esillä ollut tapaus, jossa

¹⁵³ Etenen lausunto sijaissyntytyjärjestelyistä (2011) s. 18.

¹⁵⁴ Aiheesta lisää, Tanskan adoptiolaki, internet: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=127296>.

¹⁵⁵ Etenen lausunto sijaissyntytyjärjestelyistä (2011) s. 18.

¹⁵⁶ Arviomuistio(52/2012) s. 13.

¹⁵⁷ Arviomuistio (52/2012) s. 13.

islantilaisen parin sijaissyntyjärjestelyn avulla Intiassa syntyneeltä lapselta evättiin pääsy Islantiin.¹⁵⁸

7.2 MUU EUROOPPA

Pohjoismaissa ja useissa muissakin Euroopan maissa sijaissyntyjärjestelyt on kielletty, mutta heti Suomen rajanaapurissa Venäjällä kyseiset toimenpiteet kuitenkin hyväksytään. Käsittelen seuraavassa vertailun vuoksi Euroopan valtioita, joissa sijaissynty on sallittu. Jokaisessa sijaissyntyksen sallivassa maassa sijaissyntyjärjestelyitä koskeva sääntely on kuitenkin hyvin erilaista.

7.2.1 Venäjä

Venäjällä sijaissynty on sallittu ja venäläiset klinikat ottavat asiakkaikseen myös ulkomaalaisia potilaita, jos heillä on lääketieteellinen peruste sijaissynttämiseen. Sijaissynttäjille maksettavat palkkiot hyväksytään ja lisäksi klinikat myyvät sijaissynttyspalveluita, joihin sisältyvät niin toimenpiteeseen valmistelevat hormonihoitot, koeputkihedelmöitys, alkion siirtäminen sijaissynttäjän kohtuun kuin raskauden seuranta ja synnytyskin.¹⁵⁹ Venäläiset perheasioihin erikoistuneet lakiasiantoimistot taas hoitavat asiakkailleen sijaissynttäjän etsimisen, juridisesti pätevien sopimusten laatimisen, raskauden seurannan sekä järjestävät tulkin palvelut. Venäjän perhelainsäädännön mukaan aiotut vanhemmat voidaan merkitä sijaissyntyjärjestelyn tuloksena syntyneen lapsen syntymätodistukseen hänen vanhempinaan heti kun sijaissynttäjä on allekirjoittanut lapsesta luopumissopimuksen.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Arviomuistio (52/2012) s. 14.

¹⁵⁹ Nousiainen (2012) s. 3.

¹⁶⁰ Arviomuistio (52/2012) s. 15.

7.2.2 Viro

Viron suhtautuminen eri hedelmöityshoitomuotoihin on varsin salliva ja niitä sääntelee yksityiskohtainen laki (kunstiliku viljastamise ja embrüokatse seadus, nr. 165, 11.6.1997). Sijaissynnytyksiä ei siis ole Virossa kielletty, mutta siellä noudatetaan tiukasti mater semper certa est -periaatetta ja näin ollen lapsen synnyttäneenä naisena sijaissynnyttäjä merkitään aina lapsen oikeudelliseksi äidiksi.¹⁶¹ Tällöin lapsen siirto juridisesti oikeille vanhemmilleen täytyy tehdä adoption kautta. Virossa siis menetellään samalla tavalla kuin Suomessakin ennen hedelmöityshoitolaian voimaantuloa, eli aiotut vanhemmat adoptoivat oman lapsensa sijaissynnyttäjältä.¹⁶²

7.2.3 Englanti

Englannin sijaissynnytyjärjestelyitä koskeva lainsäädäntö, ”Surrogacy Arrangement Act”, säädettiin vuonna 1985 ja se perustuu lähinnä Warnockin komitean lausuntoihin.¹⁶³ Englannissa ei-kaupallinen eli altruistinen sijaissynnytys on sallittua, mutta sitä kuitenkin rajoittavat useat säännökset.¹⁶⁴ Kaupallisten järjestelyjen välittäminen sekä sijaissynnytyspalveluiden mainostaminen on kielletty ja kieltojen rikkominen kriminalisoitu. Parit voivat kyllä käyttää hyödykseen erilaisia palveluita, mutta palvelujen tarjoaja ei saa hyötyä taloudellisesti sijaissynnytyjärjestelyjen edesauttamisesta.¹⁶⁵

Sijaissynnyttäjälle ei saa maksaa palkkiota, mutta raskauden ajalta aiheutuvat kulut korvataan. Ongelmallisena on nähty se, että organisaatioita ei todistusongelmien vuoksi ole kuitenkaan saatu syytteeseen, sillä he ovat väittäneet sijaissynnyttäjille maksettujen varojen aiheutuneen raskauspäiväkirjan pitämisestä eikä kohdunvuokrauksesta.¹⁶⁶ Englannissa onkin käyty useita tuomioistuinriitoja, jotka ovat koskeneet juuri sijaissynnyttäjille maksettujen korvausten luonnetta. Lisäksi kanteita on nostettu myös niissä tapauksissa, joissa sijaissynnyttäjä ei ole

¹⁶¹ HE 3/2006, Lainsäädännöllinen tilanne muissa maissa, Viro ja Venäjä.

¹⁶² Nousiainen (2012) s. 3.

¹⁶³ Warnockin komiteasta: The Warnock Report (2007) s. 1-2.

¹⁶⁴ Etenen lausunto sijaissynnytyjärjestelyistä (2011) s. 18.

¹⁶⁵ Pretorius (1994) s. 48-49.

¹⁶⁶ Pretorius (1994) s. 50.

kyennytään irrottautumaan emotionaalisesti lapsesta ja näin ollen ei ole suostunut luovuttamaan lasta aiotuille vanhemmille.¹⁶⁷

Huomionarvoista on myös, että Englannin laki ei sisällä säännöksiä sijaissynnyttäjän suhteesta aiottuihin vanhempiin¹⁶⁸ eikä juridisesti velvoittavia sijaissynnytyssopimuksiakaan voida tehdä, sillä ne ovat täytäntöönpanokelvottomia.¹⁶⁹ Tämä luonnollisesti vaikuttaa tuomioistuinriitojen määrään, sillä lain säännösten puuttuessa ja sijaissynnytystä koskevien sopimussitoumusten ollessa täytäntöönpanokelvottomia, pystyy sitovan ratkaisun saamaan vain tuomioistuimen kautta.

Englannin tuomioistuimet ovat joutuneet ratkaisemaan myös useita ulkomailla toteutetuista sijaissynnytyjärjestelyistä aiheutuneita ongelmia, sillä Englannin lainsäädäntö ei estä sijaissynnytyjärjestelyihin hakeutumista toisissakaan valtioissa. Mikäli parit eivät esimerkiksi löydä ei-kaupalliseen sijaissynnytyjärjestelyyn suostuvaa henkilöä kotimaastaan, heillä on Englannin lainsäädännön sallima mahdollisuus toteuttaa sijaissynnytyks myös ulkomailla.¹⁷⁰

7.3 EUROOPAN ULKOPUOLISET MAAT

Kaupalliset sijaissynnytyjärjestelyt ovat sallittuja muun muassa Intiassa, Ugandassa sekä useissa Yhdysvaltojen osavaltioissa. Ei-kaupalliset sijaissynnytyjärjestelyt taas sallitaan rajoitetusti Etelä-Afrikassa, Uudessa-Seelannissa ja suurimmassa osassa Australiaa.¹⁷¹ Käsittelen tarkemmin sijaissynnytyksen asemaa Yhdysvalloissa, Kanadassa sekä Israelissa.

¹⁶⁷ Arviomuistio (52/2012) s. 15.

¹⁶⁸ Arviomuistio (52/2012) s. 15.

¹⁶⁹ Etenen lausunto sijaissynnytyjärjestelyistä (2011) s. 18.

¹⁷⁰ Arviomuistio (52/2012) s. 15.

¹⁷¹ Arviomuistio (52/2012) s. 15.

7.3.1 Yhdysvallat

Englantiin verrattuna Yhdysvalloissa sijaissyntyjärjestelyillä ei ole yhdenmukaista kansallista asemaa, vaan sen sijaan sovelletaan osavaltioiden erilaisia lakeja.¹⁷² Kukin osavaltio on valinnut oman tavan, jolla puuttua tai jättää puuttumatta sijaissyntyjärjestelyihin.

Osavaltioiden tavat, joilla ne vaikuttavat sijaissyntyjärjestelyiden asemaan alueellaan, on jaettavissa 1) kieltoihin, 2) puuttumattomuuteen, 3) sääntelyyn ja 4) sopimusjärjestelyihin. Kieltojen avulla järjestelyt pyritään lopettamaan kokonaan, ja kiellon rikkojille on säädetty siviili- ja rikosoikeudellisia rangaistuksia. Puuttumattomuudellaan valtio taas vetää tukensa pois kieltäytymällä valvomasta sijaissyntyssopimuksia ja antamasta erityistä sääntelyä sijaissyntyjärjestelyiden osapuolien oikeuksista ja velvollisuuksista. Kolmannen vaihtoehdon mukaan yksilöt voivat tehdä sopimuksen valtion hyväksymään sijaissyntyjärjestelyyn ryhtymisestä, mutta niiden tulee sisältää valtion vaatimia kohtia ja kyseisten sopimusten tila osavaltiossa on ennalta määrätty. Tämä tarkoittaa sitä, että vain lakisääteiset vaatimukset täyttävät sopimukset voidaan tunnustaa oikeudellisesti. Neljännessä vaihtoehdossa yksittäiset sopimukset neuvotellaan vapailla markkinoilla.¹⁷³

Sijaissyntyjärjestelyt ovat sallittuja suurimmassa osassa Yhdysvaltoja, mutta joissakin osavaltioissa niiden käyttö on kuitenkin rajoitettua ja muutamissa kielletty kokonaan.¹⁷⁴ Niissäkin osavaltioissa, joissa sijaissynty on sallittua, on erilaisia käytäntöjä esimerkiksi sijaissyntyssopimusten osalta. Nimittäin toisissa osavaltioissa järjestelyn osapuolet voivat tehdä sijaissyntyssopimuksen, joissakin valtioissa se on sallittua vain tietyissä olosuhteissa ja osassa ne taas on kielletty kokonaan.¹⁷⁵

Äitiyskysymykset ja siihen olennaisesti liittyvät lapsen luovuttamiskäytännöt ovat myös erilaisia osavaltioista riippuen. Arizonassa, jossa kaupallinen sijaissynty on kriminalisoitu, sijaissyntyttäjä on lapsen laillinen äiti ja jos hän on naimisissa, hänen aviomiestään pidetään

¹⁷² Rao (2003) s. 23.

¹⁷³ Rao (2003) s. 23.

¹⁷⁴ Arviomuistio (52/2012) s. 15. Katso myös IVF Surrogacy / Gestational Carrier Program 2010-2013, internet: <http://www.acfs2000.com/ivf-surrogacy-gestational-carrier-program.html>.

¹⁷⁵ Yhdysvaltojen sijaissyntyslaista lisää, internet: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=carla_spivack.

lapsen isänä.¹⁷⁶ Arkansasin lainsäädännön mukaan lapsen synnyttänyt nainen on lapsen laillinen äiti, paitsi jos on kyse sijaissyntyysjärjestelystä, jolloin aiottua äitiä pidetään lapsen laillisena vanhempana. Floridassa taas on säännökset ennalta suunnitellusta adoptiosta, jonka kautta lapsen huoltajuus siirtyy sijaissyntyttäjältä aiotuille vanhemmille.¹⁷⁷

Yhdysvalloissa myös kaupalliset sijaissyntytykset ovat mahdollisia. Niissäkin osavaltioissa, joissa tehdään vain palkkiottomia eli altruistisia sijaissyntytyksiä, sijaissyntyttäjälle kuitenkin korvataan kaikki välttämättömät kulut.¹⁷⁸ Joissakin Yhdysvaltojen osavaltioissa, kuten Kaliforniassa, nimenomaan kaupalliset sijaissyntytykset ovat hyvin suosittuja ja klinikat myyvätkin erilaisia palveluja sekä myös sijaissyntyttäjille maksetaan tuntuvia palkkioita.¹⁷⁹

7.3.2 Kanada

Vuonna 2004 Kanadassa säädettiin sijaissyntytyksiä koskeva laki, ”Human Reproduction act”.¹⁸⁰ Tämän liittovaltion lainsäädännön mukaan sijaissyntytyks on laillista Kanadassa, mutta sijaissyntyttäjälle ei saa maksaa mitään korvausta lapsen kantamisesta ja synnyttämisestä. Pelkästään välttämättömät sijaissyntytyysjärjestelyistä aiheutuvat kulut korvataan, mutta palkkiota ei voida maksaa.¹⁸¹ Näihin sijaissyntytyysjärjestelyistä aiheutuviin kuluihin voidaan laskea kuuluviksi esimerkiksi äitiysvaatteet, ruoka, vitamiinit, matkakulut, ansionmenetykset, lääkärikäynnit ja lääkkeet sekä muut sijaissyntytyysjärjestelyyn olennaisesti liittyvät perusmenot.¹⁸² Kanadassa voidaan harjoittaa siis vain altruistisia sijaissyntytyksiä¹⁸³ ja nekin kuuluvat provinssien omaan päätäntävaltaan.¹⁸⁴

¹⁷⁶ Arizonan lainsäädännöstä lisää, internet: <http://www.hrc.org/laws-and-legislation/entry/arizona-surrogacy-law>.

¹⁷⁷ Pretorius (1994) s. 55.

¹⁷⁸ Pretorius (1994) s. 57.

¹⁷⁹ Tietoa sijaissyntytyysjärjestelyiden kustannuksista, Financial Information, internet:

<http://www.westcoastsurrogacy.com/financial.html> ja surrogate compensation, internet:

http://surrogates-eggdonors.com/index.php/surrogates/surrogacy-compensation?utm_source=fertilityhelp.

¹⁸⁰ Ks. Human Reproduction Act, internet:

<http://www.parl.gc.ca/HousePublications/Publication.aspx?DocId=2331611&File=19&Language=e&Mode=1>.

¹⁸¹ Ks. Surrogacy in Canada, internet: <http://www.surrogacy.ca/surrogacy-in-canada/surrogacy-in-canada.html>.

¹⁸² Surrogacy in Canada Online: What is Considered ”Out-of-Pockets Expenses?” (2001-2013).

¹⁸³ Surrogacy in Canada Online: Surrogacy in Canada (2001-2013).

¹⁸⁴ Arviomuistio (52/2012) s. 15.

7.3.3 Israel

Israel on ensimmäinen valtio maailmassa, jossa on otettu käyttöön sijaissynnytystä koskeva kattava sääntelyjärjestelmä.¹⁸⁵ Laki, joka sallii sijaissynnytyjärjestelyt, tuli Israelissa voimaan maaliskuussa vuonna 1996.¹⁸⁶ Sijaissynnytyshakemusten määrä Israelissa onkin kasvanut koko ajan. Vuosina 1996 ja 1997 sijaissynnytyjärjestelyhakemuksia jätettiin 41 kappaletta, kun taas vuosina 2008 ja 2009 kyseisten hakemusten määrä oli jo 180 kappaletta.¹⁸⁷

Israelin Aloni Commission perustettiin pohtimaan hedelmöityshoitojen sosiaalisia, eettisiä, oikeudellisia ja uskonnollisia vaikutuksia vuonna 1992. Se antoi vuonna 1994 raporttinsa, jonka pääsuositus oli, että keinohedelmöitykseen perustuva sijaissynnytys tulisi sallia, mutta sen käyttöä pitäisi säännellä siten, että sijaissynnytyjärjestelyihin haluavien olisi haettava järjestelyä varten lupa juuri kyseistä tehtävää varten perustetulta valtiolliselta elimeltä.¹⁸⁸

Israelissa sijaissynnytyjärjestelyt arvioidaan siis yksittäistapauksellisesti juuri tätä varten perustetussa komiteassa. Sijaissynnyttäjälle voidaan suorien kustannuskorvausten lisäksi maksaa komitean hyväksymiä kuukausikorvauksia hyvityksenä raskausajalta ja kärsimyksestä. Lähipiirin painostus on taas pyritty eliminoimaan kieltämällä kokonaan sukulaisten toimiminen sijaissynnyttäjänä.¹⁸⁹

Israelin lainsäädäntö pyrkii suojaamaan sijaissynnytyjärjestelyiden kaikkia osapuolia. Sijaissynnyttäjää suojellaan soveltuvuusvalintojen kautta sekä varmistamalla, että sijaissynnyttäjältä on saatu tietoinen ja vapaaehtoinen suostumus järjestelyyn ryhtymisestä. Lisäksi turvataan sijaissynnyttäjän fyysinen ja psyykinen terveys, yksityisyys sekä taloudellinen asema. Yllä luetellut suojelumuodot on toteutettu ikävaatimuksilla, ensisynnyttäjäksiellolla, riittävän selvityksen antamisen vaatimuksilla, psykologin ja juristien palvelujen tarjoamisena sekä sijaissynnyttäjän oikeutena saada järjestelyjen aikana säilyttää itsemääräämisoikeutensa sekä saada riittävät kuukausittaiset kulukorvaukset.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Schuz (2003) s. 35.

¹⁸⁶ Ks. Lipkin ja Samana, Surrogacy in Israel, Status Report 2010 and Proposals for Legislative Amendment.

¹⁸⁷ Arviomuistio sijaissynnytyjärjestelyistä (6/2013) s. 18.

¹⁸⁸ Schuz (2003) s.36.

¹⁸⁹ Schuz (2003) s. 36.

¹⁹⁰ Sijaissynnyttäjän suojelemisesta lisää: Schuz (2003) s. 38-43.

Aiottujen vanhempien oikeuksia laki suojaa kielloilla, joiden mukaan sijaissynnyttäjä ei voi vetäytyä sopimuksesta ellei tuomioistuin ole vakuuttunut siitä, että olosuhteet ovat muuttuneet ja lapsen hyvinvointi ei vaarannu vetäytymisen johdosta. Aiotut vanhemmat saavat myös taloudellista sekä psyykkisen terveyden suojelua. Käytännössä tämä näkyy laittomista lisäkustannuksista kieltäytymisen oikeutena ja psykologin haastatteluna, jolla pyritään selvittämään kykenevätkö aiotut vanhemmat käymään läpi kyseisen prosessin.¹⁹¹

Sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntyvän lapsen etu ja oikeudet on otettu myös huomioon. Israelin lainsäädäntö ja tuomioistuimet ovat hylänneet väitteet siitä, että ei voitaisi tietää, hyväksyykö sijaissynnytyjärjestelyiden kautta syntynyt lapsi sen, että hänet on tuotu maailmaan tällä ns. epäluonnollisella keinolla sekä sen, että aiotuilla vanhemmilla ei olisi moraalista oikeutta saattaa lasta tähän asemaan. Kyseisten väitteiden analysoinnin sijaan Israel on pyrkinyt kaikin tavoin turvaamaan syntyvän lapsen edun. Tämä on toteutettu turvaamalla lainsäädännön avulla lapsen fyysinen terveys, tulevaisuuden hyvinvointi, oikeudellinen asema sekä oikeus yksityisyyteen.¹⁹²

Israelin lainsäädännössä on siis otettu kattavasti huomioon sijaissynnytyjärjestelyiden jokainen osapuoli eikä lupaa järjestelyyn myönnetä kuin lääketieteellisellä perusteella. Israelin lainsäädännön mukaan jokaisen hakemuksen hyväksymistä varten liitteenä tulee olla lääketieteellinen lausuma, joka vahvistaa sen, että aiottu äiti ei itse kykene kantamaan ja synnyttämään lastaan tai raskaudesta olisi huomattavaa haittaa tämän naisen terveydelle.¹⁹³

7.4 SIAISSYNNYTYS SAMAA SUKUPUOLTA OLEVIEN PARIEN MAHDOLLISUUTENA

Joissakin valtioissa sijaissynnytyjärjestelyihin voivat hakeutua myös samaa sukupuolta olevat parit. Esimerkiksi Yhdysvaltojen osavaltioissa on sijaissynnytyjärjestöjä, jotka tarjoavat samaa sukupuolta oleville pareille tarkoitettuja sijaissynnytysohjelmia.¹⁹⁴

¹⁹¹ Aiottujen vanhempien suojelemisesta lisää: Schuz (2003) s. 43-44.

¹⁹² Sijaissynnytyjärjestelyn kautta syntyvän lapsen suojelemisesta lisää: Schuz (2003) s. 44-48.

¹⁹³ Schuz (2003) s. 48.

¹⁹⁴ Ks. Circle Surrogacy, internet: <http://www.circlesurrogacy.com/parents/gay-parenting>.

Miespareille tarkoitettut sijaissynnytysohjelmat toimivat siten, että valitun sijaissynnyttäjän munasolut hedelmöitetään joko toisen tai molempien aiottujen vanhempien spermalla. Munasolun luovuttajana voi olla toisen aiotun vanhemman sisar tai muu perheen jäsen, jonka munasolu sitten hedelmöitetään tämän miehen partnerin siittiöillä, jolloin lapsella on geeniperimä molempien vanhempiensa puolelta.¹⁹⁵ Joissakin tapauksissa on myös käytetty jonkun ulkopuolisen luovuttajan tai sijaissynnyttäjän omaa munasolua.¹⁹⁶

Ulkomailla naisparien hakeutuminen sijaissynnytyjärjestelyihin on myös yleistynyt ja yleensä järjestelyyn ryhdytään, mikäli toinen tai molemmat ovat kykenemättömiä itse kantamaan lastaan.¹⁹⁷ Naisparista toiselta kerätään munasoluja ja niistä keinohedelmöityksellä hedelmöitetty alkio sitten siirretään tämän naisen kumppanin kohtuun. Näin ollen molemmat osapuolet ovat mukana prosessissa, kun alkio on hedelmöitetty naisparista toisen munasoluista ja parista toinen taas on kantanut sekä synnyttänyt lapsen.¹⁹⁸ Mahdollista on myös käyttää kokonaan ulkopuolista sijaissynnyttäjää tai luovuttajaa.¹⁹⁹

Samaa sukupuolta olevien parien vanhemmuuteen liittyy myös oikeudellisia näkökohtia: esimerkiksi kysymys siitä, keiden nimet lapsen viralliseen syntymätodistukseen laitetaan. Tähän vaikuttavat luonnollisesti valtioiden lait, eli onko lapsen vanhemmiksi mahdollista merkitä kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa. Esimerkiksi tietyissä ulkomaisissa valtioissa miesparien pohdittavana on, haluavatko he, että lapsen syntymätodistukseen merkitään molempien isien nimet vai biologisen isän ja sijaissynnyttäjän nimet. Ulkomailla on useita valtioita, joissa lapsen syntymätodistukseen voidaan merkitä samaa sukupuolta olevista pareista toinen ensisijaiseksi ja toinen toissijaiseksi vanhemmaksi.²⁰⁰

Suomessa sijaissynnytysskeskusteluissa on noussut esille myös samaa sukupuolta olevien parien oikeus hakeutua sijaissynnytyjärjestelyihin. Sijaissynnytyjärjestelyihin oikeutettujen

¹⁹⁵ Ks. Center for Surrogate Parenting, internet: <http://www.gaysurrogacyagency.com/surrogacy.htm>.

¹⁹⁶ Miesparin sijaissynnytyjärjestelyvaiheista lisää, Surrogacy Step-by-Step for Gay Men, internet: <http://www.fertilityauthority.com/your-fertility/family-building-options-gays-and-lesbians/gay-men-and-surrogacy/surrogacy-step-step-g>.

¹⁹⁷ Aiheesta lisää, Gay and Lesbian Surrogacy 2009-2013, internet: <http://www.surrogacy911.com/surrogacy/gay-lesbian.htm>.

¹⁹⁸ Ks. California Fertility Partners, internet: <http://www.californiafertilitypartners.com/gaylesbianfamilybuilding.html>.

¹⁹⁹ Aiheesta lisää, British Surrogacy Centre, internet: <http://www.britishsurrogacycentre.com/lesbian-surrogacy>.

²⁰⁰ Lisätietoa, Center for Surrogate Parenting, internet: http://www.gaysurrogacyagency.com/gay_parenting.htm.

henkilöryhmien rajaaminen on osoittautunut ongelmalliseksi. Mikäli sijaissyntyminen sallittaisiin Suomessa, samaa sukupuolta olevien pariin oikeuksia ajavat etujärjestöt ovat vaatineet tämän oikeuden antamista myös nais- ja miespareille. Etujärjestöt ovat vedonneet siihen, että mikäli sijaissyntymismahdollisuuden ulkopuolelle jätettäisiin tiettyjä henkilöryhmiä, kyseessä olisi syrjintä.²⁰¹ Pohdittavana on siis ollut lapsen etu ja eri ihmisryhmien tasa-arvoinen kohtelu, eikä yksimielisyyteen ole päästy.

7.5 SIAISSYNNYTYSMATKAT ULKOMAILLE

Sijaissyntymisjärjestelyt eivät ole Suomessa sallittuja, joten useat suomalaiset ovat hakeutuneet hoitoihin niihin ulkomaisiin valtioihin, joissa kyseiset toimenpiteet hyväksytään.²⁰² Monet ulkomaalaiset klinikat tarjoavat palvelujaan myös muiden valtioiden kansalaisille. Näissä palveluissa onkin otettu jo valmiiksi huomioon syntyvän lapsen passin hankinta. Aiotuille vanhemmille järjestely on kätevää. Näin ollen aiotut vanhemmat matkustavat esimerkiksi Yhdysvaltoihin vain muutaman kerran klinikkakäyntejä, ultraäänitutkimusta ja synnytystä varten.²⁰³ Lapsettomat parit ympäri maailmaa hakevat ongelmaansa apua Yhdysvalloista, jonka lähes kaikissa osavaltioissa sijaissyntyminen on mahdollista.²⁰⁴ Edullisimpien palveluiden vuoksi Yhdysvalloista ja muista valtioista tullaan myös Euroopan valtioihin toteuttamaan sijaissyntymisjärjestelyitä, esimerkiksi Viroon ja Venäjälle.²⁰⁵

Parit, jotka toteuttavat kyseisen järjestelyn ulkomaisessa valtiossa, yleensä käyttävät myös ulkomaalaista sijaissyntymättäjää ja projekti suoritetaan alusta loppuun ulkomailla. Suomalaisilla keskustelupalstoilla jotkut suomalaiset sijaissyntymisjärjestelyä harkitsevat parit hakevat suomalaista sijaissyntymättäjäehdokasta. Mikäli parilla sattuu olemaan sijaissyntymättäjäksi lupautunut henkilö tiedossa, sijaissyntymisjärjestelyyn olennaisesti liittyvän alkionsiirron voi

²⁰¹ Sateenkaariperheet ry:n lausunto sijaissyntymisjärjestelyistä (2012) s. 1.

²⁰² Kirkkohallituksen lausunto sijaissyntymisjärjestelyistä (2012) s. 2. / katso myös, apulaisylilääkäri Viveca, Söderström-Anttilan ja ylilääkäri Anne-Maria, Suikkarin Helsingin Sanomissa julkaistu teksti, internet: <http://www.hs.fi/mielipide/a1370954588311>.

²⁰³ Informaatiota Yhdysvalloissa toteutettavista sijaissyntymisjärjestelyistä, internet: <http://www.circlesurrogacy.com/parents/international>.

²⁰⁴ Lisää tietoa aiheesta, UK Border Agency, Inter-Country Surrogacy and the Immigration Rules (2009), internet: <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/residency/Inter-country-surrogacy-leaflet>.

²⁰⁵ Ks. sijaissyntymispalvelut Venäjällä, internet: http://www.surrogate-donation.com/why_russia.shtml.

käydä tekemässä ulkomailla tälle itse löydetyllekin sijaissynnyttäjälle ja palata sitten Suomeen. Tällaisessakin järjestelyssä olisi kuitenkin otettava huomioon Suomessa voimassa oleva lainsäädäntö, sillä se vaikuttaa olennaisesti lapsen huoltajuuskysymyksiin, joista jäljempänä lisää.

7.5.1 Lapsen tuominen kotimaahan

Sijaissynnytyjärjestelyt on mahdollista toteuttaa ulkomailla, mutta lapsen tuominen kotimaahan, jossa sijaissynnytys on kielletty, voi tuottaa hankaluuksia. Useat sijaissynnytyjärjestelyjä vastaan olevat valtiot ovatkin kieltäytyneet tunnustamasta sijaissynnytyksellä syntyneiden lapsien vanhemmuutta.

Suomen suurlähetystöihin, esimerkiksi Intiassa ja Ukrainassa, on saapunut tiedusteluja sijaissynnyttäjän käyttämiseen liittyen. Lähetystöt ovat vastanneet tiedusteluihin, että sijaissynnytyksen avulla syntyntä lasta ei saa tuoduksi Suomeen.²⁰⁶

Suomen oikeusjärjestys ei tunne sijaissynnyttäjäkäsitettä. Tästä syystä aiheutuu ongelmia, jos aiottujen vanhempien lapsen syntymätodistuksessa on maininta sijaissynnytyksestä. Suomessa lapsen synnyttänyt nainen on lapsen äiti ja lapsen isyys määräytyy äidin siviilisäädyn mukaan. Suomen oikeusjärjestys siis katsoo ulkomailla toteutetun sijaissynnytyjärjestelyn avulla syntyneen lapsen olevan sijaissynnyttäjän lapsi siitä huolimatta, vaikka lapsi on hedelmöitetty aiottujen vanhempien sukusoluista.²⁰⁷ Jos sijaissynnyttäjä on naimisissa, lapsen isä on isyysolettaman nojalla sijaissynnyttäjän aviomies.²⁰⁸ Näin ollen aiotuilla vanhemmilla ei Suomen lakien mukaan ole mitään oikeuksia lapseen, vaikka heillä olisikin ulkomaisessa valtiossa pätevä sijaissynnytyssopimus. Sijaissynnytyjärjestelyihin ulkomailla hakeutuvien parien olisikin hyvä ottaa tämä seikka huomioon ja selvittää lapsen kotimaahan tuomisen mahdollisuudet ennen järjestelyn käynnistämistä.

Joissakin sijaissynnytyksen sallivissa valtioissa aiotut vanhemmat merkitään suoraan lapsen syntymätodistukseen lapsen vanhempina, eikä sijaissynnytystä mainita ollenkaan. Tällöin tilanne

²⁰⁶ Nousiainen (2012) s. 3-4.

²⁰⁷ Kangas (2012) s. 43-44.

²⁰⁸ Gottberg (2010) s. 136.

voi olla helpompi, mutta edelleen tarvitaan aiottujen vanhempien merkitseminen maistraattiin lapsen huoltajiksi sekä lapselle maahanmuuttoviraston myöntämä kansalaisuus.²⁰⁹

Ulkomailla on ollut tapauksia, joissa sijaissynnytysjärjestelyn avulla syntyneen lapsen aiotut vanhemmat eivät ole saaneet tuotua lastaan kotimaahansa. Esimerkiksi vuonna 2010 islantilaisen pariskunnan sijaissynnytyksen avulla Intiassa syntyneeltä lapselta evättiin pääsy Islantiin aiottujen vanhempiensa mukana, sillä Intiassa tehty kirjallinen sopimus lapsen vanhemmuudesta ei ollut pätevä Islannissa.²¹⁰ Tässä sijaissynnytystapauksessa oli käytetty sijaissynnyttäjän omaa munasolua, joka oli hedelmöitetty pariskunnan miehen siittiöillä, mutta toisaalta Islannin lainsäädännön mukaan synnyttänyt nainen on lapsen äiti käytetyistä munasoluista huolimatta eli tilanne olisi ollut sama, vaikka olisi käytetty aiottujen vanhempien vaimon munasolua. Pitkien neuvottelujen päätteeksi Islannin eduskunta päätti kuitenkin myöntää pariskunnan pojalle Islannin kansalaisuuden.²¹¹

Vastaavia tapauksia on ollut myös muualla Euroopassa. Valtioissa, joissa sijaissynnytys on kielletty, säännökset usein estävät myös ulkomailla toteutetun sijaissynnytysjärjestelyn avulla syntyneen lapsen saamisen juridisesti aiottujen vanhempien lapseksi ja lapsen tuomisen kyseiseen maahan. Tästä esimerkkinä tapaus, jossa Ranskan tuomioistuin oli kieltäytynyt antamasta kansalaisuutta ranskalaisten vanhempien lapsille, jotka olivat syntyneet ulkomailla sijaissynnytysjärjestelyn tuloksena. Myöskään Intiassa sijaitseva Saksan suurlähetystö ei ollut myöntänyt passia sijaissynnyttäjän Intiassa synnyttämille Saksan kansalaisten lapselle.²¹²

7.5.2 Synnyttäminen Suomessa

Käsittelen tässä luvussa tarkemmin mahdollista tilannetta, jossa sijaissynnyttäjälle on tehty aiottujen vanhempien sukusoluista hedelmöitetyn alkion siirto ulkomailla, mutta sijaissynnyttäjä synnyttää lapsen Suomessa. Tilanne mahdollistuisi, mikäli aiottujen vanhempien suomalainen tuttava tai muu henkilö toimisi parille sijaissynnyttäjänä ja hedelmöityshoidot olisi Suomen

²⁰⁹ Nousiainen (2012) s. 10.

²¹⁰ Arviomuistio (52/2012) s. 14.

²¹¹ Ks. Suomen fertiliteettiyhdistyksen internetsivuilla oleva Susanna, Apterin teksti, internet: <http://www.suomenfertiliteettiyhdistys.fi/blogi/2012/10/17/3/?page2>.

²¹² Nousiainen (2012) s. 6.

kielteisestä kannasta johtuen toteutettu ulkomailla, mutta suunnitelmien mukaisesti synnytys tapahtuisi Suomessa.

Synnytyksen tapahduttua Suomessa, ei lapsen kotimaahan tuominen luonnollisesti olisi ongelma, mutta Suomen lainsäädäntö vaikuttaisi olennaisesti, edellä kerrotun kaltaisesti, toteutetun järjestelyn avulla syntyneen lapsen huoltajuuskysymyksiin. Suomessa noudatetun periaatteen mukaan lapsen synnyttäneitä naisia pidetään lapsen äitinä ja lapsen isyys taas määräytyy äidin siviilisäädyn mukaan. Sijaissynnyttäjä olisi siis lapsen äiti siitä huolimatta, vaikka lapsi olisi geneettisesti täysin aiottujen vanhempien lapsi, eikä aiotuilla vanhemmilla olisi mitään oikeutta sijaissynnyttäjän synnyttämään lapseensa.²¹³

Mitkään sijaissynnytysjärjestelystä tehdyt sopimukset eivät ole Suomessa päteviä, eivätkä aiottu vanhemmat voisi vedota niihin tuomioistuimessa, mikäli sijaissynnyttäjä ei suostuisikaan luovuttamaan lasta. Tässä tapauksessa aiottujen vanhempien tulisi vain luottaa sijaissynnyttäjään, että hän toteuttaa projektin alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti ja luovuttaa adoption kautta lapsen heille. Muussa tapauksessa lapsen synnyttänyt nainen jäisi lapsen oikeudelliseksi äidiksi.

Halutessaan toteuttaa sovitun järjestelyn loppuun, sijaissynnyttäjän tulisi tehdä se adoption kautta Suomen adoptiolainsäädännön mukaisesti. Nainen voi luopua pätevästi syntyneestä lapsestaan vasta kahdeksan viikon kuluttua.²¹⁴ Silloin, kun sijaissynnytysjärjestelyt vielä olivat Suomessa sallittuja, käytännössä lapsi luovutettiin aiotuille vanhemmille heti synnytyksen jälkeen, mutta viralliset asiakirjat lapsen luovutuksesta voitiin tehdä vasta kahden kuukauden kuluttua. Tavallisissa kotimaisissa adoptioissakaan synnyttäneen äidin ei tarvitse pitää adoptoitavaksi luovuttamaansa lasta luonaan tuon kahden kuukauden ajan, vaan harkinta-aikana lapsi voi olla esimerkiksi lyhytaikaisessa perhehoidossa.²¹⁵

Lapsen adoptioon tarvitaan molempien vanhempien suostumus, jos äiti on avioliitossa tai lapsen isyys on tunnustettu. Muussa tapauksessa ainoana huoltajana toimivan äidin suostumus riittää. Adoptiopalvelunantaja etsii lapselle sopivat adoptiovanhemmat ja tekee päätöksen lapsen

²¹³ Kangas (2012) s. 42-44.

²¹⁴ HE 3/2006, Keskeiset ehdotukset, hedelmöityshoidon käytön edellytykset (viimeinen kappale).

²¹⁵ Ks. Pelastakaa Lapset ry –Lapsen luovuttaminen adoptioon, internet:

<http://www.pelastakaalapsset.fi/toiminta/lastensuojelutyo/adoptiot/kotimaiset-adoptiot/>.

sijoittamisesta.²¹⁶ Lapsensa adoptioon antavat vanhemmat voivat esittää toiveita lapsensa tulevasta adoptioperheestä.²¹⁷ Lapsen etu on tärkein lähtökohta adoptioperhettä valittaessa, mutta myös lapsensa adoptioon luovuttavien henkilöiden sekä adoptiovanhempien toiveet otetaan huomioon päätöstä tehtäessä.²¹⁸

Sijaissynnytystapauksissa synnyttäneen äidin ja adoptiovanhempien toiveet ovatkin suuressa roolissa, koska osapuolien tarkoitus on siirtää lapsen huoltajuus aiotuille eli lapsen oikeille ja biologisille vanhemmille adoption kautta. Sillä, mikäli heidän toiveitaan ei oteta huomioon, aiottujen vanhempien biologinen lapsi joutuu heidän tahtonsa vastaisesti vieraan perheen lapseksi. Toteutettaessa sijaissynnytyjärjestelyitä hedelmöityshoitolaian kiellon voimassa ollessa osapuolien olisikin hyvä ottaa ensin selvää Suomen adoptiolainsäädännöstä²¹⁹ ja huomioida kaikki mahdolliset asiaan vaikuttavat seikat kyseistä järjestelyä niin sanotusti puoliksi Suomessa toteutettaessa. Järjestelyitä toteutetaan eri tavoin, mutta koska sijaissynnytys on Suomessa kielletty, voi prosessin eri vaiheissa tulla ongelmia ja järjestelyn toteuttaminen epäonnistua. Sijaissynnytyjärjestelyihin ryhtyvät eivät aina tunne täysin Suomen lainsäädäntöä, jonka sisältö kyseistä asiaa koskevilta osin olisi järjestelyjen toteuttamisyrittysten helpottamiseksi hyvin olennaista tietää.

7.5.3 Suomalaista oikeuskäytäntöä

Suomalaisten parien hakeuduttua sijaissynnytyjärjestelyihin ulkomaille, myös Suomen tuomioistuimet ovat joutuneet ratkaisemaan ulkomailta sijaissynnytyksen avulla syntyneiden lasten huoltajuuskysymyksiä. Näissä kansainvälisen yksityisoikeuden puolelle kuuluvissa ratkaisuissa on ollut kyse vieraassa valtiossa annetun päätöksen tunnustamisesta Suomessa.

Helsingin hovioikeuden 5.7.2013 antamassa ratkaisussa (HelHO:2013:4, Dnro: H13/1327, ratk.nro 2064) oli kyse Intiassa sijaissynnytyjärjestelyn kautta huhtikuussa 2013 syntyneen suomalaisen avioparin sukusoluista hedelmöitetyn lapsen syntymätodistuksen tunnustamisesta

²¹⁶ Sosiaalialan tietoteknologiahanke, Adoptioneuvonnan toimintaprosessit (2011) s. 13.

²¹⁷ Pelastakaa Lapset –Lapsen luovuttaminen adoptioon (2013).

²¹⁸ Sosiaalialan tietoteknologiahanke, Adoptioneuvonnan toimintaprosessit (2011) s. 13.

²¹⁹ Lisää tietoa uudesta adoptiolainsäädännöstä, internet:

http://www.valvira.fi/valvira/valvojan_vinkkelista/adoption_tarkoitus_on_edistaa_lapsen_parasta.

Suomessa. Intialainen nainen oli tehnyt avioparin kanssa sopimuksen sijaissynnytyksestä ja Intian lakien mukaisesti synnyttänyt avioparin lapsen sekä luopunut aviomiehensä kanssa kaikista oikeuksistaan synnyttämäänsä lapseen aiottujen vanhempien hyväksi.²²⁰

Mater semper certa est -säännöstä poiketen, Intiassa sijaissynnyttäjää ei pidetä lapsen äitinä, vaan syntymätodistukseen lapsen vanhemmiksi merkitään suoraan lapsen geneettiset vanhemmat.²²¹ Perusteluissaan hovioikeus viittaa Madras High Court –nimisen intialaisen tuomioistuimen 4.3.2013 antamaan ratkaisuun, asiassa K. Kalaisevi vs Chennai Port Trust. Kyseisessä tapauksessa geneettisten vanhempien oikeudet korostuvat ja siinä työnantaja velvoitetaan myöntämään äitiysloma sijaissynnytyksen kautta lapsen hankkineelle geneettiselle äidille. Näiden selvitysten nojalla Helsingin hovioikeus katsoi 5.7.2013 käsittelemässään tapauksessa, että hakijan ja lapsen välistä suhdetta pidetään Intiassa isyysuhteena, joka voidaan tunnustaa Suomessa.²²²

Hovioikeus joutui kuitenkin pohtimaan myös, onko tunnustamiselle olemassa mahdollisia muita esteitä. Tuomiota ei voida tunnustaa, jos se on Suomen oikeusjärjestelmän perusteiden vastainen (ordre public)²²³. Myöskään Suomen adoptiolain 5 §:n 1 momentin mukaan adoptiota ei voida vahvistaa, jos adoption johdosta on luvattu antaa korvausta.²²⁴ Hovioikeus otti esille myös, että hedelmöityshoidoista annetun lain 8 §:n 6 kohdan mukaan sijaissynnytyks on Suomessa kielletty.²²⁵ Tapauksessa sijaissynnyttäjälle oli maksettu korvaus, mutta kaupallinen sijaissynnytyks on sallittua Intiassa. Hovioikeus katsoikin, että korvaus on maksettu sijaissynnyttäjälle raskaudesta ja synnytyksestä aiheutuvien kulujen, ansionmenetyksen ja aineettomien haittojen korvaamisesta sekä palkkiona sijaissynnyttäjän palveluista eikä lapsen myymisestä. Suomalaisen avioparin katsottiin kiertäneen Suomen hedelmöityshoidoista annetun lain säädöksiä ryhtymällä sijaissynnytyksjärjestelyihin ulkomailla. Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 2 artiklan 2 kappaleen mukaan sopimusvaltioiden tulee kuitenkin ryhtyä

²²⁰ Ks. tapaus tarkemmin: Finlex, Helsingin HO 5.7.2013, päätös Nro 2064, internet.

[http://www.finlex.fi/fi/oikeus/ho/2013/helho20132064?search\[type\]=pika&search\[pika\]=isy%20vahv*](http://www.finlex.fi/fi/oikeus/ho/2013/helho20132064?search[type]=pika&search[pika]=isy%20vahv*).

²²¹ Lisää Intian sijaissynnytykskäytännöistä, Surrogacy Centre India, Legal Considerations, internet:

<http://surrogacycentreindia.com/legal-considerations.html>.

²²² Finlex, Helsingin HO 5.7.2013, päätös Nro 2064, perustelut.

²²³ Ordre Public -periaatteesta tarkemmin: Mikkola, Tuulikki, Kansainvälisen yksityisoikeuden perusteet, Oikeusjärjestys osa I (2012) s. 208.

²²⁴ Oikeusministeriö, Mietintöjä ja lausuntoja (84/2010), Adoptiolainsäädännön uudistaminen, s. 18.

²²⁵ Arviomuistio sijaissynnytyksjärjestelyistä (52/2012) s. 5.

kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin lasta suojellakseen, eikä lasta voida rangaista hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa tai muiden perheenjäsentensä toiminnan vuoksi.²²⁶ Luonnollisesti lapsen etu painoi harkinnassa ja hovioikeus näki lapsen edun mukaisena vahvistaa isyysuhteen. Eri mieltä ollut hovioikeuden neuvos olisi sivuuttanut lapsen edun ja kieltäytynyt tunnustamasta päätöstä *ordre public* -syihin vedoten.²²⁷

Suomen hovioikeus on tunnustanut vastaavia isyyttä koskevia vieraiden maiden päätöksiä ennenkin. Hovioikeus katsoi 12.7.2012 antamassaan päätöksessä Venäjällä annetut syntymätodistukset Suomen isyyslain mukaisiksi tunnustamiskelpoisiksi päätöksiksi, koska Venäjän sijaissyntyislainsäädännön mukaan lapsen vanhemmiksi syntymätodistukseen merkitään sijaissyntyttäjän suostumuksella lapsettomuuden vuoksi sijaissyntytyjärjestelyyn hakeutunut avioliitossa oleva pariskunta. Syntymätodistus oli tässä tapauksessa ainoa päätös, joka vahvisti lapsi-vanhempi-suhteen, eikä isyyttä voitu Venäjällä vahvistaa muilla tavoin. Hovioikeus painotti, että Venäjän päätöksen lopputulos vastasi sitä, miten hedelmöityshoidon tuloksena syntyneen lapsen isyys määräytyy Suomen lainsäädännön mukaan. Tässä tapauksessa sovellettiin lapsen oikeuksista tehdyn yleissopimuksen kolmatta artiklaa eikä näin ollen hedelmöityshoitolaain 8 §:n 6 kohdan nähty olevan esteenä tälle lapsen edun mukaiselle isyyspäätöksen tunnustamiselle.²²⁸

Suomen oikeuskäytännön mukaan myös Kenian syntymätodistukset ovat Suomessa tunnustettavia vieraassa valtiossa annettuja päätöksiä. Hovioikeus tunnusti 13.6.2013 antamassaan päätöksessä (nro 1736, dnro H 12/2981) Keniassa annetun syntymätodistuksen isyyslain 51 ja 52 §:ssä tarkoitettuna päätöksenä, sillä Kenian lainsäädännön mukaan isä merkitään lapsen syntymätodistukseen joko vanhempien yhteisestä pyynnöstä tai vanhempien avioliitosta esitettävän luotettavan selvityksen perusteella.²²⁹

Edellisistä ratkaisuista poiketen, hovioikeus 7.5.2013 antamassaan päätöksessään nro 1305 (dnro H 12/2605) kuitenkin katsoi, että Filippiineillä annettua syntymätodistusta ei voitu pitää

²²⁶ Ks. Lapsen oikeuksien sopimuksen artiklat (SopS 59—60/1991), internet:

http://www.minedu.fi/export/sites/default/lapset_nuoret_perheet/lapsenoikeudet/Artiklat_1_-54.pdf

²²⁷ Ks. ratkaisusta tarkemmin eriävä mielipide perusteluineen, Finlex, Helsingin HO 5.7.2013, päätös Nro 2064, internet: [http://www.finlex.fi/fi/oikeus/ho/2013/helho20132064?search\[type\]=pika&search\[pika\]=isy%20vahv*](http://www.finlex.fi/fi/oikeus/ho/2013/helho20132064?search[type]=pika&search[pika]=isy%20vahv*).

²²⁸ Hovioikeuden päätös Nro 2029.

²²⁹ Hovioikeuden päätös Nro 1736.

isyysuhteen vahvistavana päätöksenä. Asianosaiselta saadusta selvityksestä ilmeni, että Filippiinien lainsäädännön ja oikeuskäytännön mukaan äidin aviomiestä pidetään aina lapsen isänä. Hakija ei myöskään ollut esittänyt riittävää selvitystä sen väitteensä tueksi, että rekisteröintimenettely syrjäyttäisi lainsäädännön vahvistaman isyysoletaman. Filippiineillä ei tunneta avioeroa ja vaikka hakija oli kiistattomasti lapsen isä, ei sitä Filippiinien lainsäädännön mukaiseen isyysoletamaan vedoten voitu vahvistaa Suomessa. Tilanteeseen ei vaikuttanut edes se, että lapsen äiti ei ollut ollut 12 vuoteen missään tekemisissä virallisen aviomiehensä kanssa eikä tiennyt tämän olinpaikkaa. Näin ollen hovioikeus totesi kyseisen vieraassa valtiossa annetun päätöksen tunnustamiselle olevan este eikä vahvistanut isyysuhdetta Suomessa.²³⁰

On tärkeää huomata, että päätöksen tunnustamiseen vaikuttaa olennaisesti ulkomaisen valtion lainsäädäntö. Tämän vuoksi sijaissyntyysmaata valittaessa, tulisi selvittää myös kyseisen valtion lainsäädäntöä tältä osin. Asianosaisten selvitysvastuu riittävän tiedon hankkimisessa korostuu, sillä edellä mainitussa tapauksessa (ratkaisunumero 1305) päätöksen tunnustaminen kaatui hakijan puutteelliseen selvitykseen vieraan valtion oikeudesta. Selvityskynnys on siis tässä tapauksessa ollut melko korkealla,²³¹ eikä vieraan valtion lainsäädännön vastaista päätöstä voida tunnustaa, vaikka biologinen totuus sitä puoltaisikin.

²³⁰ Hovioikeuden päätös Nro 1305.

²³¹ Vieraan oikeuden selvityskynnyksestä tarkemmin: Mikkola, Tuulikki, Vierasta oikeutta koskevasta selvityskynnyksestä oikeudenkäynnissä (LM 2012).

8 LOPUKSI

Sijaissynty on herättänyt värikästä keskustelua niin puolesta että vastaan. Olen ottanut käsittelyyni sekä oikeuskirjallisuudessa esille tulleita kannanottoja että yleisiä mielipiteitä. Näin ollen argumenteissa on nähtävissä sekä oikeudellinen että humaani perusarvoihin perustuva näkökulma.

8.1 SIIJAISYNNYTYSTÄ VASTUSTAVIA ARGUMENTTEJA

Sijaissynty on nähty ongelmallisena järjestelynä, sillä se tuottaa vanhemmuutta koskevia samanaikaisia mutta toisilleen vastakkaisia odotuksia ja merkityksiä. Tämän vuoksi sijaissyntysjärjestelyiden oikeudellista sääntelyä on myös pidetty mahdottomana tehtävänä.²³²

Kaupallisessa sijaissyntyksessä aiotun parin lasta kantavalle naiselle maksettava korvaus nähdään yleensä kielteisenä, koska sen väitetään johtavan sijaissynttäjiksi lupautuvien naisten hyväksikäyttöön. Tätä perustellaan sillä, että vaikeassa taloudellisessa tilanteessa oleva nainen voi nähdä kohtunsa vuokraamisen ratkaisuna ahdinkoonsa ja siksi kokea houkutusta ryhtyä kyseiseen järjestelyyn.²³³ Hyväksikäytön nähdään kohdistuvan juuri vähäosaisiin naisiin, sillä heidän tilanteessaan sijaissynttäjäksi ryhtymiseen vaikuttaa taloudellinen pakko ja tämän katsotaan olevan syynä siihen, etteivät he ryhdy järjestelyihin vapaasta tahdostaan.

Luokkaerot näkyvät yleensä siitä, että monet sijaissynttäjiksi lähtevät naiset ovat asiakkaitaan vähävaraisempia. Kaupallista sijaissynttystä vastaan olevat huomauttavat, ettei taloudellinen ahdinko oikeuta henkilöä rahallista korvausta vastaan käyttämään omaa kehoaan ja lisääntymiskykyään mielihalujensa mukaisesti.²³⁴ Kaupallisen sijaissynttyksen vuoksi lisääntymisen pelätään kaupallistuvan kokonaan ja tällaista dominoefektiä pyritään välttämään.²³⁵ Vastustajat ovat myös maininneet, että pahimmassa tapauksessa tulevaisuudessa

²³² Etenen lausunto (2011) s. 10.

²³³ Field (1988) s. 26.

²³⁴ Kaplan ja Tong (1994) s. 300-309.

²³⁵ Radin (1992) s. 190.

kukoistaa kaupankäynti, jossa tilaajapariskuntien jäädytettyjä alkioita ja siemennestettä kuljetetaan ympäri maailmaa siirrettäväksi sijaissyntyttäjiin.²³⁶

Kohdunvuokrausta on oikeuskirjallisuudessa verrattu myös prostituutioon, sillä vastustajien mukaan sijaissyntyttäjä myy itseään kohdun vuokraamisen kautta saadakseen yhdeksän kuukauden kuluttua rahallisen korvauksen. Motiiveina molempiin nähdään olevan taloudellinen syy ja näin ollen vastustajien mielestä, kuten ei prostituutiokaan, ei myöskään sijaissyntyttäjäksi ryhtyminen voi perustua vapaaseen valintaan eikä yhteiskunnan tulisi siksi sitä hyväksyä.²³⁷ Toimintaa ei pidetä hyväksyttävänä, sillä yksilön kaupallistamisen nähdään aiheuttavan sen, ettei yksilöä oteta huomioon kokonaisuutena vaan arvotetaan rahallisesti sekä ajatellaan ominaisuuksien olevan vaihdettavissa olevia.²³⁸

Kaupallisen sijaissyntytyksen on väitetty muistuttavan lapsikauppaa. Se on syy siihen, miksi joissakin Yhdysvaltojen osavaltioissa tämä sijaissyntytyksen kaupallinen muoto eli kohdunvuokraus on kielletty.²³⁹ Sijaissyntyttäjälle maksettavan palkkion katsotaan olevan korvaus sijaissyntyttäjälle raskaudesta ja synnytyksestä. Vastustajien silmissä se voidaan kuitenkin nähdä korvauksena sijaissyntyttäjälle sisällään kantamansa lapsen myymisestä, jolloin sijaissyntyttäjän käyttö luonnollisesti rikkoo olennaisesti lapsikaupan kieltäviä lakeja,²⁴⁰ sillä kyseiset lait on säädetty juuri siksi, ettei lasten tarvitsisi pelätä, että heidät korvausta vastaan erotetaan perheestään ja myydään.²⁴¹

Kohtuaan ei tulisi vuokrata rahallista korvausta vastaan, vaan korkeintaan antaa se pelkästä auttamisen halusta aiottujen vanhempien tulevan lapsen kasvupaikaksi. Altruistista sijaissyntytystä ei useiden vastustajienkaan silmissä nähdä niin kielteisenä ilmiönä kuin kohdunvuokrausta, mutta vasta-argumentteja tätäkin sijaissyntytyksen muotoa vastaan on olemassa.

Vastustajien mielestä altruistisen sijaissyntytyksen nähdään olevan naisia sortavaa toimintaa, sillä naisilta odotetaan altruistista käyttäytymistä ja miehiltä taas ei. Sijaissyntytykseen

²³⁶ Field (1988) s. 43.

²³⁷ Overall (1987) s. 122-124.

²³⁸ Radin (1992) s. 179-180.

²³⁹ Liu (1991) s. 112.

²⁴⁰ Robertson (1994) s. 140.

²⁴¹ Andrews (1992) s. 214.

kielteisesti suhtautuvien mielestä altruismi-käsitteen kautta pyritään kaunistelemaan naisten epätasa-arvoa suhteessa miehiin.²⁴² Naiset nähdään lahjoina ja lahjoittajina ja sijaissyntyysjärjestelyt vahvistaisivat tätä kantaa. Tämän mukaan naisilla on sekä henkilökohtainen että sosiaalinen velvoite auttaa, mikä taas on syynä siihen, miksi altruistiseen sijaissyntytykseen usein suhtaudutaan yhteiskunnassa positiivisesti.²⁴³ Esimerkiksi lapsen synnyttäminen kohduttomalle sisarelleen voidaan nähdä suurimpana lahjana, minkä nainen toiselle voi antaa.²⁴⁴

Vahvat perhesiteet on nähty myös ongelmallisena, sillä niiden seurauksena nainen voidaan painostaa synnyttämään lapsi jollekin perheenjäsenelleen ja näin naiset voivat joutua kokemaan emotionaalista hyväksikäyttöä, mikäli sijaissyntyys on sallittua.²⁴⁵ On myös esitetty, että jos naiset ovat valmiita ryhtymään auttamisen halusta sijaissyntyttäjäksi ventovieraillekin ihmisille, lapsettoman lähisukulaisen auttaminen todennäköisesti koetaan vielä suuremmaksi velvollisuudeksi, josta on hankala kieltäytyä.²⁴⁶

Sijaissyntyttäjien motiiveihin on myös kiinnitetty huomiota. Sijaissyntyttäjiksi hakevien naisten haastatteluissa kävi ilmi, että palkkion saaminen oli suurin syy järjestelyyn lähtemisessä.²⁴⁷ Taloudellinen korvaus ei kuitenkaan ole ollut ainut syy sijaissyntyttäjäksi ryhtymiselle, sillä se ei selitä altruistisiin sijaissyntyysjärjestelyihin hakeutuvien naisten motiiveja. Sijaissyntyttäjiksi hakeutuvat naiset sanoivat haluavansa antaa elämän suuren lahjan sitä hartaasti toivoville pareille. Monet näistä naisista olivat kokeneet jo aikaisemmin raskauden sekä synnytyksen ja halusivat kokea nämä heidän mielestään miellyttävät kokemukset uudestaan. He olivat tunteneet itsensä puoleensavetävimmiksi ja nauttineet huomiosta, jota raskaana ollessaan saivat. Lisäksi sijaissyntyttäjät havaitsivat pystyvänsä sijaissyntytyksen avulla käsittelemään aikaisempia menetyksen tunteitaan, joita olivat nuorempina joutuneet kokemaan abortin tai oman lapsensa adoptioon antamisen vuoksi.²⁴⁸

²⁴² Raymond (1990) s. 10-11.

²⁴³ Raymond (1990) s. 7.

²⁴⁴ Raymond (1990) s. 9.

²⁴⁵ Etenen lausunto sijaissyntyysjärjestelyistä (2011) s. 3.

²⁴⁶ Narayan (1995) s. 184.

²⁴⁷ Parker (1983) s. 117.

²⁴⁸ Parker (1983) s. 118.

Näitä kaikkia sijaissyntyttäjien motiiveja on kritisoitu, sillä naisen syitä ryhtyä sijaissyntyttäjäksi pidetään itsekkäinä ja lisäksi sijaissyntyttäjien katsotaan käyttävän lasta hyväksi saadakseen palkkion, miellyttäviä kokemuksia tai käydäkseen läpi jotain aikaisemmin kokemaansa traumaattista kokemusta ja näin ollen hän välineellistää kantamansa lapsen. Jotkut ihmiset ovatkin sitä mieltä, että sijaissyntyttäjille suoritettavat maksut tulisi kieltää, sillä he olettavat, että naiset ryhtyvät sijaissyntyttäjiksi vain palkkion vuoksi.²⁴⁹

Altruistiseenkin sijaissyntytykseen sanotaan liittyvän lapselle haitallisia piirteitä. Lasta kantaneen naisen ja lapsen erottamisen katsotaan aiheuttavan pitkäaikaisia traumoja synnyttäneen äidin lisäksi myös lapselle. Lapsi voi kokea itsensä hylätyksi ja hänelle voi joskus myöhemmin elämässään tulla tarve nähdä hänet synnyttänyt nainen. Viattomasta lapsesta väitetään sijaissyntytysjärjestelyjen kautta tulevan hyödyke, jota pahimmassa tapauksessa kukaan järjestelyn osapuoli ei halua. Tällaista tilannetta pelätään erityisesti silloin, jos lapsi syntyykin esimerkiksi sairaana. Sopimus sijaissyntytysjärjestelyistä suunnitellaan niin, että sijaissyntyttävä sekä lasta haluava pari ovat tyytyväisiä ja tällöin sopimushyödykkeen eli syntyvän lapsen intressien väitetään jäävän toissijaisiksi. On myös väitetty, että ihmisen elämisen tarkoitus ei saa olla se, että hän täyttää jonkun toisen ihmisen tarpeita ja haluja.²⁵⁰

8.2 SIIJAISYNTYTYSTÄ TUKEVIA ARGUMENTTEJA

Vastustajien mielestä hyvä vaihtoehto näyttää olevan, että sijaissyntytysjärjestelyjen avulla syntyvä lapsi ei saa ollenkaan mahdollisuutta elämään eikä pääse aiottujen vanhempien perheeseen. Lapsen etuun vedoten sijaissyntytysvastaisissa argumenteissa esitetään, että olisi parempi, ettei sijaissyntytöksellä alkunsa saanut lapsi koskaan syntyisikään. Sijaissyntyttyksen puolestapuhujat ovat kuitenkin sitä mieltä, että sijaissyntyttyksen haitat ovat paljon pienemmät kuin siitä koituvat hyödyt. Kaikkien järjestelyn osapuolien nähdään hyötyvän omalla tavallaan sijaissyntytysjärjestelystä²⁵¹, ja samalla näistä järjestelyistä tulee yhteiskunnallekin etua syntyvyyden kasvun muodossa.

²⁴⁹ Parker (1983) s. 117.

²⁵⁰ Krimmel (1992) s. 63-64.

²⁵¹ Robertson (1992) s. 47.

Avustettujen lisääntymismenetelmien kehittyessä hedelmättömien naisten lisäksi myös kohduttomille naisille on tullut mahdollisuus saada oma biologinen lapsi. Miesten lapsettomuutta hoidetaan viimekädessä lahjasiittiöiden avulla. Miesten ja naisten tasa-arvoon vedoten onkin vaadittu, että sijaissyntyttäjän käyttö tulisi sallia, sillä myös naisesta johtuvaa lapsettomuutta tulisi ehkäistä siihen keksityn ratkaisun avulla, niin kuin miehestäkin johtuvaa lapsettomuutta ehkäistään.²⁵²

Sijaissyntytyistä puolletaan myös perheen perustamisen oikeuteen vedoten. Perheen perustamista pidetään yhteiskunnassa tärkeänä arvona ja vanhemmuus on monille elämän antoisimpia kokemuksia. Lisääntymistä ei tulisikaan rajoittaa kevyin perustein, sillä se on tärkeä asia yksilöille kuin yhteiskunnallekin.²⁵³ Näin ollen kun sijaissyntytyjärjestelyt ovat lääketieteen kehittyessä mahdollisia, tulisi niitä myös olla mahdollisuus käyttää näin tärkeän asian hyväksi. Parilla tulisi olla oikeus tarvittaessa lisääntyä lisääntymisteknologian menetelmien avulla, sillä hedelmättömyyden ei enää nykyteknologian valossa tulisi estää heitä lisääntymästä.²⁵⁴ Näin kehittyneessä maailmassa myöskään kohduttomuuden ei tarvitsisi enää olla lisääntymisen esteenä.

Sijaissyntyttäjälle maksettavaa kohtuullista korvaustakaan ei pidetä mahdottomana ajatuksena. Tätä on perusteltu sillä, että lisääntymislääketieteen alueella työskentelevät lääkärit saavat hyvän korvauksen, kun hoitavat lapsettomia pareja. Siksi sanotaan olevan kohtuullista, että sijaissyntyttäjänkin saisi korvauksen avunannostaan. Sillä tällä toisille lasta kantavalla sijaissyntyttäjällä ei ole raskauden aikana mahdollisuutta saada ansioita muulla tavalla,²⁵⁵ joten sopiva korvaus ei olisi kohtuuton. Kohdunvuokrauksen kannattajat näkevätkin epäoikeudenmukaisena sen, että adoptiotoimistot ja hedelmöityshoitoklinikat voivat periä maksuja, mutta sijaissyntyttäjälle, joka on valmis muuttamaan elämänsä yhdeksän kuukauden ajaksi ja synnyttämään aiottujen vanhempien lapsen, ei korvauksen maksamista sallita.²⁵⁶

On vedottu myös siihen, että jos sijaissyntyttäjälle ei saa maksaa palkkiota, se loukkaa lapsettoman parin perheen perustamisen oikeutta. Sillä vain harvat naiset ryhtyvät

²⁵² Robertson (1994) s. 40-41.

²⁵³ Robertson (1994) s. 24.

²⁵⁴ Robertson (1994) s. 32.

²⁵⁵ Zipper ja Sevenhuijsen (1988) s. 128-129.

²⁵⁶ Hatzis (2003) s. 421.

sijaissynnytysoikeuteen ilman mitään palkkiota ja tällöin aiottujen vanhempien on vaikeampi saada lasta, jos kukaan ei suostu sitä pelkäästä auttamisen halusta kantamaan.²⁵⁷ Sijaissynnytyksestä maksettavan korvauksen kannattajat muistuttavat vastustajia siitä, että korvaus maksetaan sijaissynnyttäjälle lapsen kantamisen ja synnyttämisen johdosta. Vastustajien lapsikauppaväitteisiin kohdunvuokrauksen puolestapuhujat vastaavat siten, että raskaudenaikaisessa sijaissynnytyksessä alkio on geneettisesti aiottujen vanhempien ja kuuluu heille. Näin ollen sijaissynnyttäjä tarjoaa vain palvelua, sillä hän ei voi myydä sellaista, mitä ei omista (aiottujen vanhempien sukusoluista luotu alkio ei kuulu sijaissynnyttäjälle).²⁵⁸

Sijaissynnytyksen kieltämisen kautta on tarkoitus suojella eri tahoja ja estää väärinkäytökset. Toisaalta sijaissynnytyksen kieltäviä lakeja voidaan pitää liian suojelevina.²⁵⁹ Sijaissynnytysoikeuden onnistuminen Suomessa kymmenen vuoden ajan ennen hedelmöityshoitolaisten sijaissynnytysoikeuden voimaantuloa sekä vielä nykyaikanakin monissa ulkomaisissa valtioissa hyvin toimivat sijaissynnytysoikeudet ovat näyttöä siitä, että niiden salliminen tarjoaisi realistisen vaihtoehdon lapsettomille.

²⁵⁷ Liu (1991) s. 107.

²⁵⁸ Hatzis (2003) s. 420.

²⁵⁹ Field (1988) s. 27.

9 LOPPUPÄÄTELMÄT

Tutkielmassani olen käsitellyt sekä sijaissynnytyksen altruistista muotoa että kaupallista sijaissynnytystä eli kohdunvuokrausta. Olen esitellyt sijaissynnytyksensyntyksen historiaa ja nykyistä tilannetta Suomessa sekä tehnyt kansainvälistä vertailua selvittämällä sijaissynnytyksen sallittavuutta ulkomaisissa valtioissa. Olen pyrkinyt valitsemaan käsiteltäväksi sellaisia ulkomaisia valtioita, joissa on toisistaan poikkeavaa sijaissynnytyjärjestelyitä koskevaa sääntelyä, sillä tämä auttaa hahmottamaan sitä vaihtoehtojen kirjoa, joilla sijaissynnytyks voidaan käytännössä toteuttaa.

Keskityn loppupäätelmissäkin käsittelemään sijaissynnytyjärjestelyitä lapsen lisäksi biologisten ja oikeudellisten vanhempien oikeuksien kannalta. Biologisten ja oikeudellisten vanhempien lisäksi myös termi sosiaaliset vanhemmat on kuitenkin hyvä ottaa huomioon. Sosiaaliset vanhemmat ovat henkilöitä, jotka hoitavat ja huolehtivat lapsesta vaikka he eivät olisi lapsen oikeudellisia vanhempia eikä heillä olisi biologistakaan sidettä lapseen. Lapsi luonnollisesti kiintyy häntä hoitaviin henkilöihin ja näistä henkilöistä tulee lapselle tärkeitä siitä riippumatta, ovatko kyseiset henkilöt lapsen oikeudellisia tai biologisia vanhempia vai eivät. Myöhemmin lapselle voi kuitenkin tulla tarve nähdä sosiaalisten vanhempiensa lisäksi myös oikeudelliset tai biologiset vanhempansa, mikäli he jostain syystä ovat eri henkilöitä. Sijaissynnytyjärjestelyissä lapsesta huolehtivat henkilöt yleensä kuitenkin ovat myös lapsen biologisia vanhempia (hedelmöitetty aiottujen vanhempien sukusoluista) ja järjestelyn edetessä alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti, heistä tulee lapsen oikeudellisetkin vanhemmat (toteutusmaan lakien mukaisesti joko adoption tai lapsesta luopumissopimuksen kautta).

Niin kuin olen tutkielmassani pyrkinyt tuomaan esille, sijaissynnytyks herättää ristiriitaisia kannanottoja. Sen ei kuitenkaan pitäisi olla este tämän hedelmöityshoitomuodon hyväksymiselle. Etenen sijaissynnytyjärjestelyistä antamassa lausunnossakin todetaan, ettei asioita saisi kieltää pelkästään sen vuoksi, että asia on vaikea tai siitä *voi seurata* väärinkäytöksiä.²⁶⁰ Sijaissynnytyks on kattavan sääntelyn vaikeuksista ja vasta-argumenteista huolimatta tänäkin päivänä käytössä useissa maissa ja myös Suomessa kyseistä lapsettomuuden hoitomuotoa on toteutettu yli 10 vuoden kokemuksella, ennen kuin sijaissynnytyjärjestelyt kiellettiin hedelmöityshoitolailla.

²⁶⁰ Etenen lausunto sijaissynnytyjärjestelyistä (2011) s. 5-6.

Tämän hyvin toimivan avustetun lisääntymismuodon ansiosta onkin siis syntynyt monia lapsia, joita ei olisi edes olemassa, ellei sijaissynnytysjärjestelyitä olisi ollut mahdollista käyttää.

Yhdyn Outi Hovattan kantaan siinä, että traditionaalisessa sijaissynnytyksessä ei periaatteessa ole edes kyse sijaissynnytyksestä, vaan normaalista keinohedelmöityksestä, jonka jälkeen sijaissynnyttäjä adoptoi oman lapsensa aiotuille vanhemmille. Tämä voi luonnollisesti olla järjestelyn osapuolille emotionaalisesti paljon raskaampaa, koska traditionaalisessa sijaissynnytysjärjestelyssä sijaissynnyttäjä sitoutuu ennalta adoptoimaan biologisen lapsensa aiotuille vanhemmille ja tämä geneettinen side voi johtaa sijaissynnyttäjän mielenmuuttumiseen helpommin. Tätä voikin verrata niihin tilanteisiin, joissa nainen tulee tahtomattaan raskaaksi ja päättää synnyttää lapsen, mutta antaa sen sitten heti adoptoitavaksi. Vaikka näissä tilanteissa nainen olisi koko raskausajan ollut varma päätöksestään, voi synnytyksen jälkeen mieli kuitenkin muuttua, kun edessä on geneettisesti oma pieni vauva. Väittäisin, että tilanne olisi toinen, jos kävisikin ilmi, ettei lapsi ole geneettisesti naisen oma.

Niissä valtioissa, joissa sijaissynnytyssopimukset ovat sallittuja, sijaissynnyttäjää sitovat traditionaalisessakin sijaissynnytyksessä sopimusoikeudelliset velvoitteet. Näissä tapauksissa, joissa on käytetty sijaissynnyttäjän omaa munasolua, on kuitenkin helpompi ymmärtää mielensä muuttanutta sijaissynnyttäjä. Voisikin olla parempi, ettei sijaissynnyttäjää sotkettaisi ollenkaan geneettisesti tähän prosessiin, vaan niissä tapauksissa, joissa aiottujen vanhempien vaimon munasolua ei voitaisi käyttää, käytettäisiin vaikka jonkun ulkopuolisen lahjoittamaa sukusolua, mutta ei sijaissynnyttäjän omaa sukusolua. Tällä voitaisiin välttää luopumisongelmien syntyminen, kun lapsen geneettinen äiti ja synnyttäjä olisivat eri henkilöitä, kuten sijaissynnytysjärjestelyissä he usein ovatkin. Tällöin sijaissynnyttäjällä ei ole geneettistä sidettä kantamaansa lapseen, ja tilanne on vähemmän riskialtis.

Useat sijaissynnyttäjät ovat hoitaneet prosessin asianmukaisesti myös traditionaalisissa sijaissynnytyksissä, vaikka tämän sijaissynnytystyypin edustamissa tapauksissa tosin onkin ollut enemmän ongelmia kuin raskauden aikaisissa sijaissynnytyksissä, joissa lapsi ei ole geneettisesti sijaissynnyttäjän. Laki suojaa biologiala, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että ulkomaisissa valtioissa sijaissynnyttäjillä on oikeuksia lapseen, joka on hedelmöitetty hänen omasta munasolustaan.

Tilanne on siis sama kuin raskauden aikaisissakin sijaissyntytyksissä, eli laki suojaa niitä tahoja, jotka ovat geneettisesti lapsen vanhemmat.

Yhdysvalloissa lapsen luovutukseen liittyvistä riidoista suurin osa onkin liittynyt juuri traditionaaliseen sijaissyntytykseen eli tapauksiin, joissa on käytetty sijaissyntyttäjän omaa munasolua.²⁶¹ Geneettisen siteen lisäksi tilanteeseen vaikuttaa myös itse prosessi, sillä sijaissyntyttaja luo varmasti aivan erilaisen suhteen sisällään kasvavaan lapseen, kun tietää kantavansa lasta muille, kuin jos hän kantaisi itselleen kasvatettavaksi jäävää omaa lasta. Se, että lapsi on sijaissyntyttäjälle geneettisesti täysin vieras, edesauttaa myös lapsen luovuttamisprosessia sijaissyntyttäjän kannalta.

Raskaudenaikaisessa sijaissyntytyksessä sijaissyntyttaja kantaa aiottujen vanhempien sukusoluista hedelmöitettyä lasta ja tällöin tilanteessa ei ole traditionaalisen sijaissyntytyksen kaltaista ongelmaa, koska lapsi ei ole sijaissyntyttäjän. Sijaissyntyttäjät ovatkin haastatteluissa kertoneet, että sisällään kasvavaan lapseen suhtautuu eri tavalla, kun se on geneettisesti toisten ja kun luovuttamisesta on edeltäpäin sovittu. Sijaissyntyttaja siis tietää järjestelyyn ryhtyessään, mitä tulevan pitää ja lapsen kasvaminen hänen sisällään on vain väliaikainen järjestely.

Sijaissyntytykseen negatiivisesti suhtautuvat ovat kuitenkin vedonneet raskaana olevan naisen ja lapsen väliseen kiintymyssuhteeseen. Sijaissyntyttäjällä väitetään olevan suurempi riski sairastua masennukseen, koska lapsesta luopuminen voi aiheuttaa henkisiä vaikeuksia tai masennusriskejä. Tämä on kuitenkin hyvin harvinaista²⁶² ja masennusriski liittyy tavallisesti niin sanottuihin normaaleihinkin synnytyksiin.²⁶³ Sijaissyntyttäjän taipumukset ja elämäntilanne selvitetäänkin perusteellisesti ennen järjestelyn aloittamista, joten näiden tiukkojen kriteerien puitteissa riskit pienenevät. Vastustajien on helppo vedota kaikkiin mahdollisiin riskivaihtoehtoihin, mutta riskin mahdollisuushan on aina olemassa lääketieteellisissä operaatioissa. Riskeistä huolimatta Suomessakin toteutetaan myös elinten siirtoja eläviltä ihmisiltä sekä muita altruistisiksi luokiteltavia lääketieteellisiä toimenpiteitä.²⁶⁴

²⁶¹ Hovatta (1989a) s. 41.

²⁶² Etenen lausunto sijaissyntytyjärjestelyistä (2011) s. 3.

²⁶³ Ks. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Miten voin auttaa masentunutta äitiä hoitopolun avulla?, internet: http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/toimintatavat/masentuneen_aidin_hoitopolku.

²⁶⁴ Ks. Lötjönen (2009) s. 5-6.

Lapsen erottamisella hänet kantaneesta ja synnyttäneestä naisesta on väitetty olevan haitallisia vaikutuksia lapsen kehitykseen, mitkä voivat ilmetä vasta myöhemminkin. Vieroitusoireisiin vetoaminen tuntuu kuitenkin kaukaa haetulta, sillä ellei sijaissynnytysjärjestelyiden avulla syntyneille lapsille ole kerrottu alkuunsaattamistavastaan, ihmisillä on harvoin muistikuvia siitä, kenen sisällä he ovat kehitysvaiheensa ensimmäiset yhdeksän kuukautta viettäneet. Lapsen synnyttäneeseen naiseen kiintymisteoriaa heikentää myös se tosiasia, että lapsen kiintymyssuhteen muodostumisen tärkein herkkyyskausi on vasta 7-9 kuukauden iässä.²⁶⁵ Tällöin lapsi kiintyy hänen kanssaan aktiivisesti toimiviin ihmisiin eniten, joten lapsen syntymän jälkeisellä ajalla näyttää olevan raskausaikaa suurempi merkitys lapsen kehitykseen.

Adoptiolapsien taustastaan riippumatonta normaalia kehitystä ei kyseenalaisteta. Heistä tulee myös yleensä aivan normaaleja aikuisia, vaikka heidät on erotettu synnyttäneestä ja vieläpä biologisestakin äidistään. Raskauden aikaisissa sijaissynnytysjärjestelyissä syntynyt lapsi on geneettisestikin aiottujen vanhempien yhteinen, ei siis sijaissynnyttäjän. Niinpä tällä menetelmällä syntyneelle lapselle ei edes voi tulla samanlaista juuriensa etsimisen vaihetta kuin adoptiolapsille, jotka ovat saaneet tietää, etteivät ole biologisesti vanhempiansa, joiden luona ovat kasvaneet.

On mahdollista, että jossakin vaiheessa elämänsä aikana sijaissynnytysjärjestelyiden avulla syntyneille lapsille ilmaantuu psykologisia ongelmia. Ongelmat eivät ole välttämättä peräisin sijaissynnytyksestä, vaan psykologisia ongelmia voi tulla kenelle tahansa erinäisistä syistä johtuen. Robertsonin mukaan sijaissynnyttäjän käytön aiheuttamat haitat ovat verrattavissa adoptoitujen lasten ja heterologisen inseminaation avulla syntyneiden lasten kokemiin haittoihin. Näistä mahdollisista haitoista huolimatta sekä adoptio että heterologinen keinosiemennys ovat yhteiskunnassa hyväksytyjä tapoja saada lapsi ja moni pariskunta onkin saanut lapsen juuri kyseisten keinojen avulla. Robertsonin mielestä myöskään sijaissynnytyksen käyttöä ei siis tulisi kieltää siitä mahdollisesti syntyvälle lapselle aiheutuviin haittoihin vedoten.²⁶⁶ Myöskään eurooppalaisten tutkimusten mukaan sijaissynnyttäjän käytöstä ei todettu olevan mitään negatiivisia vaikutuksia lapsille. Suomessakaan toteutettujen

²⁶⁵ Munter (2001) s. 43.

²⁶⁶ Robertson (1994) s. 119-120.

sijaissynnytyjärjestelyiden avulla syntyneistä lapsista ei ole tullut tietoon mitään sijaissynnytyksestä johtuvia haittoja.²⁶⁷

Suomessa toteutetuissa sijaissynnytyksissä lapsen luovutuksissa ei ilmennyt ongelmia. Sijaissynnytyslainsäädännön puuttuessa, lapsen luovuttaminen aiottuille vanhemmille toteutettiin adoptiolla. Vaikka Suomen tapauksissa sijaissynnyttäjät adoptoivat lapsen sovitus mukaisesti, silti olisi kyllä järkevää turvata aiottujen vanhempien asema. Mater semper certa est -periaatteen noudattaminen tuo huomattavaa epävarmuutta aiottujen vanhempien tilanteeseen, kun he saavat pelätä, saavatko oman biologisen lapsensa itselleen vai eivät. Tähän olisi siis syytä kiinnittää huomiota, mikäli sijaissynnytyksessä hyväksytään jälleen Suomessakin. Ulkomailla tähän on varauduttu sijaissynnytyssopimuksin ja todella kätevää on myös se, että joissakin maissa, esimerkiksi Venäjällä, sijaissynnyttäjän synnyttämä lapsi on suoraan oikeudellisesti aiottujen vanhempien lapsi, eikä sijaissynnyttäjistä tule missään prosessin vaiheessa lapsen äitiä, toisin kuin Suomessa ennen sijaissynnytyksen kieltämistä.

Useissa maissa kuitenkin synnyttäneen äidin oikeutta pidetään vieläkin niin vahvana, että sijaissynnytyjärjestelyistä huolimatta hänen äitiydestään pidetään tiukasti kiinni, ellei tämä synnyttänyt nainen sitten pätevästi itse halua lapsesta luopua. Zipper ja Sevenhuijsen tähdentävät, että sijaissynnytyjärjestelyitä silmällä pitäen mater semper certa est -sääntö ei ole enää mikään ikuinen totuus. He kuitenkin korostavat, että synnyttäneen naisen oikeuksien suojeleminen perhelainsäädännön avulla on tärkeää.²⁶⁸ Mutta on hyvä myös muistaa, että lapsella on oikeus molempiin vanhempiinsa.²⁶⁹ Niissä raskauden aikaisen sijaissynnytyksen tapauksissa, joissa mielensä muuttaneen sijaissynnyttäjän annettaisiin pitää lapsi, lapsi ei saisi kumpaakaan biologista vanhempaansa, kun sijaissynnyttäjän ns. oikeudet menisivät aiottujen vanhempien sekä heidän lapsensa oikeuksien edelle.

Aiottujen vanhempien geneettisen lapsen sijaissynnyttäjäksi ryhtyneellä naisella näyttäisi siis olevan tässä prosessissa todella vahva asema. Tämä on erikoista verraten siihen, että mikäli toinen vanhemmista veisi lapsen luvatta vaikkapa vieraaseen maahan mukanaan, voitaisiin heti

²⁶⁷ Etenen lausunto sijaissynnytyjärjestelyistä (2011) s. 2.

²⁶⁸ Zipper ja Sevenhuijsen (1988) s. 129.

²⁶⁹ Ks. Euroopan parlamentin sovittelija kansainvälisissä vanhempien tekemissä lapsikaappauksissa, internet: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/fi/000c205a13/Lapsikaappausten-sovittelija.html>.

soveltaa lapsikaappaussäännöstä. Tällaisessa tilanteessa valtioiden tulisi tulkinnallisissakin tapauksissa pyrkiä lapsikaappaussopimuksen keskeisidean eli lapsen palauttamisen tehokkaaseen toteutumiseen.²⁷⁰ Lapsen oikeuksista pidetään joissakin tapauksissa siis tiukasti kiinni, mutta sijaissynnyttäjän oikeudet kuitenkin näyttäisivät ohittavan viattoman lapsen edun. Voidaankin kysyä, miksi naisella, joka tietoisesti lupautuu sijaissynnyttäjäksi, on pelkän lapsen kantamisen ja synnyttämiseen vedoten oikeus viedä toisten ihmisten biologinen lapsi? Eikö tämä olisi jo luettavissa kaappaukseksi? Mihin on unohtunut lapsen etu ja hänen oikeutensa biologisiin vanhempiinsa? Tulevaisuudessa tällaisten tapausten kautta biologisesta alkuperästään kuulevat sijaissynnytyslapset juuriaan etsiessään kysyisivät, miksi hänen oikea isänsä ja äitinsä ovat luopuneet hänestä. Vastaus tuohon kysymykseen kaikessa karkeudessaan kuuluisikin: koska laki ja oikeuskäytäntö niin pakottivat.

Oikeudellinen ja biologinen vanhemmuus voivat toki poiketa toisistaan, ja adoptiolasten sekä lahjasukusoluista hedelmöitettyjen lasten kohdalla näin luonnollisesti onkin. Sukusolunsa luovuttaneilla henkilöillä ei ole mitään oikeuksia siitä syntyneeseen lapseen. Tällöin *mater semper certa est* -sääntö suojelee lapsen hankkimista suunnitellutta pariskuntaa, sillä luovutetusta munasolusta syntyneen lapsen äiti on sen synnyttänyt nainen. Tämä onkin järkevää, sillä tällaisissa tapauksissa synnyttäjän tarkoituksena on ollut hankkia itselleen kasvatettavaksi tuleva lapsi, toisin kun sijaissynnytystapauksissa. Synnyttäneen äidin munasolut eivät vain ole olleet tarpeeksi hedelmällisiä ja siksi on jouduttu käyttämään lahjamunasolua, jotta tämän lasta haluavan parin toive voisi toteutua.

Sijaissynnytystapauksissa sijaissynnyttäjän tarkoituksena ei ole synnyttää lasta itselleen, ja näissä raskauden aikaisissa sijaissynnytyksissä lapsi on vielä geneettisestikin aiottujen vanhempien. Sijaissynnyttäjän hedelmällisyydellä ei siis tässä tapauksessa ole merkitystä, sillä järjestelyn tarkoituksena on yleensä saada aiotuille vanhemmille oma geneettinen lapsi. Sukusolujensa luovuttajakaan ei voi vaatia oikeuksiaan hänen lahjamunasolustaan syntyneeseen biologiseen lapseensa, sillä luovuttajalla ei ole oikeuksia eikä velvollisuuksia luovuttamastaan sukusolusta syntyvään lapseen.²⁷¹ Sukusolun luovuttajille selvitetäänkin nämä kyseiseen

²⁷⁰ Mikkola (2012) s. 110.

²⁷¹ Ks. Lääkärin etiikka (2013) s. 87.

prosessiin liittyvät oikeudelliset seikat²⁷² ja näin ollen tähän toimeen lähteneet henkilöt tietävät jo sukusolujaan luovuttaessaan, mitä tulevan pitää.

Sijaissyntyttäjän pitäisikin olla samassa asemassa kuin munasolujen luovuttajan, mutta näin ei nykyisen lainsäädännön mukaan ole, sillä äitiys on sidottu synnytykseen. Näin ollen nykyisen lainsäädännön vallitessa hedelmätön nainen, joka ei synnytä biologisesti omaa lastaan, saa pitää lapsen *mater semper certa est* -periaatteen mukaisesti, kun taas kohduton nainen ei saa biologisesti omaa lastaan kasvatettavakseen, sillä lapsi on syntynyt sijaissyntytyksessä. Nykyinen lainsäädäntö turvaa lapsikysymyksessä siis hedelmättömän naisen aseman, mutta ei kohduttoman naisen asemaa.

Mikäli mielen muuttuminen on pätevä argumentti, sukusolunsa luovuttanut nainen voisi katua auttamisen haluaan myöhemmin ja jos hän näkisi munasolustaan syntyneen vauvan, hän voisi hyvinkin muuttaa mielensä, mikäli sillä olisi vain jotain vaikutusta tilanteeseen. Sijaissyntytytapauksissakaan sijaissyntyttäjät eivät yleensä edes näe synnyttämäänsä lasta, elleivät aiotut vanhemmat sitten välttämättä halua lasta sijaissyntyttäjälle näyttää ja jos haluavat, se usein tapahtuu vasta sen jälkeen, kun sijaissyntyttäjä on allekirjoittanut sopimuksen, jossa luopuu oikeuksistaan synnyttämäänsä aiottujen vanhempien lapseen.²⁷³

Suomessa sijaissyntytyksen kieltämisen syinä olivat siihen liittyvät oikeudelliset ongelmat. Suomessa pelättiin tilanteita, joissa sijaissyntyttäjä ei suostuisikaan luopumaan lapsesta tai lapsi ei olisi terve, eivätkä aiotut vanhemmat haluaisi sitä. Nämä ongelmat voitaisiin välttää esimerkiksi sillä, että aiotut vanhemmat merkittäisiin sijaissyntytyjärjestelyn avulla syntyneen biologisen lapsensa syntymätodistukseen suoraan hänen vanhempinaan ja näin ollen lapsi olisi myös oikeudellisesti heidän. Tällöin sijaissyntyttäjällä ei olisi mahdollisuutta viedä aiottujen vanhempien omaa lasta syyllistymättä rikosoikeudellisesti rangaistavaan tekoon. Myöskään aiotut vanhemmat eivät voisi sysätä sairaana syntynttä lastaan sijaissyntyttäjälle tai kieltäytyä adoptoimasta sitä. Tällöin parilla olisi samat vaihtoehdot kuin siinä tilanteessa, jos aiottujen vanhempien vaimo olisi itse synnyttänyt sairaan lapsensa. Tällöinkin pari joutuisi pohtimaan, pitääkö lapsen vai antavatko sen sairauden vuoksi adoptoitavaksi.

²⁷² Lääkärietiikka (2013) s. 87.

²⁷³ Nousiainen (2012) s. 10.

Tämänkaltaisia tilanteita varten voisi olla suotavaa, että parilla olisi oikeus päättää mahdollisesta raskauden keskeyttämisestä, mikäli tutkimuksissa ilmenisi, että lapsi tulee syntymään sairaana. Tällöin parilla olisi mahdollisuus päättää, mitä heidän sukusoluistaan hedelmöitetyle alkiolle tehdään, samoin kuin siinä tilanteessa, jossa tämä alkiio kasvaisi aiottujen vanhempien vaimon vatsassa. Tämä olisi suotavaa, koska aiotuilla vanhemmilla on sitova suostumus syntyvän lapsen ottamisesta kasvatettavakseen ja kun lapsi on geneettisestikin aiottujen vanhempien. Sijaissyntyttäjä on myös oman valintansa kautta lähtenyt projektiin ja tietoinen ehdoista, eikä hän varmaankaan olisi edes ryhtynyt projektiin tai häntä ei olisi valittu sijaissyntyttäjäksi, ellei hän olisi valmis sitoutumaan sopimuksen ehtoihin.

Tilanteissa, joissa aiotut vanhemmat haluaisivat keskeyttää raskauden saadessaan tietää, ettei heidän sukusoluistaan hedelmöitetty lapsi olekaan terve, eikä sijaissyntyttäjä suostuisi aborttiin, kuulostaisi kohtuuttomalta velvoittaa aiotut vanhemmat kasvatusvelvollisiksi. Tällöin voitaisiin pohtia aiottujen vanhempien oikeuksien luovuttamista sijaissyntyttäjälle sekä sijaissyntyttäjän mahdollisuutta pitää lapsi itsellään tai antaa adoptioon, mikäli aiotut vanhemmat antaisivat siihen suostumuksensa. Lapsen ollessa aiottujen vanhempien sukusoluista hedelmöitetty, voisi olla tärkeää, että he saisivat päättää, haluavatko he mieluummin keskeyttää raskauden kokonaan. Biologisten vanhempien päätösvoikeuden vastinparina on kuitenkin sijaissyntyttäjän päätösvalta, sillä lapsi kasvaa hänen sisällään. Näihin ongelmiin on tartuttu sijaissyntytyksen sallittavuutta pohdittaessa, mutta loppujen lopuksi ne ovat vain sopimuskysymyksiä ja ne naiset, jotka haluavat vapaasta tahdostaan sijaissyntyttäjäksi ryhtyä, ovat yleensä yhteistyöhaluisia eikä näillä teoriassa paisutelluilla ongelmatapauksilla ole ollut suurta osaa niiden monien hyvin sujuneiden järjestelyiden joukossa.

Toisessa vaakakupissa painavat sijaissyntyttäjän oikeudet. Aiottujen vanhempien lapsen kasvaessa sijaissyntyttäjän kohdussa, tulee pohdittavaksi sijaissyntyttäjän itsemääräämisoikeus. Sijaissyntyttäjän oikeudesta päättää abortista on keskusteltu myös oikeuskirjallisuudessa.²⁷⁴ Etenen lausunnon mukaan sijaissyntyttäjän tulisi raskauden aikana säilyttää hänen itsemääräämisoikeutensa sekä lainsäädännölliset oikeudet, mikä tarkoittaisi sitä, että sijaissyntyttäjällä olisi myös oikeus päättää raskaudenkeskeyttämismahdollisuudesta itse.²⁷⁵

²⁷⁴ Ks. Burrell (2011) s. 1003.

²⁷⁵ Etenen lausunto sijaissyntytyjärjestelyistä (2011) s. 3.

Toisaalta, kun sijaissyntyttäjä ryhtyy järjestelyyn, jossa synnyttää lapsen toiselle parille, hänen olisi hyvä varautua siihen, että lapsen mahdollisissa vakavissa kehityshäiriötapauksissa aiotut vanhemmat voivat haluta keskeyttää raskauden.

Niissä tapauksissa, joissa lapsi on todella sairas ja tämän vuoksi hänen elinmahdollisuutensa ovat heikot, yleensä terveydenhuollon ammattihenkilötkin voivat suositella raskaudenkeskeytystä parhaana vaihtoehtona lapsenkin kannalta. Raskauden keskeytystä hakevien naisten tuleekin saada asiallista neuvontaa,²⁷⁶ mutta päätös raskauden keskeyttämisen ja jatkamisen välillä on kuitenkin lääkärin sijaan perheen ja erityisesti itse äidin tehtävä.²⁷⁷ Sijaissyntyystapauksissa näitä ohjeita tulisi soveltaa eri lailla, sillä lapsen biologinen ja aiottu äiti, jonka kasvatettavaksikin lapsi tulee, on eri henkilö kuin synnyttävä ”äiti” eli sijaissyntyttäjä.

Voisi kuvitella, että sijaissyntyttäjät voisivat suostua raskaudenkeskeytykseen tällaisissa tilanteissa ja varmaankin voisivat olla kyseisen ratkaisun kannalla myös siinä tapauksessa, jos tällainen uutinen sikiön todella vakavasta kehityshäiriöstä tulisi tietoon itselleen kasvatettavaksi tulevaa lasta kantaessaan. Suhtautuminen raskaudenkeskeytykseen kuitenkin riippuu henkilöistä ja heidän arvoistaan. Yhdysvalloissa useat sijaissyntyttäjät ovat suostuneet aborttiin pyydettyä ja joissain tapauksissa aiotut vanhemmat myös maksavat sijaissyntyttäjälle siitä hyvästä, että hän suostuu syystä tai toisesta abortoimaan heidän lapsensa.²⁷⁸

Sijaissyntyystilanteissa on aina olemassa sama mahdollisuus lapsen kehityshäiriöstä tai sairaudesta kuin muissakin raskauksissa. Tämän vuoksi sijaissyntyttäjäksi ei luonnollisestikaan tulisi valita esimerkiksi sellaista henkilöä, jonka vahva eettinen vakaumus estää abortin tekemisen tai hän ei muun syyn vuoksi sitä halua missään tilanteessa tehdä. Ennen järjestelyjen aloittamista tehtävissä haastatteluissa kuitenkin kaikki tällaiset asiat varmasti selvitetään ja kyseinen ennalta varautuminen kaikkeen mahdolliseen onkin tärkeää sijaissyntyttäjän valintaa tehtäessä. Ongelmilta vältytään, kun järjestelyn osapuolille tehdään selväksi asiaan liittyvät seikat ja varaudutaan myös niihin tilanteisiin, joissa eteen tulee näitä ei-toivottuja uutisia.

²⁷⁶ Lääkärin Etiikka (2000) s. 22.

²⁷⁷ Lääkärin Etiikka (2000) s. 20.

²⁷⁸ Ks. Louisiana Right to Life Federation, Surrogates Can Choose or Be Encouraged to Abort, internet: <http://www.prolifelouisiana.org/education/medicaethics/surrogacy.html>.

Sijaissynnyttäjän olisi siis saatava avoimesti tietää ennen toimenpiteeseen ryhtymistä kaikki projektin yhteiset pelisäännöt ja sitten vasta päättää, onko valmis ryhtymään sijaissynnyttäjäksi. Mahdollisia ongelmatilanteita varten sijaissynnytyksistä tulisi melko yksityiskohtainen ja siksi juristien laatimat sijaissynnytyssopimukset voisivatkin olla yksi rinnakkaisvaihtoehto. Tällöin kaikki olisi sovittu yksityiskohtaisesti yksityisten välisellä sopimuksella ja osapuolet tietäisivät, mihin sitoutuvat. Näiden sopimusten olisi hyvä olla myös tuomioistuimissa täytäntöön pantavissa, ettei sopimukselta putoaisi pohja pois.

Tilanne ongelmatilanteissa on siis monitahoinen, mutta järjestelyt ovat toimineet hyvin niin ulkomailla kuin Suomessakin ennen sijaissynnytyksen kieltämistä. Lisäksi nykylääketiede on niin kehittynyt, että useat sikiön sairaudet saadaan jo ennalta eliminoidua pois. Alkiodiagnostiikan avulla tutkitaankin hedelmöityshoidon avulla aikaan saadut alkioita ja kohtuun on tarkoitus siirtää kehittymään vain tutkittavan ominaisuuden suhteen terveitä alkioita.²⁷⁹ Kaikkeen liittyy aina riskinsä, mutta monissa muissakaan valtioissa tämä ei ole estänyt nykylääketieteen mahdollistamia sijaissynnytyjärjestelyitä, jotka tuovat avun monen ihmisen lapsettomuusongelmiin. Onko siis oikeutettua kieltää lailla tällaiset lääketieteelliset ratkaisut pelkästään *mahdollisiin* ongelmatilanteisiin vedoten?

Krimmel pohtii normaalin lisääntymisen ja sijaissynnytyksen välisiä eroja. Krimmel painottaa, että normaalisti vanhemmat hankkivat lapsia myös siksi, että haluavat kasvattaa heidät. Sijaissynnyttäjä taas tulee tarkoituksellisesti raskaaksi antaakseen lapsen pois. Krimmel onkin päätenyt siihen, että sijaissynnyttäjä ei voi kohdella lasta toiminnan päämääränä vaan välineenä, koska hän aikoo antaa tämän pois.²⁸⁰ Yleensä naiset, jotka tulevat raskaaksi, mutta eivät halua pitää lastaan eivätkä myöskään tehdä aborttia, päättävät synnyttää lapsen ja antaa sen sitten adoptioon, koska näin lapsi tekee jonkun lapsettoman parin ikionnelliseksi ja saa myös itse huolehtivan perheen sekä mahdollisuuden elämään. Mikäli lapsi on aina silloin väline, kun se aiotaan antaa pois, tämä elämän antamisen halukin kyseenalaistuu. Pitäisikö siis naisen, joka ei elämäntilanteensa vuoksi pysty pitämään lasta, mieluummin abortoida tämä ”väline” kuin antaa sille mahdollisuus elämään jonkun huolehtivan perheen luona? Jos ei, niin miksi sitten sijaissynnytyksen kautta toteutuva elämän antaminen nähdään niin negatiivisena?

²⁷⁹ Lääkärin Etiikka (2000) s. 20.

²⁸⁰ Krimmel (1992) s. 58.

Voisiko sopimusoikeus olla ratkaisu siihen, että sijaissynnytyjärjestelyt etenisivät loppuun asti suunnitelmien mukaisesti? Sopimusoikeudellista mallia on vieroksuttu lähinnä sen vuoksi, että tämä sopimuksen sitovuutta puoltava näkökulma sopisi huonosti perheoikeuteen, sillä se korostaa biologisten vanhempien oikeutta syntyvään lapseen sijaissynnyttäjän ja lapsen kustannuksella. Radikaaleimmat vastustajat väittävät koko sijaissynnytyksen olevan ihmisarvon vastaista²⁸¹ ja sopimusoikeuden kautta lapsesta tulevan kauppatavaraa eli hyödyke.²⁸² Uskon kuitenkin, että kauan lasta toivoneen parin vauva on heille varmasti kaikkea muuta kuin hyödyke.

Sopimusoikeudellista mallia tukee myös adoptiokäytäntö, jossa tehdään sopimuksia lapsen adoptioon liittyen. Se ei tee lapsesta hyödykettä. Sopimus vain vahvistaa sen, että adoptiovanhemmat saavat luottaa siihen, että lapsi on luovutettu adoptioon ja tuomioistuimen päätöksellä adoptiovanhemmista tulee kyseisen lapsen oikeudelliset vanhemmat. En katsoisi sijaissynnytystä myöskään ihmisarvon vastaiseksi, sillä olen lähdekirjallisuutena käyttämäni kirjan kirjoittajan, Robertsonin, kanssa samaa mieltä siitä sopimuksen sitovuutta puoltavasta argumentista, että sijaissynnyttäjän päätöstä tulee kunnioittaa, jos tämä aikuinen ihminen on tehnyt kyseisen päätöksen tietoisesti ja harkitusti, eikä silloin ole kyse hyväksikäytöstä tai pakottamisesta.²⁸³

Velvoiteoikeudellisten sopimusten yhteydessä on hyvä pohtia, kuinka pitkälle yksilöiden pitäisi saada päättää omista asioistaan. Esimerkiksi amerikkalaisessa yhteiskunnassa vapautta ja yksilön oikeuksia arvostetaan hyvin paljon, eikä yhteiskunnan haluta sekaantuvan perheen autonomiaan. Siellä lisääntymisvapaus onkin erittäin tärkeää ja se nousee aina esille uusista lisääntymislääketieteen menetelmistä puhuttaessa.²⁸⁴ Keskeinen kysymys onkin, tarvitaanko kaikesta lainsäädäntöä, vai voivatko yksilöt sopia asioistaan keskinäisin sopimuksin? Mihin asti yksilöillä tulisi olla oikeus päättää vapaasti elämästään? Voiko yhteiskunta estää heitä lisääntymästä lisääntymislääketieteen keinojen avulla?

²⁸¹ Burrell (2011) s. 1000.

²⁸² Krimmel (1992) s. 58.

²⁸³ Robertson (1994) s. 125-126.

²⁸⁴ Ryan (1990) s. 6.

Juha Rajala on pohtinut väkivaltarikosten selvittämisen yhteydessä osapuolten tekemiä epävirallisia tai puolivirallisia sopimuksia.²⁸⁵ Olisiko tällaiset sopimukset siirrettävissä myös sijaissynnytyjärjestelyihin? Eri oikeudenalojen puolella tehdään hyvinkin erilaisia sopimuksia monista asioista, ja tämä sopimusoikeudellinen puoli on laajentunut myös perheoikeuden puolelle. Osassa Yhdysvaltojen osavaltioissa sijaissynnytyssopimukset ovat sallittuja ja ne laaditaan huolellisesti juristien toimesta siten, että kaikkien osapuolten edut tulevat huomioiduksi. Tällöin yksilöillä on siis sopimusvapauden kautta mahdollisuus päättää laajasti myös lisääntymislääketieteen puolelle menevistä asioista.

Joissain ulkomaisissa valtioissa on säädetty myös lain tasoisesti sijaissynnytyksestä, vaikka sijaissynnytyssopimuksetkin on hyväksytty. Sopimusoikeudellisen mallin lisänä tai sen korvaavana osana voikin olla sijaissynnytyksestä säätävä laki. Kansanedustaja Päivi Räsänen kommentoi: "--eduskuntaryhmä kannattaa nykyistä sijaissynnytyksen kieltävää lakia, mutta on kuitenkin valmis keskustelemaan siitä, olisiko sijaissynnytyksestä mahdollista säätää niin tiukka laki, että se estäisi riskien toteutumisen".²⁸⁶ Tämän perusteella näyttää siis siltä, että mikäli sijaissynnytys hyväksyttäisiin jälleen Suomessa, siitä pyrittäisiin säätämään mahdollisimman kattava laki.

Suomessa kyseeseen tulisi vain altruistinen sijaissynnytys, sillä sijaissynnytyksestä maksettavaa korvausta ei hyväksyttäisi. Tällöin sijaissynnyttäjänä yleensä toimii lähiomainen, joka haluaa auttaa sukulaistaan. On olemassa myös niitä ihmisiä, jotka pelkästä auttamisen halusta haluavat alkaa sijaissynnytyjärjestelyihin tuntemattomienkin ihmisten vuoksi. Korvaus nähdään kuitenkin yleensä kielteisenä siitä huolimatta, toimisiko sijaissynnyttäjänä parille ennestään tuttu vai tuntematon nainen, sillä palkkion katsotaan altistavan sille, että naiset voisivat hakeutua sijaissynnyttäjiksi väärin perustein. Toisaalta tämä voitaisiin varmasti estää sijaissynnyttäjän valinnan yhteydessä noudatettavilla tiukoilla kriteereillä ja *kohtuullisen* korvauksen avulla, varsinkin niissä tapauksissa, joissa sijaissynnyttäjänä toimii parille ennestään tuntematon nainen. Naisen välineellistämisen ongelma tulisi ratkaistua, kun myös sijaissynnyttäjä hyötyisi auttamisen halustaan. Outi Hovattan mielestä kohtuullinen korvaus ei olisikaan mahdoton tapa

²⁸⁵ Ks. Juha, Rajalan artikkeli, Sovinnollisesta rakkaudesta ja parista olutpotusta. Väkivaltarikosten sovittelu Karjalan kannaksen rajaseudulla 1885-1917, teoksesta väkivalta -seuraamukset ja haavoittuvuus (2006) s. 503-507.

²⁸⁶ Ks. Irina, Vähäsarjan teksti, Kohduttomien odotus jatkuu (2013), internet: <http://www.hs.fi/kotimaa/a1372393959836>.

palkita sijaissynnyttäjänä toiminut nainen, vaikka Hovatta kuitenkin pitää tärkeänä, että ensin varmistettaisiin, ettei sijaissynnyttäjäksi lupautunut nainen ole vakavissa taloudellisissa vaikeuksissa.²⁸⁷

Sijaissynnytyjärjestelyitä ehdotettiin sallittavaksi Suomessa, koska sillä voitaisiin estää parien hakeutuminen kaupallisiin sijaissynnytyjärjestelyihin ulkomaille. On tosiasia, että sijaissynnytyksen ollessa kiellettyä Suomessa, lapseton pari hakee avun lapsensaantiin vaikka ulkomailta. Asian kieltäminen ei siis ratkaise ongelmia, vaan päinvastoin se voi jopa lisätä niitä. Alan Rassaby vertaakin sijaissynnyttäjän käytön kieltämistä alkoholin kieltämiseen.²⁸⁸ Tämä onkin osuva vertaus, sillä esimerkiksi silloin, kun Suomessa tuli voimaan kieltolaki, se ei suinkaan vähentänyt alkoholin käyttöä. Itse asiassa alkoholin kulutus lisääntyi ja alkoholia salakuljetettiin runsaasti Suomeen.²⁸⁹

Sijaissynnytyksen kieltäminen Suomessa ei siis tarkoita, että suomalaisille pareille ei synny lapsia tämän menettelyn kautta. Tosin kiellon voimassaoloaikana nämä menettelyt suoritetaan sitten Suomen viranomaisvalvonnan ulottumattomissa. Sijaissynnytyksen kohdalla kyse on vieläpä ihmisiin kohdistuvista hoitotoimenpiteistä ja tämän vuoksi niiden toteuttaminen valvotusti Suomessa voisi olla turvallisempi vaihtoehto. Tällöin suomalaiset parit eivät hakeutuisi ulkomaille tai ajautuisi mahdollisesti riskialttiisiinkin järjestelyihin, sillä mahdollisten ”puoskarien” suorittamille toimenpiteille ei olisi tarvetta, kun suomalaisten lapsettomuusongelmat olisi mahdollista hoitaa omassa kotimaassaan.

Arviolta noin viisi paria vuodessa hakeutuu Suomesta sijaissynnytyjärjestelyihin ulkomaille.²⁹⁰ On ikävää, että vaikka operaatio sujuisi muuten ongelmitta, lapsen tuomisessa aiottujen vanhempien kotimaahan voi kuitenkin ilmetä ongelmia. Jotkut ulkomaiset sijaissynnytyksiä hoitavat klinikat ovat varautuneet tähän jättämällä lapsen syntymätodistuksesta sijaissynnytyksmaininnan kokonaan pois ja merkitsevät aiotut vanhemmat suoraan lasten oikeudellisiksi vanhemmiksi. Silti nykylainsäädännön vallitessa voi järjestelyjen toteuttamisesta riippuen olla epävarmaa, onnistuuko sijaissynnytyksen avulla ulkomailta

²⁸⁷ Hovatta (1989b) s. 172.

²⁸⁸ Rassaby (1984) s. 104.

²⁸⁹ Rikostarinoita historiasta, dokumentti, jonka lähettänyt Yle TV 1, maanantaina 29.07.2013.

²⁹⁰ Väestöliitto, lausunto sijaissynnytyjärjestelyistä (2012) s. 1.

syntyneen lapsen tuominen kotimaahan vai ei. Olisikin kohtuullista, että mikäli sijaissyntyä ei sallita, vähintäänkin hyväksyttäisiin lailla edes muissa valtioissa toteutettujen sijaissyntysjärjestelyiden kautta syntyneiden Suomen kansalaisten biologisten lasten tuominen Suomeen. Sillä onko kenenkään etu, että laki toteutuu, mutta suomalaisten biologiset lapset jäisivät ulkomaalaiseen orpokotiin? Mihin biologisuuden suojaaminen on tässä kohtaa unohtunut?

Suomen kanta näyttää kehittyneen sallivampaan suuntaan ulkomailla sijaissyntysjärjestelyn kautta syntyneen lapsen vanhemmuuden vahvistamisessa. Hovioikeus tunnusti viime kesänä sijaissyntysjärjestelyihin liittyvän vieraassa valtiossa annetun isyyspäätöksen. Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 2 artiklan 2 kappaleeseen perustettiin se inhimillinen ratkaisu, että sijaissyntystapausta koskevan vieraassa valtiossa annetun isyyspäätöksen tunnustamisesta ei tule kieltäytyä sillä perusteella, että hedelmöityshoitolaki kieltää sijaissyntysjärjestelyt Suomessa. Kyseisen yleissopimuksen artiklan mukaan lasta ei tule rangaista hänen huoltajiensa laittomasta menettelystä. Lapsen etu painaa luonnollisesti eniten. Vieraan valtion lait vaikuttavat kuitenkin ratkaisuun, joten kyseistä projektia suunnittelevien tulisi kiinnittää huomiota myös kohdemaan lainsäädännön selvittämiseen, ettei järjestelyn toteuttamismaaksi valita valtiota, jonka oikeusjärjestelmä osoittautuu ongelmaksi lapsen huoltajuuden siirrossa ja päätösten tunnustamisessa Suomessa.

Siitä huolimatta, vaikka sijaissyntysjärjestelyiden toteuttaminen useissa ulkomaisissa valtioissa on nykyaikana varsin turvallista, huijauksen pelko on aina olemassa. Helsingin Sanomien haastattelussa Venäjälle sijaissyntysjärjestelyihin hakeutunut suomalainen pari kertoikin, että tulkkien välityksellä toimivassa sijaissyntysjärjestelyssä he potivat huijatuksi tulemisen pelkoa ja järjestelyn läpikäyminen oli myös raskasta sekä pelottavaa, sillä kaiken joutui kantamaan yksin, koska kyseinen järjestely oli Suomessa laitonta, ei siitä voinut paljon tuttavilleenkaan puhua.²⁹¹ Tämän parin sijaissyntysprojektin kohdalla pelot osoittautuivat kuitenkin turhiksi, sillä järjestely eteni myös juridisesti ongelmitta loppuun asti.

Alan A. Rassaby toteaaakin, että sijaissyntytäjän käytön kieltäminen todennäköisesti aiheuttaa sen, että epätoivoisesti biologista lasta toivovat ihmiset eivät kieltoa kuitenkaan noudattaisi, vaan

²⁹¹ Nousiainen (2012) s. 3.

koettaisivat toteuttaa unelmansa keinolla millä hyvänsä. Tällöin toiminta siirtyisi ”maan alle” ja valtioihin, joissa se on sallittua ja näin ollen olisi mahdotonta valvoa aiottujen vanhempien kotivaltiosta käsin järjestelyssä mukana olevien eri osapuolten etuja. Varsinkin syntyvän lapsen kannalta toiminnan kieltäminen voi olla vaarallista ja kohtalokasta, kun kukaan virallinen taho ei olisi valvomassa lapsen edun toteutumista. Niinpä Rassaby tähdentääkin, että sijaissyntytyksen kieltämisen sijaan olisi parempi sallia se, sillä silloin toimintaa pystyttäisiin sääntelemään valtion haluamalla tavalla. Tällä tavoin voitaisiin toteuttaa kaikkien osapuolten tarpeet ja tätä kautta myös yhteiskunta hyötyisi siitä.²⁹²

Hedelmöityshoito-lainsäädännön puolella on tapahtunut valtavasti kehitystä 2000-luvulle tultaessa. Ennen lainsäädännön ongelmakohtina olivat hedelmöityshoitosten salliminen ja keinoalkuinen lisääntyminen, mutta nykyään ne ovat jo rutiinitoimenpiteitä. Yhä useampi lapsista saa alkunsa inseminaatiolla tai luovutetuista sukusoluista, mutta sijaissyntytyks on vielä tällä hetkellä lainsäädännössämme vaiettu tabu. Suomen lainsäädäntöhistoriassa on ennenkin ollut vastaavia jäljessä tulemisia, esimerkiksi 1970-luvulla, jolloin eduskunta vielä hylkäsi avioliitossa tapahtuvan raiskauksen kriminalisointiehdotuksen niin sanottuihin käytännöllisiin syihin vedoten.²⁹³ Nykyään ajatus siitä, että avioliitossa tapahtuvasta raiskauksesta ei rangaistaisi, tuntuu käsittämättömältä. Voi siis hyvinkin olla, että vuosien päästä sijaissyntytyksjärjestelyt ovat Suomessakin jälleen laillisia ja sitten meistä taas tuntuu käsittämättömältä se, miksi sijaissyntytyks on aikaisemmin edes ollut kiellettyä.

Tekniikan ja lääketieteen kehittyminen on luonut uusia mahdollisuuksia, jotka muovaavat maailmankuvaamme. Oman lapsen syntymän ihme on ollut ainutlaatuista kautta aikojen ja nyt se on mahdollista toteuttaa myös sijaissyntyttäjän avulla. Maailmaan jäisi syntymättä monia lapsia ja usean parin unelma toteutumatta, elleivät nekään valtiot, joissa sijaissyntytyks on jo sallittua, olisi antaneet hyödyntää tätä nykyaikaista hedelmöityshoitomuotoa. Sijaissyntytyksjärjestelyt tuovat avun monen parin ongelmiin ja vuosien kokemus on myös näyttänyt, että nämä järjestelyt ovat toimineet hyvin. Ulkomailla yhä useampi lapsi syntyykin juuri sijaissyntytyksen avulla. Nyt voimme jäädä vain odottamaan, milloin tämä mahdollisuus suodaan suomalaisillekin omassa kotimaassaan.

²⁹² Rassaby (1984) s. 104.

²⁹³ Utriainen (2013) s. 88.